

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

გიორგი ბალახაძე

შიდა ქართლის ტურისტული პოტენციალის ანალიზი
გეოსაინფორმაციო სისტემებისა და ტექნოლოგიების გამოყენებით

საზოგადოებრივი გეოგრაფია

სამაგისტრო ნაშრომი შესრულებულია საზოგადოებრივი გეოგრაფიის
მაგისტრის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად

ნაშრომის ხელმძღვანელი: ნინო პავლიაშვილი
ასოცირებული პროფესორი

თბილისი, 2017

ანოტაცია

საქართველოში დღესდღეობით ტურიზმის ინდუსტრია ერთ-ერთ ყველაზე მზარდ და პერსპექტიულ სექტორს წარმოადგენს. აქედან გამომდინარე, დღის წესრიგში დგება ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონის ტურისტული პოტენციალის უკეთ შესწავლა, გაანალიზება და შესაბამისი ქმედებების განხორციელება, რათა მოხდეს ამ მზარდი სექტორის სწორად და ოპტიმალურად განვითარება.

ჩემი ნაშრომის მთავარ მიზანს წარმოადგენს თანამედროვე, გეოსაინფორმაციო ტექნოლოგიების გამოყენებით შიდა ქართლის ტურისტული პოტენციალის გამოკვლევა და მისი რესურსების შეფასება და ახალი მახასიათებლების გამოვლენა.

ნაშრომის მთავარ ამოცანას წარმოადგენს შიდა ქართლის ტურისტული პოტენციალის შეძლებისდაგვარად ახლებურად ჩვენება, მისი განვითარების ამჟამინდელი მდგომარეობის დადგენა და სამომავლო პერსპექტიული ტურიზმის სახეობების გამოვლენა.

ანალიზის შედეგად შიდა ქართლში რეგიონში გამოვავლინე რიგი ახალი ტურისტული მიმართულებებისა, რომლებსაც ყველაზე საწყისი პირობები აქვთ სამომავლო განვითარებისთვის და შედეგად რეგიონის ტურისტული როლის ზრდაში წვლილის შეტანისთვის.

აღნიშნული ნაშრომის სიახლე რეგიონის ტურისტული პოტენციალის ანალიზისას გამოყენებულ თანამედროვე ტექნოლოგიებში მდგომარეობს, რაც საშუალებას იძლევა საკვლევი თემის ასპექტების გრაფიკული ანალოგები შეიქმნას და მათზე დაფუძნებით თვისობრივად ახლებური გადაწყვეტილებები იქნას მიღებული.

Annotation

Today in Georgia tourism industry is one of the most fast growing and perspective sector of an economy. Thus, it is extremely needed for our country to do researches about our regions touristic potential and to better and optimally develop the growing tourism industry.

The Thesis “The Analysis of the Touristic Potential of Shida Kartli using Geoinformation Systems and Technologies” (G. Balakhadze) discusses a touristic potential of one the regions of Georgia — Shida Kartli and aims to show the region’s current touristic development and its opportunities in the future.

By analyzing the issue using GIS technologies I’ve found out several new types of tourism that have all preconditions in the region to be fully developed and to strengthen its role as a touristic region.

Novelty of the Thesis is in its analysis methods that have been used and which gives us an opportunity to see graphic aspects of the issue and to develop new ideas based on them.

სარჩევი

ანოტაცია	2
Annotation.....	3
შესავალი	5
I თავი: შიდა ქართლის ზოგად-გეოგრაფიული დახასიათება და ტურისტულ-რეკრეაციული რესურსები	5
1.1 შიდა ქართლის გეოგრაფიული დახასიათება და ბუნებრივი ტურისტულ-რეკრეაციული რესურსები	5
1.2 შიდა ქართლის ანთროპოგენური ტურისტულ-რეკრეაციული რესურსები.....	22
1.3 შიდა ქართლის კურორტები და საკურორტო ადგილები.....	48
1.4 შიდა ქართლის ტურისტულად მნიშვნელოვანი ინფრასტრუქტურის ანალიზი	53
II თავი: ტურიზმის თანამედროვე მდგომარეობის ანალიზი და განვითარების პოტენციალი შიდა ქართლში.....	59
2.1 ტურიზმის განვითარების თანამედროვე მდგომარეობა და ტურისტთა დინამიკა შიდა ქართლში	59
2.2 ტურიზმის განვითარების პოტენციალი შიდა ქართლში	64
III თავი: შიდა ქართლის კულტურულ-შემეცნებითი მარშრუტების შედგენა გეოსაინფორმაციო სისტემების გამოყენებით	69
დასკვნა	72
გამოყენებული წყაროები	73
დანართი.....	75

შესავალი

ტურიზმის ინდუსტრია საქართველოს ყოველწლიური ზრდის ტემპით ხასიათდება. აღნიშნული ფაქტიდან გამომდინარე საქართველოს რეგიონების ტურისტული პოტენციალის კვლევა ერთ-ერთ პრიორიტეტულ ამოცანას წარმოადგენს, რადგან სწორად დაგეგმილი ტურიზმის სექტორი უფრო მეტი განვითარების წინაპირობას ქმნის, ხოლო სხვა შემთხვევაში მალევე განიცდის მარცხს.

ჩემი ნაშრომის უმთავრესი მიზანი არის შიდა ქართლის რეგიონის ტურისტული თვალსაზრისით კვლევა, მისი ბუნებრივი თუ ანთროპოგენური რესურსების გამოვლენა, ტურიზმის ამჟამინდელი მდგომარეობის შეფასება, სამომავლო პოტენციური ტურიზმის სახეობების მიგნება და მათი განვითარების პოტენციალის გაანალიზება.

კვლევის დროს გამოვიყენე გეოსაინფორმაციო სისტემების თანამედროვე ტექნოლოგიები რაც დასმული ამოცანის ახლებური კვლევის საშუალებას იძლეოდა.

კვლევის დროს გამოყენებულ იქნა სხვადასხვა სახის მონაცემი, როგორც საჯარო დაწესებულებებიდან გამოთხოვილი, ისე პირადად ჩემს მიერ შექმნილი და დამუშავებული.

ნაშრომის უმთავრესი განმასხვავებელი ფაქტორი ეს მისი ინოვაციურობა და საკვლევი თემის ახლებური მეთოდებითა და კუთხით განხილვაა.

I თავი: შიდა ქართლის ზოგად-გეოგრაფიული დახასიათება და ტურისტულ-რეკრეაციული რესურსები

1.1 შიდა ქართლის გეოგრაფიული დახასიათება და ბუნებრივი

ტურისტულ-რეკრეაციული რესურსები

1.1.1 მდებარეობა და საზღვრები

შიდა ქართლი წარმოადგენს საქართველოს ერთ-ერთ ადმინისტრაციულ რეგიონს აღმოსავლეთ საქართველოში.¹ ის მდებარეობს დიდი და მცირე კავკასიონების მთათაშორისი ბარის შუა ნაწილში. მას აღმოსავლეთით ესაზღვრება მცხეთა-მთიანეთის

¹ შიდა ქართლი ასევე წარმოადგენს საქართველოს ისტორიულ-გეოგრაფიულ მხარეს, თუმცა ამ ორის საზღვრები ერთმანეთს არ ემთხვევა. ჩემს ნაშრომში შიდა ქართლს განვიხილავ ამჟამინდელი ადმინისტრაციული რეგიონის საზღვრებში.

რეგიონი (საზღვრის სიგრძე 170,30 კმ) სამხრეთით — ქვემო-ქართლის რეგიონი (60,05 კმ), სამხრეთ-დასავლეთით — სამცხე-ჯავახეთი (52,33 კმ), დასავლეთით — იმერეთი (102,48 კმ), ხოლო ჩრდილო-დასავლეთით — რაჭა-ლეჩხუმ და ქვემო სვანეთის რეგიონი (37,72 კმ). რეგიონის ჩრდილოეთ ნაწილში გადის საქართველოს სახელმწიფო საზღვარი რუსეთის ფედერაციასთან (27,48 კმ). (იხ. [რუკა N1](#)) (საქართველოს მთავრობა, 2013) რეგიონის აღმოსავლეთ საზღვარი უმეტესად მიუყვება ხარულის ქედსა და მდინარე ქსანს, სამხრეთი საზღვარი გადის თრიალეთის ქედზე, დასავლეთის საზღვარი მიუყვება ლიხისა და რაჭის ქედებს, ხოლო რეგიონის ჩრდილოეთ საზღვარს აყალიბებს კავკასიონის მთავარი ქედი.

მხარის ტერიტორიის ფართობია 5 696,4 კმ², რაც საქართველოს მთლიანი ტერიტორიის 8,6%-ს შეადგენს, აქედან რეგიონის ჩრდილოეთ ნაწილი, 2 347,5 კმ² (41,2%) ფართობით ოკუპირებულია რუსეთის ფედერაციის სამხედრო ძალების მიერ.

შიდა ქართლის ადმინისტრაციული ცენტრია ქ. გორი. მანძილი ადმინისტრაციულ ცენტრსა და დედაქალაქ თბილისს შორის შეადგენს 75 კმ-ს. (საქართველოს მთავრობა, 2013)

შიდა ქართლის რეგიონში შედის 7 ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეული: ორი თვითმმართველი ქალაქი: გორი და ცხინვალი, და 5 მუნიციპალიტეტი: კასპის, გორის, ქარელის, ხაშურისა და ჯავის. (საქართველოს ადგილობრივ თვითმმართველობათა ეროვნული ასოციაცია, 2017) (საქართველოს მთავრობა, 2013)

1.1.2 მოსახლეობა და ადმინისტრაციული მდგომარეობა

2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის მიხედვით, შიდა ქართლის არაოკუპირებულ ნაწილში ცხოვრობდა 263 382 ადამიანი, აქედან 105 211 (39,94%) ქალაქად, ხოლო 158 171 (60,06%) სოფლად. მოსახლეობის სიმჭიდროვე 1 კმ²-ზე შეადგენდა 79 კაცს და ამ მაჩვენებლით შიდა ქართლის არაოკუპირებული ნაწილი საქართველოს რეგიონებს შორის მე-3 ყველაზე მჭიდროდ დასახლებული მხარეა.² (საქსტატი, 2016)

შიდა ქართლის იმ ნაწილში, რომელსაც საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება ამჟამად აკონტროლებს, 341 მუდმივად დასახლებული პუნქტია, აქედან 4

² აჭარისა (115 კ/კმ²) და იმერეთის (82 კ/კმ²) შემდეგ

საქალაქო დასახლება (გორი, ხაშური, კასპი, ქარელი), 2 დაბა (სურამი, აგარა) და 335 სოფელი.³(იხ. [რუკა N2](#))

რუკა N2-ზე ასახულ მონაცემებზე დაყრდნობით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ რეგიონის მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი მის ცენტრალურ ნაწილშია თავმოყრილი. ყველაზე დიდი საქალაქო და სასოფლო დასახლებები კი — საერთაშორისო და სახელმწიფო მნიშვნელობის გზების გასწვრივ ან მათ სიახლოვეს.

მუნიციპალიტეტებს შორის ყველაზე მჭიდროდ დასახლებული გორის მუნიციპალიტეტია სადაც 1 კმ²-ზე 98,92 კაცი მოდის, მის შემდეგ მომდევნო ადგილებზეა ხაშურის (90,20 კ/კმ²), ქარელის (59,16 კ/კმ²) და კასპის (54,94 კ/კმ²) მუნიციპალიტეტები. (იხ. [რუკა N3](#)) რეგიონის უდიდესი ქალაქია სამხარეო ცენტრი ქალაქი გორი, სადაც რეგიონის მოსახლეობის თითქმის 1/5 (48 143) ცხოვრობს. (საქსტატი, 2016)

მხარის რუსეთის მიერ ოკუპირებულ ნაწილში მოქცეულია 332 დასახლებული პუნქტი, აქედან 1 ქალაქია (ცხინვალი), 2 დაბა (ჯავა და ყორნისი) და 329 სოფელი.⁴ არაოფიციალურ მონაცემებზე დაყრდნობით 2015 წლისთვის, რეგიონის ოკუპირებული ნაწილის მოსახლეობა 45 000-ს აჭარბებდა, აქედან მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი, დაახლოებით 30 000 კაცი, ცხოვრობდა ქალაქ ცხინვალში. (Русская Википедия, 2017)

1.1.3 რელიეფი

შიდა ქართლის რელიეფის ზოგადი სურათი ფორმირებულია რეგიონის შუა ნაწილში წარმოდგენილი ვრცელი შიდა ქართლის ვაკითა და მისი მთაგორიანი განაპირა კიდეებით, რომელთაგან ერთ-ერთი ცენტრალური კავკასიონის სამხრული ფერდობის უკიდურესი პერიფერიაა, ხოლო მეორე — თრიალეთის ქედის ჩრდილო კალთები და განშტოებებია. შიდა ქართლის ძირითად ოროგრაფიულ ერთეულებს წარმოადგენენ: კავკასიონისა და რაჭის ქედების მცირე მონაკვეთები, გერმუხის, ხარულის, კვერნაქის, თრიალეთის, ლიხის ქედები და შიდა ქართლის ვაკე. (სოხაძე, 2008) (იხ. [რუკა N4](#))

კავკასიონის მთავარ ქედს შიდა ქართლის ფარგლებში ზომიერი სიმაღლე აქვს, — არცერთი აქაური მწვერვალი 4 000 მ-ს არ აღწევს, ქედის უნაგირისეული დადაბლებანი კი ზღვის დონიდან 2 700-3 200 მეტრის სიმაღლეზეა. წყალგამყოფ თხემს ზეკარის

³ გარდა ამ სოფლებისა რეგიონის არაოკუპირებულ ნაწილში 95 გაუკაცრიელებული სოფელია

⁴ სოფლების დიდი ნაწილი (განსაკუთრებით მაღალმთიანი) გაუკაცრიელებულია

ულელტეხილიდან (3 184 მ) აღმოსავლეთისკენ თუ გავუყვებით, შიდა ქართლისა და თერგ-არდონის აუზთა საზღვარზე შემდეგი მთავარი მწვერვალები და ულელტეხილები შეგვხვდება: ბახფანდაგის ულელტეხილი (2 925 მ), მთა ბახფანდაგი⁵ (3 019 მ), კუთხის ულელტეხილი (2 681 მ), როკის ულელტეხილი (2 995 მ), მთა კურფუტა (3 264 მ), სბის ულელტეხილი (2 934,4 მ), მთა ვაციკვარსი (3 573 მ), მთა ზილგახობი⁵ (3 856,8 მ), მთა ყადლასანი⁵ (3 832 მ), მალრანდვალეთის ულელტეხილი (3 241,1 მ) და შიდა ქართლის უმაღლესი მწვერვალი ლალზწითი⁵ (3 877,4 მ). (მარუაშვილი, 1970, გვ. 84)

ლიახვის მარჯვენა შემდინარეების — ფაწასა და ჯომადონის სათავეებს შორის კავკასიონის მთავარ ქედს გამოეყოფა და სამხრეთისკენ მიემართება ჯავის ქედი, რომლის ჩრდილო ნაწილიც ბურსამძლის მძლავრი მასივით (3 661,8 მ) არის დაგვირგვინებული. ბურსამძლის მთა სიმაღლით შიდა ქართლის ზოგიერთ მწვერვალს ვერ შეედრება, თუმცა სამხრეთიდან, შიდა ქართლის ვაკიდან ყველა აქაურ მთაზე მაღლად და დიადად გამოიყურება. (მარუაშვილი, 1970, გვ. 85)

დიდი ლიახვის გასწვრივ ზემო ხეობის სამხრეთით ამართულია ვრცელი და საკმაოდ მაღალი გერმუხის ქედი, რომელიც დაახლოებით პარალელურია კავკასიონის მთავარი ქედისა. იგი წარმოადგენს მდინარეების დიდი ლიახვისა და გუდისისწყლის წყალგამყოფ ქედს. მთავარი მწვერვალებია: მშირლი (2 429,8 მ), ყურფიდლრაგი (2 852 მ), გერმუხი (3 193,5 მ)

გუდისის ქედი გერმუხის ქედს მთა მანგავცატან (3 339,1 მ) გამოეყოფა, ზოგადად სამხრეთ დასავლეთისკენ არის მიმართული და ყოფს დიდი და პატარა ლიახვის ხეობებს. მის თხემზე ვხვდებით მთებს გუდისს (2 945 მ), სიდამონისჯვარს (2 413 მ) და საბოლოოკეს (2 122,4 მ). (მარუაშვილი, 1970, გვ. 85-86)

ხარულის ქედი, რომელსაც თითქმის მერიდიანული მიმართულება აქვს, გერმუხის ქედის აღმოსავლურ ბოლოს უკავშირდება ლალზწითის მწვერვალთან და ყოფს მდინარეების დიდი და პატარა ლიახვების, მეჯუდასა და ლეხურას ხეობებს მდ. არაგვისა და ქსნის ხეობებისაგან. შიდა ქართლის ფარგლებში მის თხემზე ჩრდილოეთიდან სამხრეთისკენ განლაგებულია მწვერვალები: ყელი (3 627,2 მ), ქნოლო (3 284 მ),

⁵ ოსურიდან: „ბახფანდაგი“ — ცხენის გზა; „ზილგახობი“ — მბრუნავი მთა; „ყადლასანი“ — ხე-ტყის დასაცურებელი; „ლალზწითი“ — გლუვი მყინვარი

გალავდური (3 230,8 მ), ძირისი (2 594,6 მ), ცხრაწყარო (2 344,4 მ). (მარუაშვილი, 1970, გვ. 86)

თრიალეთის ქედი შიდა ქართლის ტერიტორიაზე მდინარე კავთურის აუზის უკიდურეს სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარე 1 782 მეტრი სიმაღლის მწვერვალიდან იწყება და დასავლეთის მიმართულება აქვს. მისი მთავარი ქედი მდ. ტანას აუზამდე აყალიბებს შიდა ქართლის რეგიონის სამხრეთის საზღვარს, ხოლო ტანას აუზის ჩრდილო-დასავლეთით მდ. მტკვრამდე საზღვარი მიუყვება მის ერთ-ერთი განშტოებას. შიდა ქართლის ფარგლებში თრიალეთის ქედის ჩრდილოეთ ფერდობი და მისი ჩრდილო-აღმოსავლეთით მიმართული განშტოებებია მოქცეული. ეს განშტოებები ერთმანეთისგან ყოფენ მდინარეების კავთურის, თემძის, ტანასა და ძამის ხეობებს. შიდა ქართლის ფარგლებში აღმოსავლეთიდან დასავლეთით თრიალეთის თხემზე განლაგებულია შემდეგი მწვერვალები: შიხანი (1 916,6 მ), ეფრემის კლდე (1 766 მ), კლდეკარი (1 914 მ), იურის ქედი (2 203,8 მ), არჯევანი (2 757,7 მ), ჯამჯამა (2 380,9 მ), მურკნევი (2 341,6 მ), ბარზონჯვარი (2 255,6 მ), შუანა მთა (2 178 მ), დიდი ქართა (2 315,7 მ), ბრაგუნა (1 902,8). (მარუაშვილი, 1970, გვ. 287-289)

შიდა ქართლის დასავლეთში მდებარე ლიხის ქედი, მწვერვალ ზვარისთავიდან რაჭის ქედამდე, რეგიონის დასავლეთ საზღვარს აყალიბებს. ლიხის ქედი შიდა ქართლში უმეტესად აღმოსავლეთ ფერდობებითაა წარმოდგენილი, თუმცა მის ჩრდილოეთ ნაწილში მთა რუსთავთან რეგიონის საზღვრებში სამხრეთის ფერდობებიც ექცევიან. ასევე, მთა რუსთავთან ლიხის ქედს გამოეყოფა და სამხრეთ-აღმოსავლეთით ვრცელდება გუგულის ქედი. ლიხის ქედზე ვხვდებით შემდეგ მწვერვალებსა და უღელტეხიებს: მთა ზვარისთავი (1 218,7 მ), რიკოთის უღ. (1 000 მ), მ. ედისჯვარი (1 319,7 მ), კორტოხის უღ. (1 126 მ), მ. ლოხონი (1 925,1 მ) მ. რუსთავი (1 936 მ), მ. ბილურთა (2 165,8 მ).

შიდა ქართლის ტერიტორიაზე, მთა დაღვერილადან ჩრდილო აღმოსავლეთის მიმართულებით რაჭის ქედის უკიდურესი აღმოსავლეთ ნაწილი შემოდის და ზეკარის უღელტეხილთან კავკასიონის მთავარ ქედს უკავშირდება. უნდა აღინიშნოს, რომ რაჭის ქედი შიდა ქართლის ტერიტორიაზე წყვეტილად არის წარმოდგენილი, რადგან მას მდ. ყვირილა ორ ნაწილად ყოფს. დასავლეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთის მიმართულებით რაჭის ქედზე შემდეგი მწვერვალები და უღელტეხილებია წარმოდგენილი: მ.

დაღვერილა (2 723,7 მ), დაღვერილის უღ. (2 346 მ), მ. ლეხურისმთა (2 862,7), მ. რიბისა (2 470 მ), ალხაშენდის უღ. (2 247 მ), ერწოს უღ. (1 788,6 მ), მ. მაჩხარა (3 007 მ), ლეთის უღ. (2 767 მ), მ. კართათრაგი (3 408 მ). (კარტოგრაფიისა და გეოდეზიის დეპარტამენტი, 1960-იანი წწ.)

შიდა ქართლის ვაკე წარმოდგენილია რეგიონის ცენტრალურ ნაწილში, მას დასავლეთიდან აღმოსავლეთისკენ სერავს მდ. მტკვარი, რომელმაც თავისი ხეობა თრიალეთის ქედის ძირთან ახლოს გამოიმუშავა და ამით შექმნა თავის მარცხენა მხარეზე საკმაოდ ვრცელი, კავკასიონის ძირში გადაფენილი ვაკეების ჩამოყალიბების შესაძლებლობა. იგი ბორცვიანი რელიეფით ხასიათდება და 90 კმ სიგრძეზე ვრცელდება. შიდა ქართლის ვაკის ნაწილი მოიცავს ტირიფონის, საამილახვროსა და მუხრან-საგურამოს ვაკეებისა და შუა მტკვრის ხეობის ერთობას. შუა მტკვრის ხეობა ზემო ხსენებული ვაკეებისგან გამოყოფილია კვერნაქის ქედით, ის უმეტესად დატერასებულია. (მარუაშვილი, 1970, გვ. 212-213) (ალფენიძე, 2012, გვ. 145)

NASA-ს ASTER-ის GDEM⁶ მონაცემებზე დაყრდნობით⁷ შიდა ქართლის რელიეფის საშუალო სიმაღლე 1 307 მეტრს შეადგენს, ხოლო შიდა ქართლის მხოლოდ იმ ნაწილისა, რომელსაც ამჟამად საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება აკონტროლებს — 1 027 მეტრია. მხარის უდაბლესი წერტილი მდებარეობს 473 მეტრზე, კასპის მუნიციპალიტეტში, მდ. მტკვრისა და ქსნის შესართავთან, სოფ. ხიდისყურიდან დაახლოებით 400 მეტრით სამხრეთ-დასავლეთით. შიდა ქართლის უმაღლესი მწვერვალია — ლალზწითი (3 877,4 მ), რომელიც შიდა ქართლის ოკუპირებულ ნაწილშია მოქცეული, ხოლო რეგიონის კონტროლირებად ნაწილში უმაღლესი მწვერვალი თრიალეთის ქედზე მდებარე მთა არჯევანია (2 757,7 მ). (იხ. [რუკა N4](#))

შიდა ქართლის სამხარეო ცენტრი ქალაქი გორი გაშენებულია შიდა ქართლის ვაკეზე (იხ. [დიაგრამა N1](#)) და ზღვის დონიდან საშუალოდ 600 მეტრზე მდებარეობს. მისი უმაღლესი წერტილი ზღვის დონიდან 717 მეტრზე, ქალაქის უკიდურეს აღმოსავლეთში, სასაფლაოს ტერიტორიაზეა, ხოლო უდაბლესი — 558 მეტრზე, ახალი ჭალის დასახლების მიმდებარედ, მდ. მტკვრის მარცხენა ნაპირის რიყეზე.

⁶ Global Digital Elevation Model - მსოფლიო სიმაღლის ციფრული მოდელი

⁷ მონაცემები დამუშავებულია გისში

შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ შიდა ქართლის რელიეფური აგებულება მრავალფეროვანია, აქ წარმოდგენილია, როგორც ვრცელი ვაკეები, რომლებიც მოსახლეობის დიდი კონცენტრაციისა და აქტიური სამეურნეო წარმოების კერაა და ასევე აადვილებს კომუნიკაციებისა და ტურისტული სერვისების განვითარებას, ისე მაღალი და საშუალო სიმაღლის მთები, რომლებიც თავისი მდებარეობით, კლიმატით, ხედებით, ბუნებით, პეიზაჟების სილამაზით და ა.შ. ვაკეებისგან განსხვავებულ, თუმცა არანაკლებ ტურისტულ პოტენციალს ატარებენ. იმის მიუხედავად, რომ შიდა ქართლის მთიანი ზონის დიდი ნაწილი ოკუპირებულია, რეგიონის დანარჩენ მთიან ნაწილშიც არის შესაძლებელი ისეთი სამთო-ტურისტული აქტივობების განვითარება, როგორცაა კლდეებზე ცოცვა, პარაგლიდინგი, ჰაიკინგი, ტრეკინგი, კემპინგი, სამთო ბაიკინგი და სხვა.

1.1.4 კლიმატი

შიდა ქართლის ტერიტორია საკმაოდ მრავალფეროვან კლიმატებს მოიცავს, მის ცენტრალურ ნაწილში შიდა ქართლის ვაკის ტერიტორიაზე წარმოდგენილია ზომიერად ნოტიო კლიმატი, ზომიერად ცივი ზამთრით და თბილი ხანგრძლივი ზაფხულით. გორის შემოგარენიდან მტკვრის ხეობის გასწვრივ (ზ. დ.-დან 600 მ-მდე) აღმოსავლეთით, წარმოდგენილია მშრალ სუბტროპიკულიდან ზომიერად ნოტიო სუბტროპიკულზე გარდამავალი კლიმატი, ზომიერად ცივი ზამთრითა და ცხელი ზაფხულით. შიდა ქართლის დაბლობის ჩრდილოეთით კავკასიონის ქედის სამხრეთ ფერდობებზე (1 100 - 1 900 მ) და სამხრეთით თრიალეთის ქედის ჩრდილოეთ ფერდობებზე (1 400 - 1 900 მ) ზომიერად ნოტიო კლიმატია გავრცელებული ცივი ზამთრით და ხანგრძლივი ზაფხულით, ხოლო 1 900 მ-დან 2 600 მეტრამდე ზომიერად ნოტიო კლიმატი ცივი ზამთრით და ხანმოკლე ზაფხულით. კავკასიონის ქედის სამხრეთ ფერდობებზე 2 600 მ-დან 3 400 მეტრამდე ნამდვილ ზაფხულს მოკლებული მაღალმთის ზომიერად ნოტიო კლიმატია, ხოლო 3 400 მ-ის ზევით მაღალმთის ზომიერად ნოტიო კლიმატი მუდმივი თოვლით და მყინვარებით. რეგიონის დასავლეთში, ლიხის ქედზე 900 მ-დან ზევით გავრცელებულია ნოტიო ზღვიური კლიმატიდან მთის ზომიერად ნოტიო კონტინენტურზე გარდამავალი მთის კლიმატი. რეგიონის უკიდურეს ჩრდილო დასავლეთში ლიხის ქედის დასავლეთ ფერდობებზე და რაჭის ქედზე წარმოდგენილია

ნოტიო კლიმატი ცივი ზამთრითა და მოკლე ზაფხულით, ხოლო 2 600 მეტრის ზევით ნამდვილ ზაფხულს მოკლებული მაღალმთის ნოტიო კლიმატი. (კორძახია, 1961)([იხ. რუკა N5](#))

შიდა ქართლის რეგიონის საშუალო წლიური ტემპერატურა $6,5^{\circ}\text{C}$ -ს შეადგენს, მაქსიმალური წლიური მაჩვენებელი $12,2^{\circ}\text{C}$ კასპის მუნიციპალიტეტის აღმოსავლეთშია, ხოლო მინიმალური $-5,0^{\circ}\text{C}$ ჯავის მუნიციპალიტეტში, რეგიონის უკიდურეს ჩრდილო-დასავლეთში, კავკასიონის ქედზე. ყველაზე მაღალი საშუალო წლიური ტემპერატურა შიდა ქართლის ვაკეზეა და დასავლეთიდან აღმოსავლეთის მიმართულებით მატულობს 9°C -დან $12,2^{\circ}\text{C}$ -მდე. (Hijmans, Cameron, Parra, Jones, & Jarvis, 2005)

რეგიონის ყველაზე ცხელი თვე აგვისტოა ($18,5^{\circ}\text{C}$) და საშუალო თვიური ტემპერატურის მაქსიმუმი $24,4^{\circ}\text{C}$ -ს აღწევს, ხოლო მინიმუმი $4,5^{\circ}\text{C}$ -ს. ყველაზე ცივი თვე იანვარია ($-2,6^{\circ}\text{C}$) და თვის საშუალო ტემპერატურის მინიმუმი $-12,6^{\circ}\text{C}$ -ს აღწევს, ხოლო მაქსიმუმი — $1,6^{\circ}\text{C}$ -ს. (Fick & Hijmans, 2017)([იხ. რუკა N6](#))

რუკა N6-ზე დაყრდნობით შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ რეგიონის ტერიტორიის დიდ ნაწილზე ზომიერი ტემპერატურები წლის განმავლობაში დაახლოებით 5-6 თვის განმავლობაში ნარჩუნდება.

შიდა ქართლის ტერიტორიაზე ნალექების საშუალო წლიური მაჩვენებელი 824 მმ შეადგენს. ნალექების მაქსიმუმი (1 045 მმ) მოდის რეგიონის უკიდურეს ჩრდილოეთში, კავკასიონის მთიანეთში, დიდი ლიახვის ზემო წელში, ხოლო მინიმალური (536 მმ) კასპის მუნიციპალიტეტის აღმოსავლეთში, მტკვრის ხეობის გასწვრივ. ნალექების სიუხვით განსაკუთრებით რეგიონის ჩრდილოეთ ნაწილი გამოირჩევა სადაც მათი წლიური რაოდენობა 800-დან 1 045 მმ-მდე მერყეობს. შიდა ქართლის ვაკეზე წლიური ნალექების რაოდენობა 563-დან 800 მმ-მდე მერყეობს, ხოლო თრიალეთის მთებში — 700-დან 900 მმ-მდე. (Hijmans, Cameron, Parra, Jones, & Jarvis, 2005) ([იხ. რუკა N7](#))

თვეების მიხედვით ნალექების ყველაზე დიდი საშუალო რაოდენობა მაისსა (109 მმ) და ივნისში (105 მმ) მოდის, ხოლო მინიმალური თებერვალში (57 მმ). (Fick & Hijmans, 2017)

ყველაზე ძლიერი ქარები შიდა ქართლის ტერიტორიაზე დეკემბრის და იანვრის თვეებში ქრის, მათი სიმძლავრე საშუალოდ 2,49 მ/წ და 2,35 მ/წ-ს შეადგენს. ყველაზე

სუსტი ქარები რეგიონში ოქტომბერში (1,83 მ/წ) ქრის. ზაფხულის თვეებში ქარის სიმძლავრე საშუალოდ 1,86 მ/წ-დან 1,95 მ/წ-მდე მერყეობს. ქარები განსაკუთრებით ძლიერი კავკასიონის სამხრეთ ფერდობებზეა, ხოლო ყველაზე სუსტი შიდა ქართლის ვაკეზე. (Fick & Hijmans, 2017)

შიდა ქართლის ტერიტორიაზე დღის განმავლობაში 1 მ²-ზე მზის რადიაციის (დასხივების) საშუალო რაოდენობის მაქსიმუმით ივნისის თვე (22 286 კჯ/მ²/დ) გამოირჩევა, ხოლო მინიმალური საშუალო რადიაციით დეკემბერი (5 496 კჯ/მ²/დ). (იხ. [რუკა N8](#)) აღსანიშნავია, რომ ზამთრის თვეებში რადიაციის მაქსიმუმი შედარებით მაღალმთიან რაიონებზე მოდის, განსაკუთრებით თრიალეთის ქედზე, ხოლო მინიმუმი კავკასიონის სამხრეთ ფერდობების მთისწინეთზე და ლიხის ქედის ჩრდილოეთ ნაწილზე. ზაფხულის თვეებში კი მზის რადიაციის მაქსიმუმი შიდა ქართლის ვაკეზე, ლიხის ქედის სამხრეთ ნაწილზე და თრიალეთის ქედზე მოდის, ხოლო მინიმუმი — კავკასიონის სამხრეთ მაღალმთიან ფერდობებზე. (Fick & Hijmans, 2017) რეგიონის ტერიტორიაზე მზის ნათების ხანგრძლივობა წალიწადში 2 000 საათია, ხოლო გამლილი რელიეფური პირობების მქონე ადგილებში 2 200 – 2 300 საათს აღწევს. (დავითაია & გველესიანი, 1979)

შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ შიდა ქართლის კლიმატი ხელსაყრელ გარემოს ქმნის აქ ტურისტული საქმიანობის გასავითარებლად. მისთვის უმეტესად დამახასიათებელია ზომიერება, როგორც სიცხეებში და სიცივეებში, ისე ნალექებში. მზიანი რადიაციის საკმაოდ კარგი მაჩვენებელი, განსაკუთრებით ზაფხულის თვეებში საშუალებას იძლევა აქ სხვადასხვა სახის რეკრეაციული მიმართულება განვითარდეს. რეგიონისთვის დამახასიათებელი ქარიანი ამინდები კი თავის დადებით მხარეს ჰაერის მასების ცირკულაციით და ზაფხულის თვეებში სიგრილის გავრცელებით წარმოაჩენს.

1.1.5 შიდა წყლები

შიდა ქართლის რეგიონი საკმაოდ მდიდარია ჰიდროგრაფიული ქსელით. (იხ. [რუკა N9](#)) მის მთავარ სამდინარო არტერიას მდ. მტკვარი წარმოადგენს. რეგიონის ყველა მდინარე, ყვირილას გარდა (რეგიონის უკიდურეს ჩრდილო დასავლეთში) მტკვრის აუზს მიეკუთვნება. მტკვრის მთავარი შენაკადებია: მდინარეები ფრონე, ძამა, ლიახვი, ტანა,

ლექურა, თეძამი და ქსანი. ისინი წვიმის, თოვლისა და მიწისქვეშა წყლებით საზრდოობენ და ხასიათდებიან ზომიერი მდინარეული ჩამონადენით (30-40 ლ/წ).

შიდა ქართლის ტერიტორიაზე 54 სხვადასხვა ზომის ტბა და წყალსაცავია, აქედან 24 რეგიონის ოკუპირებულ ნაწილშია.⁷ თავისი ზომით და მნიშვნელობით ტბებიდან და წყალსაცავებიდან აღსანიშნავია კარსტული წარმოშობის ერწოს ტბა, მდ. ძამის ხეობაში მდებარე მეწყრული წარმოშობის ბატეთის ტბა, კვერნაქის ქედის ჩრდილო კალთაზე მცირე სიღრმის (1,5 მ) ნადარბაზევის წყალსაცავი და პატარა ლიახვის ხეობაში მდებარე ზონკარის წყალსაცავი. (პავლიაშვილი & ხარაბაძე, 2009)

ერწოს ტბა (იხ. [სურათი N1](#)) მდებარეობს ჯავის მუნიციპალიტეტში, რეგიონის უკიდურეს ჩრდილოთ დასავლეთ ნაწილში, ზღვის დონიდან 1 709,6 მეტრზე. ის შიდა ქართლის უდიდესი ტბაა, სარკის ფართობი 0,41 კმ²-ს შეადგენს.⁸ მისი უდიდესი სიღრმე 19 მეტრია, საშუალო სიღრმე 2,1 მ. საზრდოობს წვიმისა და თოვლის წყლით. უდიდესი დონე მაის-ივნისშია, უმცირესი — აგვისტო-სექტემბერში. ზამთარში იყინება. ტბაში არ ბინადრობს თევზი. (აფხაზავა, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, (ტ. 4), 1979) ტბის გარშემო შესაძლებელია საბანაკე ადგილის მოწყობა. ტბაზე მოხვედრა შესაძლებელია აღმოსავლეთის მხრიდან გუფთა-ონის გზით. ამჟამად ტბა ოკუპირებულია რუსეთის სამხედრო ნაწილების მიერ.

ბატეთის ტბა (იხ. [სურათი N2](#)) მდებარეობს ქარელის მუნიციპალიტეტში, ქ. ქარელიდან 17,2 კმ-ით სამხრეთ-დასავლეთით, ბატეთისწყლის ხეობაში, ზ. დ.-დან 1 313 მეტრზე. სარკის ფართობი შეადგენს 0,02 კმ²-ს, საშუალო სიღრმე 7 მ-ს, ხოლო მაქსიმალური — 12 მეტრს. (აფხაზავა, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, (ტ. 2), 1977) ტბა გარშემორტყმულია წიწვნარ-წიფლნარი ტყით შემოსილი ფერდობებით. წყალი გამჭვირვალეა და მტკნარი. ტბის საერთო ხედის აღსაქმელად საუკეთესო გზა ჩრდილო ნაპირიდან მისვლაა, სადაც ასევე შესაძლებელია საბანაკე ადგილის მოწყობა. ტბის მოსანახულებლად საუკეთესო პერიოდია შემოდგომის დასაწყისი. ამ პერიოდში ტბა განსაკუთრებით გამჭვირვალეა და გარემოც მრავალფეროვნებით გამოირჩევა. ტბა დეკემბრიდან მარტამდე ყინულითაა დაფარული. ტბაში ბინადრობს საქართველოს

⁸ გამოთვლილია გის-ში, საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს მონაცემებზე დაყრდნობით

წითელ წიგნში შესული მცირეაზიური ტრიტონი და კალმახი. (ტურიზმის გეოინფორმაციული ცენტრი – TravelGIS, 2017)

ნადარბაზევის წყალსაცავი (იხ. [სურათი N3](#)) მდებარეობს გორის მუნიციპალიტეტში, კვერნაქის ქედის ჩრდილოეთ ფერდობზე, ზ. დ.-დან 855,9 მეტრზე. წყალსაცავის სარკის ფართობი შეადგენს 0,58 კმ²-ს, უდიდესი სიღრმე უდრის 1,8 მ-ს, საშუალო სიღრმეა 1,5 მ. წყალსაცავი შეიქმნა ყოფილი ნადარბაზევის ტბის ადგილას. წყალი იტუმბება მდინარე მტკვრიდან. (აფხაზავა, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, (ტ. 7), 1984) ამჟამად ტბა კერძო საკუთრებაშია გადაცემული. ტბა მდიდარია თევზით. ბინადრობს კარჩხანა, კობრი, თეთრი ამური. ტბა ძალიან პოპულარულია სამოყვარულო და სპორტული თევზჭერის თვალსაზრისით. ნადარბაზევის ტბაზე 2013 წელს პირველად საქართველოში ჩატარდა „საქართველოს თასი ფიდერით სპორტულ თევზჭერაში“. ტბის მიმდებარედ შესაძლებელია საბანაკო ადგილის მოწყობა. (Sportfishing.ge, 2017)

ზონკარის წყალსაცავი კომპლექსური დანიშნულების წყალსაცავია გორის მუნიციპალიტეტში, მდინარე დიდი ლიახვის მარცხენა შენაკადის — პატარა ლიახვის ხეობაში, ზღვის დონიდან 1 217,8 მ სიმაღლეზე. წყალსაცავის სარკის ფართობი 0,98 კმ²-ა.⁹ წყალსაცავი გამოიყენება მელიორაციის, ირიგაციისა და რეგიონისთვის სასმელი წყლის მიწოდების მიზნით. (ქართული ვიკიპედია, 2015)

შიდა ქართლის კონტროლირებად ტერიტორიაზე, ცენტრალური მაგისტრალის გასწვრივ წარმოდგენილია 20-მდე მცირე ზომის ხელოვნური თუ ბუნებრივი წყალსატევი, რომელთა დიდი ნაწილი თევზჭერის მიზნით გამოიყენება. (Sportfishing.ge, 2017)

შიდა ქართლი მდიდარია სამკურნალო-მინერალური წყლებით. მის ტერიტორიაზე 26 მინერალური წყლის რესურსია, რომელიც შედარებით კარგადაა შესწავლილი.¹⁰ (იხ. [რუკა N9](#)) მინერალური წყლებიდან 6 ჭაბურღილით მოიპოვება, ხოლო დანარჩენი ბუნებრივი წყაროა. წყლის ტიპის მიხედვით ყველაზე მეტად ანიონურ შემადგენლობაში გავრცელებულია ქლორიდული და ჰიდროკარბონატული, ხოლო

⁹ გამოთვლილია გის-ში, საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს მონაცემებზე დაყრდნობით

¹⁰ აქედან 15 მინერალური წყლის რესურსი რეგიონის ოკუპირებულ ნაწილზეა მოქცეული

კათიუნურ შემადგენლობაში ნატრიუმიანი წყლები. მინერალური წყლების გავრცელების არეალს უმეტესად დიდი ლიახვის ხეობა, მტკვრის ხეობის დასავლეთ ნაწილი და თრიალეთის ქედი წარმოადგენს. წყლის ტემპერატურის მიხედვით რეგიონის ჩრდილოეთში (ანუ ოკუპირებულ ნაწილში) ყველა მინერალური წყალი გარდა ერთისა (ხეითში) ცივია (20°C-მდე), ხოლო ყველა სხვა თბილი (21-35°C-მდე) და ცხელი (36°C და ზევით) მინერალური წყალი რეგიონის სამხრეთ ნაწილშია. რეგიონის კონტროლირებად ტერიტორიაზე მინერალური წყლები წარმოდგენილია შემდეგ დასახლებებში: აგარაში (ცხელი), ბისში (თბილი; ფთორის მიკროკომპონენტით), გორიჯვარში (თბილი), კავთისხევში (თბილი; ბრომის და იოდის მიკროკომპონენტით), ლოშკინეთში (ცივი), მიწობში (ცხელი; ფთორის მიკროკომპონენტით), ქვიშხეთში (თბილი), სურამში (ცივი; რკინის მიკროკომპონენტით), ტყემლოვანაში (ცივი), ხოვლეში (ცივი) და ხვედურეთში (ცხელი). (ლიპარტელიანი & ნინიკაშვილი, 2014)

შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ რეგიონი მდიდარია სამდინარო ქსელით, თუმცა ტბების სიმრავლით არ გამოირჩევა. მდინარეებისა და წყალსატევების დიდი ნაწილი გამოიყენება სამელიორაციო, საირიგაციო, სასმელი წყლის და თევზჭერის დანიშნულებით, თუმცა შესაძლებელია მათი ნაწილის რეკრეაციული დანიშნულებით გამოყენებაც. მთის მდინარეების ნაწილი ასევე შესაძლებელია გამოყენებულ იქნას გამაგრილებელი, ღია ცის ქვეშ აბაზანების მისაღებად. აგრეთვე, მინერალურ წყაროებზე შესაბამისი ინფრასტრუქტურის მოწყობის შემდეგ შეიძლება გამაჯანსაღებელი მიმართულების უკეთ განვითარებაც.

1.1.6 ფლორა და ფაუნა

მცენარეთა ფორმაციებს შორის, უპირველესი და უდიდესი მნიშვნელობით ტყე გამოირჩევა, რომელიც ერთ-ერთ ეროვნულ სიმდიდრედ ითვლება. (კეცხოველი, 1960)

ტყე ამდიდრებს ჰაერს ადამიანისთვის საჭირო ნივთიერებებით. ჟანგბადი ტყის ჰაერში უფრო მეტია, ვიდრე უტყეო ადგილებში. ასევე, ფისოვანი ნივთიერებების სურნელება აღიზიანებს სასუნთქ ორგანოებს, რაც ინტენსიურ სუნთქვას იწვევს. ფიჭვი, მუხა და სხვა მცენარეები გამოყოფს ფოტონციდებს, რომელნიც სხვადასხვა მიკრობებს ანადგურებენ ან ანელებენ მათ განვითარებას; გარდა ამისა, ტყე ხელს უწყობს სხვადასხვა

სამკურნალო წყლების არსებობას და სხვა მრავალი სიკეთეც მოაქვს. ამ მხრივ განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს წიწვიან ტყეებს. (კეცხოველი, 1960, გვ. 341)

საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს მონაცემებზე დაყრდნობით,¹¹ შიდა ქართლის ტყის საფარი რეგიონის ტერიტორიის 41,6%-ს (2 368,2 კმ²) მოიცავს, აქედან 19,6% (1 118,4 კმ²) ოკუპირებულ ტერიტორიაზეა. რეგიონში უმეტესად მთის ტყეა წარმოდგენილი. თრიალეთისა და ლიხის ქედებზე ტყე დაახლოებით 800 მეტრიდან და ზევით არის გავრცელებული, ხოლო რეგიონის ჩრდილოეთ ნაწილში — 1 100 მეტრიდან და ზევით. ტყის მცირე მონაკვეთებია წარმოდგენილი შიდა ქართლის ვაკეზე (დაახ. 29 კმ²), კვერნაქის ქედის ფერდობებზე (33 კმ²) და შიდა ქართლის ვაკის ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე დაბალმთიანეთზე (47,7 კმ²).

გეოდეზიისა და კარტოგრაფიის დეპარტამენტის 25 000-იანი მასშტაბის გაციფრულებულ ტოპოგრაფიულ რუკაზე დაფუძნებული მონაცემების მიხედვით,¹² რეგიონში ყველაზე მეტად გავრცელებულია ფოთლოვანი ტყეები, შემდეგ შერეული ტყეები, ფოთლოვანი ხეების უმრავლესობით, შემდეგ შერეული ტყეები წიწვოვანი ხეების უმრავლესობით და ბოლო ადგილზე მხოლოდ წიწვოვანი ტყეებია. (იხ. [რუკა N10](#))

შიდა ქართლის კონტროლირებად ტერიტორიაზე წიწვოვანი ტყეების შედარებით ფართო არეალები გავრცელებულია მხოლოდ მდინარეების ტანასა და თეძმის ზედა წელში. უნდა აღინიშნოს, რომ ტანას ხეობაში წიწვნარი განსაკუთრებით გაიჩეხა XIX საუკუნის 80-იან წლებში, როდესაც ხეობის ტყეები მისმა მფლობელებმა გერმანელ მრეწველს ვინმე ზეზემანს მიჰყიდეს, რომელმაც ხეობაში ვიწროლიანდაგიანი რკინიგზა გაიყვანა და ოციოდე წელიწადში ხეობის შესანიშნავი ფიჭვნარები, ნაძვნარები და სოჭნარები პირწმინდად გადაჩეხა. (კეცხოველი, 1960, გვ. 339) თრიალეთის ქედის მდინარეების სხვა ხეობებში ჭარბობს შერეული წიწვოვანი და ფოთლოვანი ტყეები.

შიდა ქართლის მეორე არე სადაც წარმოდგენილია მხოლოდ წიწვოვანი და შერეული, წიწვოვანი და ფოთლოვანი ტყეები მდ. დიდი ლიახვის ზედა წელში (სოფ. პატარა გუფთადან ჩრდილოეთით) და მდ. ქემელთას აუზშია. რეგიონის დანარჩენ ნაწილში ძირითადად წარმოდგენილია მხოლოდ ფოთლოვანი ტყეები.

¹¹ არასრული მონაცემის გამო, სატელიტურ რუკაზე დაყრდნობით პირადად მომიწია მდ. მეჯუდას ხეობისა და პატარა ლიახვის ხეობის ნაწილის ტყის საფარის ამოხაზვა

¹² მონაცემი აღებულია ტყის საფარით დაფარული 736 წერტილოვანი ლოკაციის აციფრვით

შიდა ქართლის ტყეებში, ხის ჯიშებიდან, გავრცელებით მოწინავე ადგილზეა წიფელი, შემდეგ რცხილა, მუხა, ნაძვი, ფიჭვი, არყი და სოჭი. ძალიან მცირე გავრცელებით წარმოდგენილია ასევე ვერხვი, მურყანი, ჭადარი და ნეკერჩხალიც.

მუხნარი და შერეული მუხნარი ტყეები რეგიონის ტერიტორიაზე უმეტესად წარმოდგენილია მთების ქვედა ზოლში, კერძოდ მდინარეების ძამასა და ტანას შორის, ლიხის ქედის ცენტრალურ ნაწილში, ქ. ცხინვალის გარშემო და მდ. პატარა ლიახვისა და მეჯუდას აუზის მთიან ნაწილში.

ფიჭვნარი და შერეული ფიჭვნარი ტყეები გავრცელებულია ძამის ზედა წელის ხეობის აღმოსავლეთ ნაწილზე, ტანას ზედა წელის ხეობაში, თემის ზედა წელის ხეობაში, კავთურის შენაკად გავაზურისწყლის ხეობაში და დიდი ლიახვის ხეობის უკიდურეს ჩრდილოეთ ნაწილში (სოფ. ზღუბირის გარშემო).

ნაძვნარი და შერეული ნაძვნარი ტყეები გავრცელებულია ხაშურის მუნიციპალიტეტის სამხრეთ მთიანეთში, ძამის ზედა წელის აუზში, ტანას სათავეებთან და მისი შუა წელის აუზის აღმოსავლეთ ნაწილში, მცირე არეალები წარმოდგენილია თემის, ქემელთას (აღმოსავლეთ ნაწილზე) და დიდი ლიახვის (ზედა წელი) ხეობებშიც.

სოჭნარი და შერეული სოჭნარი ტყეები რეგიონის მხოლოდ ჩრდილოეთ ნაწილში, დიდი ლიახვის ზემო წელის აუზშია (პატარა გუფთადან ჩრდილოეთით) გავრცელებული.

შიდა ქართლის ტერიტორიაზე 766 დასახლებული პუნქტიდან¹³ 573 ტყის საფარით დაფარული არეებიდან 1 კილომეტრით ან უფრო ნაკლებით არის დაშორებული. ასეთ ზონაში განსაკუთრებით დიდ დასახლებებს წარმოადგენენ: ხაშური, სურამი, ხიდისთავი, ტყვიავი, ქვიშხეთი, ალაიანი, ხოვლე.

შიდა ქართლის ფაუნა მრავალფეროვანია, თუმცა ის საკმაოდ გარდაქმნილი (განსაკუთრებით ბარში) და გაღარიბებულია. საგრძნობლად შემცირებულია მაჩვის, მელას, კურდღლის სახეობები. მთის ფაუნა შედარებით კარგადაა შემონახული. აქ ბინადრობს ჯიხვი, არჩვი, კავკასიური შურთხი, ალპური ტოროლა, ორბი და ბატკანძერა, იშვიათად მთის არწივიც. ტყეში ბინადრობს გარეული ღორი, შველი, წავი, ტყისა და თეთრყელა კვერნა, მურა დათვი, მგელი. ფრინველებიდან ტყეში ბუდობს კავკასიური

¹³ მათ შორის მიტოვებული სოფლების ჩათვლითაც

როჭო, ჩხიკვი, ოფოფი, კოდალა, შოშია, ქორი, მიმინო, შევარდენი. იხტიოფაუნიდან მდინარეებში ბინადრობს კალმახი, ხრამული, წვერა, ლოქო, მურწა და ლორჯო. მრავლადაა ამფიბიები ტბის ბაყაყი, გომბეშო, ვასაკა, ტრიტონი. (ალფენიძე, 2012, გვ. 145-146)

საერთო ჯამში შიძლება ითქვას, რომ რეგიონის ფლორა და ფაუნა ტურისტულად მიმზიდველია. როგორც ტყის საფარი, ისე ფაუნის წარმომადგენლები შედარებით კარგად შენარჩუნებული უმეტესად მთიან ზონაშია. რეგიონის ფლორისა და ფაუნის რესურსების გამოყენება შესაძლებელია, როგორც რეკრეაციისთვის, ისე ცხოველებზე და ფრინველებზე დაკვირვებისთვის, ფოტო ნადირობისთვის, სპორტული თევზჭერისთვის. დადებით მხარედ შეიძლება ასევე ჩაითვალოს ის, რომ ასეთი არეები ადვილად ხელმისაწვდომია და არც ისე შორ დისტანციაზეა რეგიონის ცენტრალური ნაწილიდან, სადაც თავმოყრილია სხვადასხვა სერვისები და კომუნიკაციური საშუალებები.

1.1.7 დაცული ტერიტორიები და ბუნების ძეგლები

შიდა ქართლის ტერიტორიაზე ორი დაცული ტერიტორიაა წარმოდგენილი — ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკის მცირე ნაწილი და ლიახვის სახელმწიფო ნაკრძალი. (დაცული ტერიტორიების სააგენტო, 2017) ასევე, Google Map-ის რუკაზე, საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს მიერ განთავსებული მონაცემების მიხედვით, რეგიონის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში მონიშნულია თრიალეთის გეგმარებითი ეროვნული პარკის საზღვრები, თუმცა პარკის შესახებ სხვა მონაცემები უცნობია. (Google Maps, 2017)

ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკი საქართველოს ცენტრალურ ნაწილში მდებარეობს და მისი ტერიტორია 6 მუნიციპალიტეტს (ბორჯომის, ხარაგაულის, ახალციხის, ადიგენის, ხაშურის და ბაღდათის) მოიცავს. ეროვნული პარკის საერთო ფართობი 1 070,83 კმ²-ს შეადგენს, ხოლო შიდა ქართლის ტერიტორიაზე მდებარე ნაწილისა — 17,6 კმ²-ს.

ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკის ტურისტული მარშრუტების ქსელი ერთი და მრავალდღიანი ლაშქრობების საშუალებას იძლევა. ტურისტული მარშრუტების ქსელი 400 მ-დან 2 642 მ-ს აღწევს. ბილიკები მარკირებული და

კეთილმოწყობილია. ბილიკების გასწვრივ მოწყობილია ტურისტული თავშესაფრები, საპიკნიკე და საკარვე ადგილები. ასევე გამოყოფილია ადგილები ცეცხლის დასანთებად. ეროვნული პარკი ვიზიტორებს სალაშქრო, საცხენოსნო, ველო, კულტურულ და საგანმანათლებლო ტურებს სთავაზობს. ეროვნული პარკის ადმინისტრაციული და ვიზიტორთა ცენტრები განლაგებულია ბორჯომსა და ხარაგაულში. (დაცული ტერიტორიების სააგენტო, 2017)

იმ ფაქტორის გათვალისწინებით, რომ ეროვნული პარკის ძალიან მცირე ტერიტორია ხვდება შიდა ქართლის ნაწილზე, მის ტერიტორიაზე რაიმე სახის ტურისტული მარშრუტი ამჟამად შემუშავებული არაა, თუმცა სურვილის შემთხვევაში შესაძლებელია „ხელუხლებელი ტყის“ ბილიკის საწყისი ლოკაციის შეცვლა (ან გამრავალფეროვნება) და მარშრუტის ზანავის ნაცვლად ქვიშხეთიდან ან ტაშისკარიდან განხორციელება.

ლიახვის სახელმწიფო ნაკრძალი 1977 წელს შეიქმნა სუბალპური ტყეების დასაცავად, ის გორის მუნიციპალიტეტის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში, მდ. პატარა ლიახვის ზემო წელში მდებარეობს. (იხ. [სურათი N4](#)) მისი ფართობი 63.9 კმ²-ს შეადგენს.

ლიახვის ნაკრძალში დაცულია აღმოსავლეთ კავკასიონის სამხრეთული კალთებისთვის დამახასიათებელი მთისა და მაღალმთის მცენარეულობა (მუხნარები, წიფლნარები, რცხილნარები). სუბალპური სარტყლის ტყეებში არყი დომინირებს, უფრო მაღლა კი მაღალმთის ბოკვიანები და სუბალპური ბუჩქნარები.

ნაკრძალის მდინარეებში — პატარა ლიახვში და მის შენაკადებში უხვად მოიპოვე კალმახი.

ნაკრძალის ორნითოფაუნა ძალზე მდიდარია. ნაკრძალში ბუდობს იშვიათი მთის არწივი და სხვა მრავალი ფრინველის სახეობა: კაკაჩა, ქორი, მიმინო, ალალი, ტყის ბუ, ჭოტი, ზარნაშო, კოდალა, შაშვი, ბოლოქანქარა, ყორანი და ა.შ.

კურდღელსა და მელას ნაკრძალის ნებისმიერ სიმაღლეზე შევხვდებით, არის მგელიც, კლდის და ტყის კვერნები, სინდიოფალა. ნაკრძალში ასევე ბინადრობს მურა დათვის დიდი და სტაბილური პოპულაცია, რომელთა კვალიც ნაკრძალში შეიძლება ყველგან — ტყეშიც და ალპურ ზონაშიც ნახოთ.

ნაკრძალში ასევე ბინადრობდა კეთილშობილი ირემიც, თუმცა ამ ცხოველის დღევანდელ მდგომარეობაზე ცნობები არ არის. ნაკრძალის ტერიტორიაზე გზვდება გარეული ღორი და შველიც, ხოლო ალპურ ზონაში არჩვები. (ქიქოძე & გოხელაშვილი, 2007)

ამჟამად ნაკრძალი ოკუპირებულია რუსეთის სამხედრო ნაწილების მიერ და იქ რაიმე სახის ტურისტულ-რეკრეაციული საქმიანობის განხორციელება შეუძლებელია.

გარდა ზემოაღნიშნული დაცული ტერიტორიებისა, ბუნების დაცვის მსოფლიო ფონდის (WWF) მიერ შემუშავებული „კავკასიის ეკორეგიონის საკონსერვაციო გეგმის“ თანახმად შიდა ქართლის ტერიტორიაზე წარმოდგენილია ველური ბუნების ორი ეკო-კორიდორი და ერთი პრიორიტეტული საკონსერვაციო ზონა კვერნაქის ქედზე.

შიდა ქართლის ეკო-კორიდორებს საკმაოდ ვრცელი ტერიტორია უკავიათ. პირველი მათგანი ველური ბუნების წარმომადგენლების რაჭის გეგმარებითი დაცული ტერიტორიიდან ლიხის ქედის გავლით ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნულ პარკთან დასაკავშირებლად ვრცელდება, ხოლო მეორე ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკის — ალგეთის ეროვნულ პარკთან. (World Wide Fund For Nature, 2012)

კვერნაქის ქედზე მონიშნული პრიორიტეტული საკონსერვაციო ზონა შემუშავებულია ისეთი სახეობების ბუნებრივი გარემოს საკონსერვაციოდ, როგორც ბეგობის არწივი, ღაღა, ხმელთაშუაზღვიური კუ და მცირე ცხვირნალა ღამურაა. (Ecologic Institute EU, 2005)

ბუნების დაცვის მსოფლიო ფონდის და საქართველოს დაცული ტერიტორიების სააგენტოს რეკომენდაციულ და საფინანსო დონეზე აქტიური თანამშრომლობიდან გამომდინარე, მომავალში დიდი ალბათობით კვერნაქის პრიორიტეტულ საკონსერვაციო ზონაში გარკვეული სახის დაცული ტერიტორია შეიქმნება. (Ipress.ge, 2016) (იხ. [რუკა N11](#))

შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ ამჟამად შიდა ქართლის ერთადერთი ვრცელი დაცული ტერიტორია ტურისტული მიზნით არ/ვერ გამოიყენება, ხოლო ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკი ძალიან მცირედ არის წარმოდგენილი, რაც შესაბამისი საქმიანობის განვითარების აზრს კარგავს. თუმცა, რეგიონის მთიანეთის ბუნებრივი სიმდიდრე და ქვეყანაში დაცული ტერიტორიების მუდმივი განვითარების

პროცესი რეგიონს გარკვეულ პერსპექტივას მაინც უსახავს, კერძოდ მომავალში ალგეთის ეროვნული პარკის განვრცობით ან თრიალეთის ეროვნული პარკის შექმნით.

შიდა ქართლი ბუნების ძეგლებით ერთ-ერთი უმდიდრესი რეგიონია. უკიდურეს ჩრდილოეთით ფართოდაა გავრცელებული მყინვარების მიერ გადაადგილებული დიდი ლოდები. ამ მხრივ გამოირჩევა ერმანის რამდენიმე ერატიკული¹⁴ ლოდი, რომლებიც ეფუზიური¹⁵ ქანებისგან შედგება. კვერნაქის ქედზე გვხვდება წვიმისა და ქარის მოქმედების შედეგად წარმოქმნილი რელიეფის ფსევდოკარსტული (ბუნებრივი კამარა, ქვაბისებური ჩაღმავებები) ფორმები. აღსანიშნავია, ცხინვალის მიდამოებში არსებული საბაწმინდის ბუნებრივი საყინულე და დიდი და პატარა ლიახვის აუზებში გავრცელებული ტრავერტინები. (ალფენიძე, 2012, გვ. 146)

1.2 შიდა ქართლის ანთროპოგენური ტურისტულ-რეკრეაციული რესურსები

შიდა ქართლის რეგიონი საკმაოდ მდიდარია სხვადასხვა სახის ანთროპოგენური ტურისტულ-რეკრეაციული რესურსებით რაც ამ რეგიონის მდიდარი კულტურული ისტორიის დამსახურებაა.

რეგიონში ადამიანთა ცხოვრების უძველესი კვალი აღმოჩენილია სოფ. ლამისყანაში და მდინარეების კავთურასა და თეძამს შორის მოქცეულ ტერიტორიაზე, სადაც რამდენიმე ადგილას დადასტურდა პალეოლითური იარაღები. გასული საუკუნის ბოლოს ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრებით ასევე აღმოჩენილია ადრესამიწათმოქმედო ძეგლები სოფლების ბეზნისისა და ხელთუბნის მახლობლად.

შიდა ქართლის ტერიტორია ინტენსიურად იყო დასახლებული ადრინდელი ბრინჯაოს ხანიდან (ძვ. წ. III ათასწლეულის დასაწყისი). მოსახლეობა ცხოვრობდა „გორებზე (მაგ. ხიზაანთ გორა და ქვაცხელები სოფ. ურბნისსთან).

ადრინდელ ბრინჯაოს ხანაში შიდა ქართლში ყალიბდება „მტკვარ-არაქსის“ კულტურის ორიგინალური ვარიანტი.

გვიანდელ ბრინჯაოს ხანაში შიდა ქართლში ყალიბდება განსხვავებული არქეოლოგიური კულტურა, რომელზეც დიდ გავლენას ახდენს დასავლურ ქართული,

¹⁴ ლათინურიდან: erraticus — მოხეტიალე

¹⁵ ლათინურიდან: effusio — ამონთხევა

კერძოდ კოლხური კულტურა. შიდა ქართლის ტერიტორიაზე ხდებოდა აღმოსავლურ და დასავლურ ქართულ კულტურათა შეხვედრა (გამდლისწყაროსა და რენეს არქეოლოგიური ძეგლები).

ადრინდელი ანტიკური ხანისათვის აღმოსავლეთ საქართველოში შეიქმნა რამდენიმე სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი. ერთ-ერთი მათგანი წარმოიშვა შიდა ქართლშიც (ზენა სოფელი). მისი ცენტრი უფლისციხის მიდამოებში უნდა ყოფილიყო. ძველი ქართული ქრონიკა გარდა უფლისციხისა, შიდა ქართლის ტერიტორიაზე ამავე ხანის მნიშვნელოვან ცენტრად ასახელებს ასევე ურბნისსაც.

რეგიონის ტერიტორიაზე აღმოჩენილია ადრინდელი ელინისტური ხანის ქალაქური ტიპის მნიშვნელოვანი დასახლებები — ალაიანი და ციხიაგორა. ელინისტური ხანის ფენები ასევე გამოვლენილია ურბნისის ნაქალაქარზე და გორის ციხეზე.

შიდა ქართლის ტერიტორიაზე ელინისტური ხანის მრავალრიცხოვანი მონეტების აღმოჩენა მოწმობს იბერიის ინტენსიურ სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობას გარე სამყაროსთან. აქ ჭრიდნენ ალექსანდრე მაკედონელის ოქროს მონეტების მინაბაძეებს — იბერიულ სტატერებს; აღმოჩენილია ელინისტური ეგვიპტის მმართველის პტოლემე ფილოპატორის სპილენძის, სელევკიდების სირიის მეფეების სპილენძის, სინოპის საქალაქო და გვიანდელი ელინისტური ხანის პართიის მონეტები.

ანტიკური ხანის ავტორთა ცნობები და არქეოლოგიური გათხრებით მოპოვებული მასალები მოწმობენ, რომ ანტიკურ ხანაში ინდოეთისა და დასავლეთ ევროპის დამაკავშირებელი სავაჭრო-სატრანზიტო გზის ერთი მონაკვეთი გადიოდა სამხრეთ კავკასიაზე, კერძოდ შიდა ქართლზე. ეს გზა მტკვრის ორივე ნაპირს მიუყვებოდა, თუმცა უპირატესობა ეძლეოდა მარცხენა ნაპირზე გამავალ გზას. იგი გაივლიდა სამთავისს, გორს, ურბნისს, რუისს.

რომაული ხანის შიდა ქართლის არქეოლოგიურ ძეგლთაგან განსაკუთრებით აღსანიშნია სოფელ არადეთთან დედოფლის მინდორზე აღმოჩენილი ძვ. წ. I საუკუნის დიდი სატაძრო კომპლექსი, რომელიც გარკვეული თავლსაზრისით აქემენიდური ხანის სუზის და სელევკიდური ხანის პერსეპოლისის ტაძრების ანალოგიურია, მაგრამ მთელი რიგი თავისებურებებითაც ხასიათდება. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიდამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 12-16)

გაქრისტიანების შემდეგ, საქართველოში ისევე როგორც ევროპასა და ახლო აღმოსავლეთში გავრცელდა საეკლესიო ნაგებობათა ორი უმთავრესი სახეობა: წაგრძელებული უგუმბათო შენობები (ერთნავიანი-დარბაზეული, ბაზილიკა, სამეკლესიანი ბაზილიკა) და ცენტრალურ-გუმბათოვანი შენობები.

რეგიონში უძველესი ბაზილიკური ეკლესიების ნიმუშებია ურბნისის სიონი (VI ს.), რკონის მონასტრის მთავარი ეკლესია და ატენის ხეობის ვერეს ეკლესია (VII ს.). სამეკლესიანი ბაზილიკა — კატაულას წმ. გიორგის ეკლესია (VIII ს.) შემორჩენილია კავთისხევში.

გუმბათოვან ეკლესიათაგან ერთ-ერთი უძველესია ე.წ. „თავისუფალი ჯვრის“ ტიპის ეკლესიები. რეგიონში აღსანიშნავია იდღეთის ნათლისმცემლის ეკლესია (VI ს.), მეჯვრისხევის ღვთისშობლის ეკლესია, თხოთის წმ. ნინოს ეკლესია (VII-VIII სს.). ასეთი ტიპის სრულყოფილი ნიმუშია სამწვერისის ეკლესია (VII ს.). (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიდამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 18)

1.2.1 კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლები

საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს 2017 წლის მაისის მონაცემებზე დაყრდნობით შიდა ქართლის ტერიტორიაზე 1 349 უძრავი კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლია. აქედან 118 ეროვნული მნიშვნელობის კატეგორიისაა.¹⁶

მუნიციპალიტეტების მიხედვით კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების რაოდენობით განსაკუთრებით მდიდარია კასპის (3,5 ძ/10კმ²) მუნიციპალიტეტი, ხოლო მის შემდეგ მოდის გორის (2,9 ძ/10კმ²), ქარელის (1,9 ძ/10კმ²), ჯავის (1,2 ძ/10კმ²) და ხაშურის (0,9 ძ/10კმ²) მუნიციპალიტეტები. თითქმის იგივე თანმიმდევრულობაა დაცული ეროვნული მნიშვნელობის ძეგლების რაოდენობის მხრივაც: კასპის მუნიციპალიტეტი (0,57 ძ/10კმ²), გორის მ. (0,2 ძ/10კმ²), ქარელის მ. (0,18 ძ/10კმ²), ხაშურის მ. (0,1 ძ/10კმ²) და ჯავის მუნიციპალიტეტში არცერთი.¹⁵

რეგიონის ტერიტორიაზე ძეგლები არათანაბრადაა გადანაწილებული და მათი განლაგება რამდენიმე მჭიდრო ბირთვს ქმნის. (იხ. [რუკა N12](#))

¹⁶ გამოთვლებში შეყვანილია მხოლოდ კოორდინატების მქონე ძეგლები

რუკა N12-ზე ასახული მონაცემების მიხედვით, კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების მაღალი სიმჭიდროვით გამოირჩევა ქალაქი გორი, სამთავისი-ქვემო ჭალის ზონა, ახალქალაქი-ახალციხის ზონა, კავთისხევი-წინარეხის ზონა, ბალთა-ყორნისი-ქვემო ძაღინას ზონა, ცხინვალი-ქემერტის ზონა, დიცი-მერეთი-ქსუსისის ზონა. შედარებით ზომიერი სიმჭიდროვე გხვდება დიდ ატენთან, ქვახვრელთან, ხოვლესთან, რკონთან, დიდი მეჯვრისხევი-არცევი-დიდი ღრომის ზონაში, შინდისსთან, ბელოთთან, ჯავასთან, შუა როკასთან, ედისასთან, ახალისა-თელაგინას ზონაში, ნულთან. საშუალო სიმჭიდროვეა ხაშური-სურამის ზონაში, ზღუდერი-გვერდინეთის, ალი-დიდი ფლევის ზონაში, არადეთთან, რუის-ურბნისის ზონაში, სკრაში, დვალიანთკართან, ინაურთან, ვანელთან. რეგიონის დანარჩენი ზონა ძეგლთა შედარებით დაბალი სიმჭიდროვით ხასიათდება.

აღნიშნული მონაცემი საშუალებს იძლევა განისაზღვროს თუ რომელი მიმართულებები შეიძლება იყოს მნახველებისთვის ყველაზე მრავალფეროვანი და ტერიტორიულ ჭრილში ოპტიმალური.

რეგიონის ტერიტორიაზე არსებული 1 349 კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლიდან, რუსეთის მიერ ოკუპირებულ ნაწილზე 551 ძეგლია (40,8%) მოხვედრილი, აქედან 13 ეროვნული მნიშვნელობისაა.¹⁷

შიდა ქართლის ოკუპირებულ ტერიტორიაზე მდებარე უმნიშვნელოვანესი ძეგლებია: თიღვის სამონასტრო კომპლექსი (1152 წ.), თირის სამონასტრო კომპლექსი (XIII ს.), აჩაბეთის ციხე-დარბაზი, საბაწმინდის მონასტერი, ერედვის წმ. გიორგის ეკლესიის კომპლექსი (X ს.), იკორთის გუმბათოვანი ტაძრის კომპლექსი (1172 წ.), ბიეთის მონასტერი (IX ს.), აწრისხევის ციხე (XVIII ს.), დისევის ძელიცხოვლის ეკლესია (X ს.), ვანათის ციხე (XIV-XV სს.), კეხვის ციხე და დედაღვთისას ეკლესია. (გამყრელიძე, 2013)

შიდა ქართლის კონტროლირებად ტერიტორიაზე წარმოდგენილი ეროვნული მნიშვნელობის ძეგლებიდან განსაკუთრებულ აღნიშვნას იმსახურებენ შემდეგნი:

უფლისციხის კომპლექსი — კლდეში ნაკვეთი ნაქალაქარი, არქიტექტურული, არქეოლოგიური და ისტორიული ძეგლი. კავკასიის ერთ-ერთი უძველესი დასახლება და საქალაქო ცენტრი. მდებარეობს ქ. გორის აღმოსავლეთით მე-10 კმ-ზე, მდინარე მტკვრის

¹⁷ გამოთვლებში შეყვანილია მხოლოდ კოორდინატების მქონე ძეგლები

მარცხენა ნაპირზე. გამოკვეთილია კვერნაქის ქედის სამხრეთ ფერდობებზე. ფართობი შეადგენს 9,5 ჰა-ს. უფლისციხე სამი უბნისაგან შედგება და შეიცავს ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნებისა და ანტიკური ხანის შიდა ქალაქისათვის დამახასიათებელ კომპონენტებს: ზღუდეს, თხრილს, რამდენიმე შესასვლელს, გვირაბს, წყალსადენს, წყალსაწრეტი არხების ქსელს.

უფლისციხის შესახებ ცნობები წერილობით წყაროებში პირველად VII საუკუნეში გვხვდება.

უფლისციხისა და მისი გარეუბნის მეურნეობაზე გარკვეულ წარმოდგენებს იძლევა არქეოლოგიური გათხრებით გამოვლენილი აგრარული კულტების სალოცავი, კლდეში ნაკვეთი საწნახელები, ვაზის სასხლავი დანები, რკინის სახნისი, კვერები, რიტუალური დანიშნულების ნივთები, ოქროს, ვერცხლის, რკინის, ძვლის, ქვის, თიხის, სამკაულები, ქანდაკებები და სხვა. ხელოსნური ნაწარმის სიმრავლე, მრავალფეროვნება და მხატვრული სინატიფე უფლისციხეს უძველესი დროის ხელოსნური წარმოების მნიშვნელოვან ცენტრად წარმოაჩენს.

პირველი მოსახლეები უფლისციხის კლდეებში ძვ. წ. II და I ათასწლეულების მიჯნაზე გამოჩნდნენ. ძვ. წ. X-VI საუკუნეებში უფლისციხე შიდა ქართლის გაბატონებული თემის საცხოვრისი და სატომო გაერთიანების ბელადის (უფლის) ციხეა, როგორც ვარაუდობენ ძეგლის ამჟამინდელი დასახელებაც სწორედ აქედან წარმოიშვა. ძვ. წ. VI-V საუკუნეებში უფლისციხე უკვე რეგიონის უძლიერესი პოლიტიკურ-ეკონომიკური და კულტურული ცენტრი გახდა და დიდხანს სამეფო ქალაქიც იყო.

მომდევნო საუკუნეებშიც ქალაქი კვლავ განაგრძობდა აქტიურ განვითარებას და რეგიონის ცენტრად ყოფნას.

საქართველოში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების შემდეგ (IV ს.-ის 30-იანი წლები) უფლისციხეში საქალაქო ცხოვრება დაქვეითდა, მაგრამ ფეოდალურ ხანაში იგი მაინც დარჩა უძლიერეს ციხე-სიმაგრედ.

ნაქალაქარში შემორჩენილია სხვადასხვა დროის კლდეში ნაკვეთი დარბაზები, ტაძრები, სათავსები და ცალკეული ნაგებობები.

ანტიკური ხანის კლდეში ნაკვეთი დარბაზები და ნაგებობები გამოირჩევა დიდი ზომებით, გეგმარებისა და არქიტექტურული ფორმების გეომეტრიული სიზუსტით, მორთულობის მაღალმხატვრული შესრულებით.

უფლისციხეში გარდა კლდეში ნაკვეთი დარბაზებისა შემორჩენილია ჩვეულებრივი წესით ნაშენ ნაგებობათა ნაშთებიც. ანტიკური ხანის შენობები ნაგებია კარგად გათლილი და დამუშავებული კირქვის მოზრდილი კვადრებით. ნაქალაქარის ტერიტორიაზე შემორჩენილია აგურისა და ალიზის შენობებიც. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიდამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 90-92)

უფლისციხის ტერიტორიაზე ასევე მდებარეობს მართლმადიდებლური ეკლესია — არქიტექტურული და არქეოლოგიური ძეგლი. იგი ქალაქის შუა უბანში, თვალსაჩინო ადგილას, ამალღებული კლდის მასივზე დგას. თარიღდება ადრინდელი ფეოდალური ხანით. ეკლესია აშენებულია ძველი წარმართული ტაძრის ადგილზე, რაზეც მოწმობს ეკლესიის გარშემო არსებული ანტიკური ნაგებობის ნაშთები. ტაძარი აგურით ნაგები სამეკლესიანი ბაზილიკაა, რომელიც მრავალჯერ არის გადაკეთებული. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიდამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 105-106)

რკონის კომპლექსი — არქიტექტურული, მონუმენტური ხელოვნების ძეგლი, მდებარეობს ნაწილობრივ კასპის და ნაწილობრივ გორის მუნიციპალიტეტში, ნასოფლარ რკონის ტერიტორიაზე, თემის ხეობის ზედა წელში.

რკონის კომპლექსი საუკუნეების მანძილზე მრავალჯერ გადაკეთდა. ძირითადად გამოირჩევა მშენებლობის სამი ფენა: VII ს.-ის II მეოთხედის; XIII-XIV სს.-ის მიჯნა; XVII-XVIII საუკუნეების. კომპლექსში შედის: ღვთისმშობლის ეკლესია, კარიბჭე, ეგვტერი, სამლოცველო, სატრაპეზო, კოშკი, სამრეკლო, ნათლისმცემლის ეკლესია კარიბჭით და ხიდი.

რკონის კომპლექსი გალავნით ორ მონაკვეთად იყო გაყოფილი: პირველ მონაკვეთში იყო ეკლესიები და სამრეკლო, ხოლო მეორეში — სამონასტრო, საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობები.

ღვთისმშობლის ეკლესია დგას კომპლექსის აღმოსავლეთ მონაკვეთში თარიღდება VII ს.-ის II მეოთხედით. ეკლესია სამნავიანი ბაზილიკაა. ეკლესიის მოხატულობა

სხვადასხვა დროსაა შესრულებული (X; XII; XVII სს.). მოხატულობა დაფრაგმენტებულია, თუმცა საკმაოდ დახვეწილი და მდიდარია.

ეკლესიას კარიბჭე XIII საუკუნის II ნახევარში მიაშენეს. იგი დასავლეთით გახსნილია განიერი თაღით. ინტერიერში კარიბჭის ცენტრალური ნაწილი უკავია გეგმით კვადრატულ, ცილინდრული გადახურვით დაფარულ ეგვტერს. დაახლოებით იმავე პერიოდისაა ეკლესიაზე სამხრეთიდან მიშენებული მცირე მოზის სამლოცველო. სამლოცველოში შემონახულია XIII-XIV საუკუნის ძლიერ დაზიანებული მოხატულობის ფრაგმენტები.

სატრაპეზო დგას ღვთისმშობლის ეკლესიის ჩრდილო-დასავლეთით, დაახლოებით 10 მეტრზე. ძირითადი ნაწილები თარიღდება XIII-XIV საუკუნეებით.

კოშკი დგას სატრაპეზოს სამხრეთ-დასავლეთით, ორმოციოდე მეტრზე და ნაგებია ნატეხი ქვით.

სამრეკლო დგას ღვთისმშობლის ეკლესიის ჩრდილო-დასავლეთით დაახლოებით 2 მეტრზე. იგი თარიღდება XVII-XVIII საუკუნეებით. სამრეკლო მოხატული ყოფილა იმავე პერიოდის მხატვრობით. მოხატულობის ნაწილი ჩამოცვენილია ნაწილი კი გაჭვარტლული.

ნათლისმცემლის ეკლესია ღვთისმშობლის ეკლესიიდან სამხრეთით 7 მ-ზე დგას. თარიღდება XIII-XIV საუკუნეებით. ეკლესია დარბაზეულია. ეკლესიას დასავლეთით მიშენებული აქვს კარიბჭე.

რკონის ხიდი მდებარეობს სამონასტრო კომპლექსის ტერიტორიაზე. გადებულია მდინარე თეძამზე, მასზე გამავალი გზა შიდა ქართლს თრიალეთთან აკავშირებდა. ხიდის აგების თარიღად XII-XIII საუკუნეები მიიჩნევა. ხიდი შემორჩენილია თავდაპირველი სახით და საქართველოს ფეოდალური ხანის ხიდების ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუშია (იხ. [სურათი N5](#)) (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიდამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 184-189)

ატენის სიონი — არქიტექტურული, მონუმენტური ხელოვნების ძეგლი, გორის მუნიციპალიტეტის სოფელ დიდ ატენში. ქ. გორიდან 12 კმ-ზე, სოფლიდან მოშორებით, მდ. ტანის მარცხენა ნაპირას, ფრიალო კლდის კიდეზე. თარიღდება VII ს.-ის I ნახევრით.

ტაძარი ჯვარ-გუმბათოვანი, ტეტრაკონქის ტიპის ნაგებობაა. ტაძრის კედლებზე შემორჩენილია სხვადასხვა დროის უნიკალური ასომთავრული წარწერები და მინაწერები, რომლებში მოხსენიებული არიან ისტორიული და სხვა პირები.

ატენის სიონის ინტერიერში, ბათქაშის ჩამოცვენის შედეგად, ქვის ზედაპირზე გამოვლინდა უძველესი დეკორის ფრაგმენტები, რომლებიც არაუგვიანეს VIII ს. I ნახევარს განეკუთვნება.

ტაძრის ინტერიერი მთლიანად მოიხატა XI ს. II ნახევარში, რამდენიმე მხატვრის მიერ. გუმბათის მხატვრობა შემორჩენილია ფრაგმენტულად. ფასადებზე ასევე წარმოდგენილია ბარელიეფური დეკორაციები. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიდამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 55-58)

სამთავისის კომპლექსი — არქიტექტურული, ისტორიული, მონუმენტური ხელოვნების ძეგლი. მდებარეობს კასპის მუნიციპალიტეტის სოფელ სამთავისის ცენტრში, მდ. ლეხურას მარცხენა ნაპირზე. კომპლექსში შედის დიდი ტაძარი, გალავანი, ეპისკოპოსის პალატი, მცირე ეკლესია და სამრეკლო.

გადმოცემის თანახმად სამთავისის ტაძარი თბილისის სიონის, წილკნის, ერთაწმინდისა და მეტეხის ტაძრებთან ერთად აუგია ვახტანგ გორგასალს.

სამთავისის ძველი ეკლესიის აშენების თარიღად 472 წელი მიიჩნევა, თუმცა იმდროინდელი ნაგებობისგან აღარაფერი შემორჩა. სამთავისის ამჟამინდელი ტაძრის აგების ზუსტ თარიღს იუწყება ეკლესიის დასავლეთ კარს ზემოთ, აყვავებული ჯვრის რელიეფური გამოსახულების თავზე ამოკვეთილი ასომთავრული წარწერა. ამ წარწერით ირკვევა, რომ ტაძარი 1030 წელს აუგია სამთავნელ ეპისკოპოსს ილარიონ ვაჩეს ძე ყანჩაელს. მოგვიანებით, 1050 წელს მანვე ააშენა კათედრალისთვის განკუთვნილი მარანი და საწნახელი. გარდა XI საუკუნის წარწერებისა, სამთავისის ტაძრის ფასადებზე შემორჩენილია შედარებით გვიანდელი ხანის ეპიგრაფიული ძეგლები, რომლებიც მნიშვნელოვან ცნობებს იძლევიან ტაძრის ისტორიაზე.

ეკლესიის მხატვრობა გვიანდელია (1679 წ.), მისი რესტავრაცია ასევე ჩატარდა 1964 წელს. ეკლესია განსაკუთრებით მდიდარია ბარელიეფური დეკორაციებით. (იხ. [სურათი N6](#)) (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიდამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 191-196)

გორის ციხე — არქიტექტურული ძეგლის ქალაქ გორის ცენტრში, კლდოვან ბორცვზე. ფერდობებზე შემორჩენილი ნანგრევები და არქეოლოგიური მონაცემები მოწმობს, რომ აქ ძვ. წ. I ათასწლეულის ბოლო საუკუნეებში ძლიერი სიმაგრე, მის გარშემო კი მოსახლეობა ყოფილა. ციხის მიწისზედა მნიშვნელოვანი ნაწილი განვითარებულ ფეოდალური ხანას განეკუთვნება, ნაწილი კი — XVII საუკუნის შუა პერიოდს.

გორის ციხე პირველად მოხსენიებულია VII საუკუნეში. იგი ნახსენებია ფეოდალური ხანის მრავალ წყაროშიც. ციხე მნიშვნელოვანი სიმაგრე იყო და მისი დაუფლება ნიშნავდა პოლიტიკურ ბატონობას მთელ შიდა ქართლზე. დღევანდელი სახე ციხემ 1774 წელს მიიღო, როცა იგი საფუძვლიანად შეაკეთა მეფე ერეკლე II-მ. ციხის სხეულიდან ყველაზე კარგად შემორჩენილია მისი დასავლეთ ნაწილი „ცხრაკარა“. (იხ. [სურათი N7](#)) (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიდამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 36-37)

სამწევრისის კომპლექსი — არქიტექტურული ძეგლი, მდებარეობს ქარელის მუნიციპალიტეტის სოფელ სამწევრისში. მოიცავს ციხე-დარბაზსა (ეკლესიით, დიდი კოშკით და სასახლით) და წმ. გიორგის ეკლესიას.

სამწევრისის ციხე-დარბაზი მდებარეობს სოფლის დასავლეთით, შემალლებულ ადგილზე. თარიღდება ფეოდალური ხანით. კომპლექსის საერთო ფართობია 2 000 მ².

წმ. გიორგი ეკლესია მდებარეობს მდ. ძამის მარცხენა ნაპირზე, პატარა ბორცვზე. სტილისტური ნიშნებით თარიღდება VII ს. I მესამედით. ძეგლზე შემორჩენილია 2 წარწერა: პირველი X საუკუნისაა; მეორე XV-XVI საუკუნეების. ეკლესია თავისუფალი ჯვრის ტიპის ჯვარ-გუმბათოვანი ნაგებობაა. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიდამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 389-390)

ურბნისის კომპლექსი — არქიტექტურული ძეგლი, მდებარეობს ქარელის მუნიციპალიტეტის სოფელ ურბნისის სამხრეთ ნაწილში და მოიცავს ურბნისის სიონსა (V-VI სს.) და სამრეკლოს (1706 წ.).

ურბნისის სიონი სამნავიანი ბაზილიკაა. ეკლესიის ინტერიერში და ფასადებზე ნათლად შეიმჩნევა პირვანდელი (VI-VII სს.-ის) და შემდგომი (IX-X სს.-ის და 1668 წ.-ის) შეკეთება ადდგენის სამშენებლო ფენები.

ტაძრის აღმოსავლეთ ფასადზე, შუა ნავის ზედა წელში ერთადერთი დეკორატიული ელემენტია — აგურით გამოყვანილი მარტივი ჯვარი. ასეთივე ჯვარია დასავლეთის ფასადზე. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიდამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 400-401)

ურბნისის სიონი საქართველოს უდიდესი ბაზილიკაა. მასთან დაკავშირებულია ისეთი ცნობილი ისტორიული მოვლენა, როგორც დავით აღმაშენებლის მიერ რუის-ურბნისის კრების მოწვევა.

წრომის ტაძარი — არქიტექტურული და მონუმენტური ხელოვნების ძეგლი, ადრეული შუა საუკუნეების ტაძარი ხაშურის მუნიციპალიტეტის სოფელ წრომში. მდებარეობს რკინიგზის სადგურ გომიდან 3 კმ-ზე, მდინარე მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე, სოფლის შუაგულში. აგებულია 626-635 წლებში ქართლის ერისმთავარ სტეფანოზ II-ის დაკვეთით. წრომის ტაძარი ჯვარ-გუმბათოვანი ნაგებობაა, ნაშენია კარგად გათლილი ქვიშაქვის კვადრებით. ტაძრის საკურთხევლის კონქი შემკულია VII ს.-ის I ნახ.-ის მოზაიკით, რომლის უმეტესი ნაწილი განადგურებულია (გადარჩენილი ფრაგმენტები გადატანილია საქართველოს ხელოვნების მუზეუმში). დღეს საკურთხეველში მხოლოდ მოზაიკის მოსამზადებელი ნახატის კონტურებია დარჩენილი. (იხ. [სურათი N8](#)) აქ წარმოდგენილია „ქრისტეს დიდების“ კომპოზიცია, რომელიც მეორე რეგისტრის გამოსახულებების გათვალისწინებით, ამალღების თემას უკავშირდება. საკურთხევლის სარკმლის თაღში სამი მედალიონია, ცენტრალურ მედალიონში ჯვარია გამოსახული, ხოლო დანარჩენში — მარტივლთა ბიუსტები. მედალიონების ქვემოთ აკანთის ორნამენტის ზოლია. ფრესკის კოლორიტი აგებულია მოცისფრო-ფირუზისფრის, იასამნისფრის, მოყვითალო და მოვარდისფრო ფერების შეხამებაზე. ტაძრის დანარჩენი კედლები და კამარა მოუხატავი იყო.

წრომის ტაძრის არქიტექტურისთვის დამახასიათებელია ჰარმონიული პროპორციები, მასების მკაფიო წონასწორობა, ოსტატურად ნაშენი კედლის სიბრტყე და სხვა. აქ განვითარება ჰპოვა ახალმა ხუროთმოძღვრულმა პრინციპებმა, რომლებმაც ბევრად განსაზღვრეს ფეოდალური ხანის ქართული ხუროთმოძღვრების შემდგომი განვითარება. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიდამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 457-460)

ზემო ნიქოზის ღვთაების ტაძრის კომპლექსი — არქიტექტურული ძეგლი მდებარეობს გორის მუნიციპალიტეტის სოფელ ზემო ნიქოზის ცენტრში, მდ. ლიახვის მარჯვენა ნაპირზე. კომპლექსში შედის სამი სხვადასხვა დროის ნაგებობა: ღვთაების ეკლესია, სამრეკლო და ეპისკოპოსის სასახლე. შემორჩენილია გალავნის ფრაგმენტებიც.

ღვთაების ეკლესია კომპლექსის ცენტრში დგას. პირველი სამშენებლო ფენა თარიღდება V-VI სს.-ით. მემატიაზე ჯუანშერის ცნობით იგი ვახტანგ გორგასლის დაკვეთით აუგიათ. ეკლესია თავდაპირველად სამნავიანი ბაზილიკა იყო, თუმცა ამჟამად ჯვარ-გუმბათოვანია.

სამრეკლო დგას გალავნის ჩრდილო დასავლეთ კუთხეში თარიღდება XVI-XVII სს.-ით. ნაგებობა ორსართულიანია. დასავლეთის კედელზე ჯვრის სამი გამოსახულებაა. ფასადებზე რამდენიმე ძნელად წასაკითხი ასომთავრული წარწერაა.

ეპისკოპოსის სასახლე დგას გალავნის გარეთ, სამხრეთ-აღმოსავლეთით. თარიღდება X-XI სს.-ით. სასახლე გეგმით სწორკუთხაა, ორსართულიანი, ნაგებია რიყის ქვით. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიღამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 68)

ქვათახევის კომპლექსი — არქიტექტურული, ისტორიული, მონუმენტური ძეგლი მდებარეობს კასპის მუნიციპალიტეტში, კავთურის ხეობაში, სოფელ წინარეხიდან 5 კმ-ზე. თარიღდება XII-XIII საუკუნეების მიჯნით. ანსამბლში შედის: ეკლესია, გალავანი, კოშკი, სატრაპეზო, სამრეკლო, საცხოვრებელი სენაკები.

თავდაპირველად ქვათახევში დედათა მონასტერი ყოფილა. შემდეგ ისი მამათა მონასტრად გადაუკეთებიათ.

1854 წელს იოანე თარხან-მოურავმა ქვათახევის ეკლესია კაპიტალურად შეაკეთებინა. 1854-74 წლებში მონასტერი სამეცნიერო-საგანმანათლებლო კერას წარმოადგენდა. ეკლესიის გარშემო არსებული მცირე ნაგებობანი სატრაპეზო, სამრეკლო და ბერების საცხოვრებელი სენაკები სწორედ 1854-74 წლებში აშენდა. მომდევნო სარესტავრაციო სამუშაოები კომპლექსზე 1970-75 წლებში ჩატარდა. კომპლექსის მთავარი ნაგებობა — ეკლესია, ჯვარ-გუმბათოვანია. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიღამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 199)

ყინწვისის კომპლექსი — არქიტექტურული, მონუმენტური ხელოვნების ძეგლი მდებარეობს ქარელის მუნიციპალიტეტის სოფელ ყინწვისის აღმოსავლეთით 2-3 კმ-ზე, ხეობაში.

კომპლექსში შედის: წმ. ნიკოლოზის, ღვთისმშობლისა და მცირე ეკლესიები, გალავანი, კოშკი-სამრეკლო.

წმ. ნიკოლოზის ეკლესია ცენტრალურგუმბათოვანი ნაგებობაა, თარიღდება XII-XIII სს.-ის მიჯნით. სამხრეთის და ჩრდილოეთის კარიბჭეები მიშენებულია XIV საუკუნეში.

ეკლესიის მოხატულობა შესრულებულია XIII ს.-ის დასაწყისში, თამარ მეფის პირველი ვეზირის ანტონ გნოლისთავისძის დაკვეთით. მოხატულობაზე უმეტესად ვხვდებით ქართულ ასომთავრულ წარწერებს და მცირედით ბერძნულს. გუმბათში გამოსახულია ძვირფასი ქვებით შემკული ჯვარი.

ტაძრის მოხატულობაში დიდი ადგილი ეთმობა დეკორატიულ ელემენტებს.

ყინწვისის მოხატულობას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ქართული და საერთოდ შუა საუკუნეების მონუმენტური მხატვრობის განვითარების ისტორიისათვის. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიღამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 404-407)

რუისის ტაძრის კომპლექსი — ისტორიული, არქიტექტურული, მონუმენტური ხელოვნების ძეგლი, მდებარეობს ქარელის მუნიციპალიტეტის სოფელ რუისის ცენტრში. კომპლექსში შედის: ღვთისმშობლის ეკლესია, კოშკი-სამრეკლო, გალავანი.

გადმოცემით რუისის ტაძარი ვახტანგ გორგასალს აუგია, თუმცა ამ პერიოდის ნაგებობას დღემდე არ მოუღწევია. ეკლესიაზე შეიმჩნევა რამდენიმე სამშენებლო ფენა. უძველესი VIII-IX სს. მიეკუთვნება. X-XI საუკუნეებში ეკლესია საფუძვლიანად შეუკეთებიათ, განუახლებიათ და მდიდრულად მოურთავთ. რაზეც მეტყველებს ეკლესიის ფასადზე არსებული წარწერები. XVI-XVII საუკუნეებში ეკლესია კვლავ აღუდგენიათ და შეუმკიათ. 1920 წელს მომხდარი მიწისძვრის შემდეგ ეკლესიას XX საუკუნეში ორჯერ ჩაუტარდა აღდგენითი სამუშაოები.

ღვთისმშობლის ტაძარი ჯვარ-გუმბათოვანი ნაგებობაა. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიღამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 385-386)

დედოფლის მინდვრის ტაძრის კომპლექსი — არქეოლოგიური, არქიტექტურული ძეგლი მდებარეობს ქარელის მუნიციპალიტეტში, მდინარეების აღმოსავლეთ და დასავლეთ ფრონებს შორის, სოფელ არადეთიდან დასავლეთით, 3 კმ-ზე. თარიღდება ძვ. წ. I საუკუნით.

სატაძრო კომპლექსში შედის საკულტო ნაგებობათა სისტემა — ტემნოსი, ტაძრის მსახურ-ქურუმთა საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობები, ტაძრის მონების დასახლებები და სამაროვნები.

ადგილი, სადაც ტემნოსი აღმოჩნდა, წმ. გიორგის ნიშის სახელითაა ცნობილი. აქ გამოვლინდა მთავარი და მცირე ტაძრები, 6 სხვა ტაძარი, კარიბჭეები და რამდენიმე სხვა ნაგებობა.

ძეგლის ტერიტორიაზე მოპოვებულია მრავალფეროვანი არქეოლოგიური მასალა: თიხის ჭურჭლის ნატეხები, კოლხური ქვევრები, ქვის ნაწარმი, ძლები, კირქვის ბომონის ფრაგმენტი, ბრინჯაოს კოლხური ცული, დოქები, მინის მძივები, ბრინჯაოს სამაჯურები, მოოქრული ქანდაკების ნატეხი, იარაღები და სხვა. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიდამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 363-366)

დრისის ჯავახაანთ ციხის კომპლექსი — არქიტექტურული ძეგლი, მდებარეობს კასპის მუნიციპალიტეტის სოფელ ჭყობიანის დასავლეთით 400 მ-ზე, მდ. თემის მარცხენა ნაპირას. კომპლექსში შედის: ციხე-გალავანი; ეკლესია; კოშკი; სასახლე (დანგრეული). თარიღდება განვითარებული ფეოდალური ხანით.

კომპლექსს შემოვლებული აქვს რთული მოხაზულობის გალავანი. მშენებლებმა კლდოვანი კონცხის ყველა ნაწილი გამოიყენეს. ციხე-გალავანი ორიარუსიანია. ზედა იარუსზე, ჩრდილოეთის კოშკი დგას, სამხრეთით — მცირე ეკლესია. ზედა იარუსის კედლებში ვიწრო სათოფურებია. ქვედა იარუსზე სხვადასხვა დანიშნულების ნაგებობები იყო. სამხრეთით იდგა ორსართულიანი სასახლე, რომელსაც ჩრდილოეთიდან ეკვროდა სამეურნეო დანიშნულების შენობა. კომპლექსის ეკლესია დარბაზიანია, ნაგებია კარგად გათლილი მწვანე ტუფის კვადრებით. ციხის სამხრეთ ნაწილში დგას ორსართულიანი ძლიერ დაზიანებული კოშკი. (იხ. [სურათი N9](#)) (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიდამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 219-220)

ორბელიანთა სასახლის კომპლექსი — არქიტექტურული, ისტორიული ძეგლი მდებარეობს კასპის მუნიციპალიტეტის სოფელ ლამისყანის ზემოთ, მდ. ქსნის მარჯვენა ნაპირზე, ძნელად მისადგომი მაღალი ბორცვის ფერდობზე, ანტიკური ხანის ნამოსახლარზე. კომპლექსში შედის: ციხე-გალავანი, სასახლე, წმ. გიორგის ეკლესია, მარანი და სხვა. ციხე-გალავანს მოხერხებული მდებარეობა აქვს აქედან კარგად ჩანს ქსნის ხეობის დიდი მონაკვეთი და იქ განლაგებული სოფლები და ციხეები. ჩრდილო-აღმოსავლეთით მოჩანს ქ. ახალგორი. ვარაუდობენ, რომ ციხე-გალავანი ქსნის ერისთავის ან მისი ოჯახის რომელიმე წევრის დაკვეთითაა აგებული. თარიღდება XVIII საუკუნით.

ორბელიანის სასახლე ციხის სამხრეთ ნაწილში მდებარეობს. იგი XIX ს. I ნახევარში მიაშენეს ციხე-გალავანს. სასახლე ორსართულიანია.

ორბელიანის სასახლის ლიტერატურულ სალონში თავს იყრიდნენ ცნობილი მოღვაწენი. აქ ხშირად ჩამოდიოდნენ, დროდადრო ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ ვახტანგ ორბელიანი, ივანე ჯავახიშვილი, ცნობილი კრიტიკოსი კიტა აბაშიძე და სხვა. სასახლეში ასევე იყო ორბელიანთა მდიდარი საგვარეულო ბიბლიოთეკა. (იხ. [სურათი N10](#)) (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიდამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 174-175)

ამჟამად სასახლის კომპლექსი მოქმედებს როგორც ჯამბაკურ-ორბელიანთა სასახლე-მუზეუმი. (ბერაია, 2017)

სხვილოს ციხე-დარბაზის კომპლექსი — არქიტექტურული, ისტორიული ძეგლი მდებარეობს კასპის მუნიციპალიტეტის სოფელ ქვემო ჭალის აღმოსავლეთით, სამიოდე კილომეტრზე, მაღალი მთის კალთაზე. სტრატეგიულად ციხე-დარბაზს მეტად მოხერხებული მდებარეობა აქვს — იგი გაბატონებულია ტირიფონისა და მუხრანის ველების, ლეხურისა და ქსნის ხეობების შემოგარენზე და ათეული კილომეტრის სიშორიდანაც კარგად მოჩანს. კომპლექსში შედის: გალავანი, მთავარი კოშკი, კოშკი, ეკლესია, საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობები, წყალსაცავი.

სხვილოს ციხე პირველად მემატეანეებში X ს.-ში იხსენიება. XIV-XVII საუკუნეებში ციხე ამილახვრების რეზიდენციაა. ციხე საკმაოდ მრავალი ისტორიული მოვლენის ერთ-ერთი მთავარი მონაწილე იყო. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიდამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 207)

ამილახვრების სასახლეები — არქიტექტურული, ისტორიული ძეგლი მდებარეობს სოფელ ქვემო ჭალაში მდ. ლეხურის მარცხენა ნაპირზე. აქ სამი კომპლექსია მთავარი ციხე-დარბაზი (გალავანი კოშკებით, ეკლესია, კოშკი-სამრეკლო, სასახლე), მეორე ციხე-დარბაზი (გალავანი კოშკებით, სასახლის ნანგრევები) და ამირინდო ამილახვრის ციხე-დარბაზი. მთავარი ციხე-დარბაზის ჩრდილო-აღმოსავლეთით აბანოცაა. ნაგებობები თარიღდება XVII-XVIII სს.-ით. ნაშენია ძირითადად რიყის ქვით, გამოყენებულია აგური და თლილი ქვაც. სასახლეები არაერთი ისტორიული მოვლენის მონაწილეები არიან. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიდამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 202)

ხცისის იოანე ნათლისმცემლის ეკლესია — არქიტექტურული ძეგლი ხაშურის მუნიციპალიტეტის სოფელ ხცისიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთით 1,5 კილომეტრზე. სამშენებლო წარწერის მიხედვით ეკლესიის მშენებლობა 1002 წელს დაუწყო გურანდუხტ დედოფალთან დაახლოებულ პირს, ძლიერ ფეოდალს ანანია მთავარეპისკოპოსს.

ეკლესია დარბაზეულია, ნაგებია კარგად მოსწორებული მოყვითალო და მონაცრისფრო ქვის კვადრებით.

აღმოსავლეთ ფასადზე სამი თალია. შუა თალი ამალღებულია. ასეთივე თაღებია დას. და ჩრდილოეთ ფასადებზეც. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიდამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 460-461)

იკვის წმ. გიორგის ეკლესია — არქიტექტურული, ისტორიული, მონუმენტური ხელოვნების ძეგლი კასპის მუნიციპალიტეტის სოფელ იკვში, მდ. შაბწყალას მარჯვენა ნაპირას, ტყის დაფარულ მთებში. ეკლესია თარიღდება XI საუკუნის I ნახევრით.

ეკლესიის ინტერიერის მოხატულობა XI საუკუნისაა. მოხატულობა დაზიანებულია გარკვეულ მონაკვეთებზე.

ეკლესიის ფასადები მდიდრულადაა მორთული, მორთულობის მთავარ მოტივს დეკორაციული თაღები წარმოადგენს. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიდამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 166-168)

მეტეხის ღვთისმშობლის ტაძარი — არქიტექტურული ძეგლი მდებარეობს კასპის მუნიციპალიტეტის სოფელ მეტეხის ცენტრში. კომპლექსში შედის: ღვთისმშობლის ტაძარი, გალავანი, კოშკები, სამრეკლო. ნაგებობა რამდენჯერმეა შეკეთებული,

უკანასკნელად შეკეთდა 1968 წელს. ეკლესია ჯვარ-გუმბათოვანი, თარიღდება XIII ს.-ით. ნაგებია კარგად დამუშავებული ბაზალტის კვადრებით. ფასადში ჩართულია მწვანე ფერის ქვებიც. ეკლესიის ოთხივე ფასადზე ერთი და იგივე დეკორატიული მოტივი მეორდება: დიდი ჯვარი და სარკმლების მოჩაჩროება, უამრავი მედალიონი. მდიდრულად მორთული სამკუთხა ნიშების დეკორისგან მხოლოდ ზედა თაღოვანი ნაწილებია შემორჩენილი. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიღამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 177-178)

ერთაწმინდის ტაძარი — არქიტექტურული, ისტორიული, მონუმენტური ხელოვნების ძეგლი მდებარეობს კასპის მუნიციპალიტეტის სოფელ ერთაწმინდაში. კომპლექსში შედის: ტაძარი, გალავანი, სამრეკლო, სამონასტრო და სამეურნეო ნაგებობების ნაშთები. XVII საუკუნის დამდებს სოფელი და ტაძარიც თარხნიშვილთა ფეოდალურ საგვარეულოს ეკუთვნოდა. ერთაწმინდის ტაძარში სააკაძეების საძვალეა. აქაა დამარხული გიორგი სააკაძის ვაჟის პაატას მოკვეთილი თავი.

წმ. ესტატეს ჯვარ-გუმბათოვანი ტაძარი კომპლექსის დომინანტი ნაგებობაა. იგი თარიღდება XIII ს. I ნახევრით. XIX საუკუნის II ნახევარში ტაძარი კაპიტალურად შეკეთდა. მას 1951 წელსაც ჩაუტარდა რესტავრაცია. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიღამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 156-157)

ფავნისის წმ. გიორგის ეკლესია — არქიტექტურული, მონუმენტური ხელოვნების ძეგლი კასპის მუნიციპალიტეტის სოფელ გარიყულას მაღალ ბორცვზე, გარეუბნის ძველ სასაფლაოზე. თარიღდება IX-X საუკუნეებით. ეკლესიის კედლები შელესილია გაირჩევა მოხატულობის ორი ფენა. ქვედა ფენა ეკლესიის თანადროულია, ამ ფენიდან შემორჩენია მცირე მონაკვეთები. მეორე ფენა XII ს. II ნახევარს მიეკუთვნება. კამარაში, ეკლესიის ჩრდილოეთ და სამხრეთ კედლებზე მოხატულობის დიდი ნაწილი ჩამოცვენია. შედარებით უკეთესადაა დაცული საკურთხევლისა და დასავლეთ კედლის მოხატულობა. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიღამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 146)

ბრეთის კომპლექსი — კომპლექსი მდებარეობს ქარელის მუნიციპალიტეტის სოფელ ბრეთის ცენტრში. კომპლექსის უძველესი ნაგებობა თარიღდება VI საუკუნით. ბრეთში VI ს.-ში მოღვაწეობდა ასურელ მამათაგან ერთ-ერთი — პიროსი. მის მიერ აქ ჩამოყალიბებული სამონასტრო ცენტრი მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე

კულტურულ-საგანმანათლებლო, მწიგნობრობის, ხელოსნობის მნიშვნელოვანი კერა იყო. აქ შეიქმნა XI საუკუნის ბრეთის ვერცხლის საომარი წარწერიანი ჯვარი, XIII საუკუნის ბრეთის ტყავის სახარება და სხვა. ბრეთის მონასტერი მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა როგორც საკუთრივ სოფლის, ისე ბრეთის ხევის მოსახლეობის კულტურული დაწინაურების საქმეში.

კომპლექსში შედის მამა პიროსის ეგვტერი (VI ს.), წმ. გიორგის ეკლესია (VIII-IX სს.) და სამრეკლო.

წმ. გიორგის ეკლესია დარბაზული ნაგებობაა. მიუხედავად მრავალგზის გადაკეთებისა, უცვლელია ნაგებობის გეგმა, მასები და ცალკეული ფორმები. ეკლესიას სამი შესასვლელი აქვს — ჩრდილოეთით, სამხრეთით და დასავლეთით. (დოლიძე, კინწურაშვილი, სიდამონიძე, & ცქიტიშვილი, 1990, გვ. 360-361)

გარდა ზემოაღნიშნული ეროვნული მნიშვნელობის ძეგლების ნაწილისა, რეგიონის სხვადასხვა მხარეში მრავლადაა არანაკლებ მნიშვნელოვანი და ტურისტულად მიმზიდველი ძეგლები (მაგ. მძოვრეთის კომპლექსი, სარკინეთის ეკლესია, სურამის ციხე და ა.შ.). (იხ. [სურათი N11](#))

1.1.3 მუზეუმები

შიდა ქართლის კონტროლირებად ტერიტორიაზე სხვადასხვა პროფილის 13 მუზეუმი. (საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია, 2017)

რეგიონში ამჟამად მოქმედი მუზეუმებია:

სერგი მაკალათიას სახელობის გორის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი — ისტორიული პროფილის მუზეუმი, მდებარეობს ქალაქ გორში, კირიონ II-ის 12 ნომერში. მუზეუმი 1935 წელს, ქართველი მეცნიერების ივანე ჯავახიშვილი, სერგი მაკალათიასა და იოსებ ყიფშიძის ინიციატივითა და ძალისხმევით დაარსდა. მუზეუმის ძირითად ფონდებს საფუძვლად დაედო შიდა ქართლში წარმოებული საველე-საექსპედიციო და სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების შედეგად მოპოვებული მასალები. აქ დაცული მოძრავი კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლები მრავალფეროვანია და მოიცავს როგორც საქართველოს, ასევე ახლო აღმოსავლეთისა და წინა აზიის ქვეყნების მატერიალური და სულიერი კულტურის მნიშვნელოვან ძეგლებს.

მუზეუმის ექსპონატების რაოდენობა 90 000-ზე მეტს შეადგენს, აქ ინახება და ექსპოზიციებში წარმოდგენილია მდიდარი, ძვ. წ. IV-III ათასწლეულების არქეოლოგიური და ნუმიზმატიკური კოლექციები; XVIII-XIX სს-ის ეთნოგრაფიული კოლექცია; XVII-XIX სს-ის საბრძოლო იარაღის კოლექცია; გამოყენებითი და სახვითი ხელოვნების ნიმუშები; ქართული და არაბულენოვანი ეპიგრაფიული ძეგლები; ხელნაწერები და პირველნაბეჭდი წიგნები; დოკუმენტები, სიგელ-გუჯრები; ფოტოარქივები, სამეცნიერო ბიბლიოთეკა და პერიოდიკა. (ნონეშვილი & თავართქილაძე, 2012, გვ. 162) (საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია, 2017)

მუზეუმის გამოფენებია: „მუზეუმის საგანძური“, „საჭურველი მუზეუმის ფონდებიდან“ და „ძველბეჭდური წიგნები“. (იხ. [სურათი N12](#))

მუზეუმს ყავს გიდები რომლებიც მნახველებს მომსახურებას სამ ენაზე ქართულად, ინგლისურად და რუსულად სთავაზობენ. გიდის მომსახურების ღირებულება შეადგენს 5ლ-ს. მუზეუმს ასევე გააჩნია მაღაზია და ოფიციალური „ფეისბუქ“ გვერდი: www.fb.com/GorisIstoriulEtnograpiuliMuzeumi

მუზეუმის მუშაობს ყოველდღე, კვირისა და ორშაბათის გარდა, 9:30 სთ-დან 17: 30 სთ-მდე. მუზეუმში შესასვლელი ბილეთების ფასი უფროსებისათვის 3ლ-ა, ბავშვებისათვის 0,50ლ, ხოლო სტუდენტებისთვის — 1 ლარი. ტურისტული სააგენტოების მიერ მოყვანილი ჯგუფების შემთხვევაში, თანხის 50% სააგენტოებს უკან დაუბრუნდება. შეღავათიანი მომსახურებაა მეცნიერებისა და კულტურის სფეროს წარმომადგენლების, მეცნიერებათა აკადემიის წევრების და სასულიერო პირების მიმართ, უფასოდ დაიშვებიან მუზეუმის თანამშრომლები, ICOM-ის წევრები, იძულებით გადაადგილებული პირები, ჯარისკაცები, ომის ვეტერანები, სიღარიბის ზღვარს მიღმა მყოფი პირები, I და II ჯგუფის ინვალიდები და მრავალშვილიანი ოჯახები. (საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია, 2017)

მუზეუმს ასევე გააჩნია ფილიალები გორის საბრძოლო დიდების მუზეუმის სახით, მეორე მსოფლიო ომის თემატიკაზე, ალექსანდრე ჯავახიშვილის სახლ-მუზეუმი სოფელ ძევერაში და ნიკო ლომოურის სახლ-მუზეუმი სოფელ არბოში. (საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია, 2017)

სტალინის სახლ-მუზეუმი — მემორიალური პროფილის მუზეუმი, მდებარეობს ქ. გორში, სტალინის გამზირის 32 ნომერში. მუზეუმის კომპლექსის შემადგენლობაში შედის მემორიალური სახლი, სადაც დაიბადა სტალინი, აგრეთვე ორსართულიანი საექსპოზიციო შენობა კოშკით და სტალინის პირადი ვაგონი ინტერიერით, რომლითაც მან იმგზავრა თეირანში, იალტასა და პოტსდამში. მუზეუმში დაცულია სტალინის პირადი ნივთები, კრემლის კაბინეტი, ხელნაწერები, საჩუქრები მსოფლოს სხვადასხვა ქვეყნებიდან, ფოტო და კინო დოკუმენტები, სტალინის ნიღაბი და ფერწერული ტილოები.

მემორიალური მუზეუმი ჯერ კიდევ სტალინის სიცოცხლეში 1937 წელს დაარსდა, ხოლო სამუზეუმო კომპლექსი 1957 წელს სტალინის გარდაცვალების შემდეგ გაიხსნა. ამჟამად მუზეუმში 47 445 ექსპონატია დაცული.

მუზეუმის გამოფენებია: „სტალინის ბავშვობა“, „1937 წელი“ და „სტალინური ეპოქა“.

მუზეუმის გიდის მომსახურება შესაძლებელია ხუთ ენაზე: ქართულად, ინგლისურად, ფრანგულად, გერმანულად და რუსულად. მუზეუმს გააჩნია მაღაზია და საკუთარი ვებ-გვერდი: www.stalinmuseum.ge

მუზეუმი მუშაობს ყოველდღე, ზაფხულის პერიოდში 10 სთ-დან 18 სთ-მდე, ზამთრის პერიოდში 10 სთ-დან 17 სთ-მდე.

ბილეთის ღირებულება სამუზეუმო კომპლექსის (მუზეუმის საგამოფენო დარბაზები, სტალინის მემორიალური სახლი და პირადი ვაგონი) დათვალიერებისას გიდის თანხლებით შეადგენს — 15ლ-ს, ტურისტულ კომპანიებთან გაფორმებული ხელშეკრულების შემთხვევაში — 10ლ-ს, მუზეუმის საგამოფენო დარბაზების და მემორიალური სახლის დათვალიერებისას — 10ლ-ს, სტალინის პირადი ვაგონის დათვალიერებისას — 5ლ-ს, სტუდენტებისთვის სამუზეუმო კომპლექსის ბილეთი ღირს 10ლ, მოსწავლეებისთვის — 1ლ, 6 წლამდე ბავშვებისთვის მუზეუმში შესვლა უფასოა.

შესაბამისი მოწმობის წარდგენით მუზეუმის დათვალიერება უფასოა II მსოფლიო ომის მონაწილეებსა და მათთან გათანაბრებული პირებისათვის, ICOM-ის წევრებისა და საქართველოს მუზეუმების თანამშრომლებისათვის, I და II ჯგუფის ინვალიდებისათვის, მზრუნველობამოკლებული ბავშვებისათვის, სიღარიბის ზღვარს მიღმა მყოფი

პირებისათვის, მრავალშვილიანი და მარტოხელა დედებისათვის, იძულებით გადაადგილებული და ოკუპირებული ტერიტორიის მოსახლურე სოფლებში მცხოვრები პირებისათვის, ჟურნალისტებისათვის და ჯარისკაცებისათვის. (საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია, 2017) (სტალინის მუზეუმი, 2017)

იაკობ გოგებაშვილის სახლ-მუზეუმი — მემორიალური პროფილის მუზეუმი, მდებარეობს გორის მუნიციპალიტეტის სოფელ ვარიანში. მუზეუმი დაარსდა 1958 წელს. აქ დაცულია საქართველოში მეცნიერული პედაგოგიკისა და საბავშვო ლიტერატურის ფუმემდებლის, პუბლიცისტის, მწერლისა და საზოგადო მოღვაწის იაკობ გოგებაშვილის (1840-1912 წწ.) მემორიალური ნივთები, ყოფითი და ეთნოგრაფიული მასალა, წიგნადი ფონდი; მათ შორის მისი ნაშრომებისა და ლიტერატურული ნაწარმოებების პირველი გამოცემები, ფოტო და დოკუმენტური მასალა, სახვითი ხელოვნების ნიმუშები: ელ. ახვლედიანის, ვ. ჭანკვეტაძის, რ. კეჭყაძის და სხვათა ფერწერული ტილოები.

იაკობ გოგებაშვილმა პირველი საკითხავი წიგნი მოსწავლეთათვის და ქართული ენის ანბანი 1865 წელს შეადგინა, ხოლო 1876 წელს „დედა ენა“ დაწერა, რომელმაც დიდი როლი ითამაშა ახალი ქართული სალიტერატურო ენის განვითარებასა და დამკვიდრებაში. იაკობ გოგებაშვილის მუზეუმში დაცულია მემორიალური ნივთები და არქივი; სამუშაო კაბინეტის ავეჯი, მაგიდის ნათურა რომლის შუქზეც გადმოცემის თანახმად „დედა ენა“ დაიწერა და სხვა. იაკობ გოგებაშვილის ხელნაწერი არქივი შეიცავს სხვადასხვა პუბლიცისტურ და პირად წერილს, ასევე, მის ანდერძს ქართველი საზოგადოებისადმი.

მუზეუმში ამჟამად 2 123 ექსპონატია. მუზეუმის გამოფენებია მუდმივმოქმედი ექსპოზიცია და „გამოფენები სკოლებში“. მუზეუმს გააჩნია ოფიციალური „ფეისბუქ“ გვერდი: www.fb.com/iakobige

მუზეუმი მუშაობს ყოველდღე, ორშაბათის გარდა, 10 სთ-დან 18 სთ-მდე. მუზეუმში შესასვლელი ბილეთების ფასი უფროსებისათვის 1ლ-ა, ბავშვებისთვის და სტუდენტებისთვის — 0,5ლ. უფასოდ დაიშვებიან იძულებით გადაადგილებული პირები, სიღარიბის ზღვარს მიღმა მყოფი პირები, 6 წლამდე ასაკის ბავშვები, სოციალურად დაუცველი მოზარდები, ჯარისკაცები, ICOM-ის წევრები, საქართველოს და უცხოეთის

ქვეყნების მუზეუმების თანამშრომლები. (ნონეშვილი & თავართქილაძე, 2012, გვ. 166)
(საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია, 2017)

ივანე ჯავახიშვილი სახლ-მუზეუმი — მემორიალური პროფილის მუზეუმი კასპის მუნიციპალიტეტის სოფელ ხოვლეში. დაარსდა 1969 წელს. მუზეუმში დაცულია ცნობილი ქართველი მეცნიერის, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამფუძნებლის, ისტორიკოსისა და საზოგადო მოღვაწის, აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის (1876-1940 წწ.) მემორიალური ნივთები, მდიდარი საბიბლიოთეკო ფონდი, ხოვლე-გორას არქეოლოგიური და ეთნოგრაფიული მასალა, სახვითი ხელოვნების ნიმუშები, ფოტო და დოკუმენტური მასალები. მუზეუმში 485 ექსპონატია.

მუზეუმის გამოფენებია „დიდი მეცნიერი“, „ჯავახიშვილები — თაობები“, „კასპის ისტორიული ძეგლები“ და „სტუმრად მუზეუმში“.

მუზეუმის მუშაობის ყოველდღე, ორშაბათისა და სამშაბათის გარდა, 10 სთ-დან 17 სთ-მდე. შესვლა უფასოა. (საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია, 2017) მუზეუმის ადმინისტრაციისგან მიღებული ცნობებით მუზეუმს გააჩნია გიდის მომსახურება ქართულ და რუსულ ენებზე. აქვს ოფიციალური „ფეისბუქ“ გვერდი: www.fb.com/856750631069658

უფლისციხის ისტორიულ-არქიტექტურული მუზეუმ-ნაკრძალი — ისტორიული პროფილის მუზეუმი გორის მუნიციპალიტეტის სოფელ ქვახვრელთან. დაარსდა 1988 წელს. მუზეუმ-ნაკრძალი მოიცავს: კლდეში ნაკვეთ ქუჩებს და მოედნებს, წარმართულ ტაძრებს, სასახლეებს, სარიტუალო ქვაბულებს, დეკორირებულ კლდოვან დარბაზებს, პურის საცხობებს, საიდუმლო გვირაბს, აგრეთვე უძველესი სამნავიანი ბაზილიკის ფრაგმენტებს, ნაქალაქარის ცენტრალურ ნაწილში, წარმართული ტაძრის ადგილას აღმართულ უფლისწულის ეკლესიას, შუა საუკუნეების სახლებს და დარბაზებს. მუზეუმში წარმოდგენილია უფლისციხის ნაქალაქარსა და მის გარეუბნებში მოპოვებული არქეოლოგიური მასალა: მცირე პლასტიკის უნიკალური ნიმუშები, სამკაულები, საბრძოლო და სამეურნეო იარაღები, საკულტო-სარიტუალო ნივთები. (იხ. [სურათი N13](#)) ექსპონატების რაოდენობა შეადგენს 3 300-ს.

ადმინისტრაციის ცნობებზე დაყრდნობით მუზეუმი მუშაობს ყოველდღე, 10 სთ-დან 19 სთ-მდე. მუზეუმ-ნაკრძალში შესასვლელი ბილეთის ფასი უფროსებისათვის 5

ლარია, სასკოლო ასაკის მოზარდებისა და სტუდენტებისათვის — 1ლ. გიდის მომსახურება ღირს 25ლ. უფასოდ დაიშვებიან 6 წლამდე ბავშვები, სოციალურად დაუცველი მოზარდები, საქართველოს და უცხოეთის ქვეყნების მუზეუმების თანამშრომლები, ICOM-ის და ICOMOS-ის წევრები, I და II კატეგორიის ინვალიდები, ჯარისკაცები, იძულებით გადაადგილებული პირები. (საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია, 2017) მუზეუმს გააჩნია ოფიციალური „ფეისბუქ“ გვერდი: www.fb.com/ufliscixe.

ხაშურის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი — ისტორიული პროფილის მუზეუმი ქ. ხაშურში, მ. კოსტავას ქუჩის 2 ნომერში. დაარსებულია 1959 წელს. მუზეუმში ძირითადად დაცულია არქეოლოგიური მასალა (ქვის ხანიდან ჩვ. წ. აღ. X ს-ის ჩათვლით — საციხურის გორა-ნამოსახლარის, ნაცარგორას გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის ნამოსახლარის, წაღვლის მრავალფენიანი სამაროვანის, ალის, ახალდაბის მასალები). მათ შორის: გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კოლხური ცულები, ჭკირული ბალთები, აღმოსავლეთ სამხრეთ კავკასიური ცული (ბრინჯაო XV-VII სს), გვიანბრინჯაოს ხანის სამკაულები, ადრებრინჯაოსა და ადრეანტიკური ხანის შავპრიალა კერამიკა, ნუმიზმატიკური მასალები, ეთნოგრაფიული ნივთები, სახვითი ხელოვნების (ლ. გუდიაშვილი, გ. გაბაშვილი, ციმაკურიძე და სხვ.), XVII-XX სს-ის დოკუმენტური მასალები. გაიმართა. მუზეუმის ექსპონატების რაოდენობა 99 572-ს აღწევს. (საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია, 2017)

მუზეუმის ფონდებში დაცულ ექსპონატთა ერთი ნაწილი რამდენჯერმე გამოიფინა საზღვარგარეთ. განსაკუთრებული ყურადღება დაიმსახურა აღმოსავლეთ სამხრეთ კავკასიური ბრინჯაოს კოლხური ცულების და გვიანბრინჯაოს ხანის მცირე ზომის სამკაულების გამოფენად, რომელიც გერმანიაში ქ. ბოხუმში გაიმართა. (ნონეშვილი & თავართქილაძე, 2012, გვ. 170)

მუზეუმი მუშაობს ყოველდღე, ორშაბათის გარდა, 10 სთ-დან 17 სთ-მდე. მუზეუმში შესასვლელი ბილეთების ფასი უფროსებისათვის 1 ლარია, ბავშვებისა და სტუდენტებისათვის — 0,50ლ. უბილეთოდ დაიშვებიან 6 წლამდე ბავშვები, სოციალურად დაუცველი მოზარდები, ICOM-ის წევრები, საქართველოს და უცხოეთის

ქვეყნების მუზეუმების თანამშრომლები, I და II კატეგორიის ინვალიდები, იძულებით გადაადგილებული პირები.

მუზეუმში წარმოდგენილი გამოფენებია: ა. ლონღაძის, მ. სალაყაიას, მ. გუდაძის, ხ. ჩიტაძის პერსონალური გამოფენები, თექის სახელოსნოს მოსწავლეთა ნამუშევრების გამოფენა, მოსწავლეთა ნამუშევრების გამოფენა, „სამოვრების გამოფენა“. (საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია, 2017)

კასპის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი — ისტორიული პროფილის მუზეუმი ქ. კასპში, სტალინის ქუჩის 88 ნომერში. დაარსდა 1960 წელს. მუზეუმში დაცულია კასპის, რენეს, მეტეხის, თეზის ტერიტორიებზე არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული ადრე და შუაბრინჯაოს ხანის მასალები, ყორღანებიდან მოპოვებული ძვ. წ. III-I ათასწლეულით დათარიღებული ნივთები, ძირითადად თრიალეთის კულტურისთვის დამახასიათებელი კერამიკა, გვიანბრინჯაოს ხანის თიხის ჭურჭელი, ძვ. წ. XIV-XII სს-ით დათარიღებული სამოსელის დეტალები, ცხენის აღკაზმულობა, სამუშაო და საბრძოლო იარაღი (აღმოსავლეთ ქართული ცულები, სატევრები, შუბისპირები — ძვ. წ. XIII-VII სს), სოფელ სასირეთში შემთხვევით აღმოჩენილი მოოქროვილი ვერცხლის დისკო (ძვ. წ. III ს.), ელინისტური ხანის ბრინჯაოს დიონისეს ქანდაკება (ძვ. წ. III-II სს.) და სამტუჩა სურა-ოინოხოია (ახ. წ. I ს.), შუა საუკუნეების თიხის მოჭიქული ჭურჭელი. მუზეუმში დაცულია 19 082 ექსპონატი.

მუზეუმი მუშაობს ყოველდღე, ორშაბათის გარდა, 10 სთ-დან 17 სთ-მდე. შესვლა უფასოა. მუზეუმის გამოფენებია: ბავშვთა ნახატების გამოფენა, გ. შატბერაშვილის 100 წლის იუბილისადმი მიძღვნილი გამოფენა, კასპელ მხატვართა სამი პერსონალური გამოფენა. (საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია, 2017)

გიორგი მაზნიაშვილი მუზეუმი — მემორიალური პროფილის მუზეუმი კასპის მუნიციპალიტეტის სოფელ სასირეთში. მუზეუმი დაფუძნდა 1990 წელს. აქ დაცულია ეროვნული გმირის,¹⁸ გენერალ გიორგი მაზნიაშვილის (1870-1937 წწ.) მემორიალური ნივთები, მის მოღვაწეობასთან დაკავშირებული ფოტო და დოკუმენტური მასალა, ეთნოგრაფიის და გამოყენებითი ხელოვნების ნიმუშები. ექსპოზიცია ძირითადად

¹⁸ 2013 წელს 26 სექტემბერს საქართველოს პრეზიდენტმა მიხეილ სააკაშვილმა მას საქართველოს ეროვნული გმირის წოდება მიანიჭა

აგებულია საქართველოს დამოუკიდებლობის შემდეგ მოძიებულ საარქივო დოკუმენტებსა და ფოტომასალებზე დაყრდნობით. აღწერილია მაზნიაშვილის გმირული და ამავე დროს ტრაგიკული ბიოგრაფია. ექსპონატების რაოდენობა შეადგენს 122-ს.

მუზეუმი მუშაობის ყოველდღე, ორშაბათისა და სამშაბათის გარდა, 10 სთ-დან 17 სთ-მდე. შესვლა უფასოა. მუზეუმის გააჩნია ერთადერთი გამოფენა — „უკანასკნელი მხედართმთავარი“. (ნონეშვილი & თავართქილაძე, 2012, გვ. 168) (საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია, 2017)

ლესია უკრაინკას მუზეუმი — მემორიალური პროფილის მუზეუმი ხაშურის მუნიციპალიტეტის დაბა სურამში, დ. გურამიშვილის ქუჩა ნომერ 2-ში. მუზეუმი გიორგი ლეონიძის ინიციატივით 1952 წელს გაიხსნა. იგი განთავსებულია სურამელი აზნაურის, ცნობილი ეთნოგრაფის ნიკოლოზ აბაზაძის XIX საუკუნის სახლში.

ლესია უკრაინკა (1871-1913 წწ.) ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი უკრაინელი პოეტი და წამყვანი მწერალი ქალი უკრაინულ ლიტერატურაში ბავშვობიდან დასწრებული იყო ძვლის ტვინის ტუბერკულოზით და მკურნალობას საჭიროებდა. აქედან გამომდინარე მან თავისი ცხოვრების დიდი ნაწილი საქართველოში გაატარა, სადაც 1903 წლიდან სიცოცხლის ბოლომდე პერიოდულად ცხოვრობდა. ლესია უკრაინკა მისი ლიტერატურული ფსევდონიმია, ნამდვილი სახელი და გვარია — ლარისა კოსაჩ-კვიტკა. საქართველოში ყოფნისას ქართველი ინტელიგენციის წყალობით ის ქართულ კულტურასა და ისტორიას გაეცნო და საქართველო მეორე სამშობლოსავით შეიყვარა.

მუზეუმში არის 5 საექსპოზიციო დარბაზი, სადაც გამოფენილია ლესია უკრაინკას ცხოვრება და მოღვაწეობის ამსახველი მდიდარი ეთნოგრაფიული, დოკუმენტური, ფოტო და ნუმიზმატური ექსპონატები, მუზეუმისთვის უკრაინელი ხალხისგან ნაჩუქარი ნივთები. მუზეუმში დაცულია 433 ექსპონატი.

მუზეუმი მუშაობს ყოველდღე, ორშაბათის გარდა, 10 სთ-დან 17 სთ-მდე მუზეუმში შესასვლელი ბილეთების ფასი უფროსებისთვის 1 ლარია, ბავშვებისა და სტუდენტებისათვის — 0,50ლ. მუზეუმის გამოფენებია: ახალი მუდმივი ექსპოზიცია (2009 წ.), ნიკოლოზ აბაზაძის ფოტოგამოფენა, „სურამის ძველი და ახალი ხედვები“.

(ნონევილი & თავართქილაძე, 2012, გვ. 169) (საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია, 2017)

ქარელის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი — ისტორიული პროფილის მუზეუმი ქ. ქარელში, ალ. ყაზბეგის ქუჩის 86 ნომერში. დაარსებულია 1973 წელს. მუზეუმში დაცულია ბრინჯაოს და რკინის ხანის მასალები: კაჟის ქვის ნაკეთობები, საბრძოლო და სამეურნეო ნივთები, რკინის ხმლები, ბრინჯაოს ბალთები, შუბისპირები, სამკაული, ნუმიზმატიკა, კერამიკული ნაწარმის ნიმუშები, XIX ს-ის საყოფაცხოვრებო ნივთები, წერილობითი დოკუმენტები და ფოტომასალები. აქ დაცულია 1 235 ექსპონატი.

მუზეუმი მუშაობს ყოველდღე, ორშაბათის გარდა, 10 სთ-დან 18 სთ-მდე. მუზეუმში შესვლა უფასოა. (საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია, 2017)

დიმიტრი ყიფიანის სახლ-მუზეუმი — მემორიალური პროფილის მუზეუმი ხაშურის მუნიციპალიტეტის სოფელ ქვიშხეთში. დაარსებულია 1990 წელს. მუზეუმი განთავსებულია XIX ს-ის 60-იანი წლების საზოგადო მოღვაწის, პუბლიცისტისა და ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერის, წმინდანად შერაცხული დიმიტრი ყიფიანის (1814-1887 წწ.) მიერ სააგარაკოდ აგებულ სახლში. მუზეუმის ფონდები ძირითადად მოიცავს დიმიტრი ყიფიანის მოღვაწეობასთან დაკავშირებულ დოკუმენტურ მასალას: გამოცემებს, ხელნაწერებს, წერილებს, ფოტომასალას, აგრეთვე ყოფისა და ეთნოგრაფიის, ნუმიზმატიკისა და სახვითი ხელოვნების ნიმუშებს. მუზეუმში 805 ექსპონატია დაცული.

მუზეუმი მუშაობს ყოველდღე, ორშაბათის გარდა, 10 სთ-დან 17 სთ-მდე. მუზეუმში შესასვლელი ბილეთების ფასი უფროსებისათვის: 1 ლარია, ბავშვებისა და სტუდენტებისათვის — 0,50ლ. უბილეთოდ დაიშვებიან 6 წლამდე ბავშვები, სოციალურად დაუცველი მოზარდები, ICOM-ის წევრები, საქართველოს და უცხოეთის ქვეყნების მუზეუმების თანამშრომლები, I და II კატეგორიის ინვალიდები, იძულებით გადაადგილებული პირები.

მუზეუმში წარმოდგენილია გამოფენები „დიმიტრი ყიფიანი — შთამომავლები, თანამოაზრენი“ და დიმიტრი ყიფიანის მემორიალური ნივთების გამოფენა (სკოლებში). (საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია, 2017)

ომარ კელაპტრიშვილის სახლ-მუზეუმი — მემორიალური პროფილის მუზეუმი კასპის მუნიციპალიტეტის სოფელ კავთისხევში. დაარსებულია 1993 წელს. მუზეუმში დაცულია ცნობილი ქართველი მუსიკოსის ომარ კელაპტრიშვილის მემორიალური ნივთები, მდიდარი სანოტო ფონდი, ეთნოგრაფიული, აუდიო, ვიდეო, ფოტო და დოკუმენტური მასალა, სახვითი ხელოვნების ნიმუშები, მუსიკოსისადმი მიძღვნილი საჩუქრები. მუზეუმში დაცულია 1 187 ექსპონატი.

მუზეუმი მუშაობს ყოველდღე, ორშაბათის და სამშაბათის გარდა, 10 სთ-დან 18 სთ-მდე. მუზეუმში შესვლა უფასოა (საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია, 2017)

აქ წარმოდგენილი გამოფენებია: „დიდი მუსიკოსი“ და „ქართული მუსიკალური საკრავები“.

ჯამბაკურ-ორბელიანთა სასახლე-მუზეუმი — ისტორიული პროფილის მუზეუმი კასპის მუნიციპალიტეტის სოფელ ლამისყანაში. იგი დაარსებულია 1985 წელს. მუზეუმი განთავსებულია ჯამბაკურ-ორბელიანების XVIII-XIX სს.-ის სასახლეში. მუზეუმის კოლექციები ძირითადად მოიცავს XVIII-XIX სს.-ის ეთნოგრაფიულ მასალებს, აგრეთვე ნუმიზმატიკურ, დოკუმენტურ და ფოტო მასალას, სახვითი ხელოვნების ნიმუშებს. მუზეუმში დაცული ექსპონატების რაოდენობა 1 685-ს შეადგენს.

მუზეუმი მუშაობს ყოველდღე, კვირისა და ორშაბათის გარდა, 10 სთ-დან 17 სთ-მდე მუზეუმში შესვლა უფასოა.

აქ წარმოდგენილია გამოფენები: „მუზეუმის ფონდებიდან“ და „ორბელიანთა გენეალოგია“. (საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია, 2017)

თავის შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ რეგიონი ანთროპოგენური ტურისტულ-რეკრეაციული რესურსებით უმდიდრესია. აქ ვხვდებით მრავალი ეპოქის, ათასწლეულების განმავლობაში შექმნილ უნიკალურ მოძრავ თუ უძრავ ძეგლებს, რომელთა ნახვა რეგიონის ყველა მხარეშია შესაძლებელი. უნიკალური არქეოლოგიური ნიმუშების სიმრავლეზე და მდიდარ კულტურაზე მეტყველებს ხაშურის, გორისა და კასპის მუნიციპალიტეტების მუზეუმებში დაცული 200 000-სზე მეტი ექსპონატი, რომლებიც თავისი მნიშვნელობით არამარტო რეგიონული, არამედ ზოგადად ეროვნული მნიშვნელობისაა. აგრეთვე, რეგიონში არსებული ასეულობით უძველესი და უმნიშვნელოვანესი სხვადასხვა ტიპის კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლი, რეგიონს

იმის პოტენციალს აძლევს, რომ მათი სათანადო მოვლის და ცნობადობის გაზრდის შემთხვევაში შიდა ქართლმა საგრძნობლად გაზარდოს საკუთარი ტურისტული მიმზიდველობა და რეგიონის უფრო მეტი ნაწილი ჩაერთოს ტურიზმის ინდუსტრიაში.

1.3 შიდა ქართლის კურორტები და საკურორტო ადგილები

სიტყვა „კურორტი“ გერმანული წარმოშობისაა და ორი სიტყვისგან წარმოდგება — „კურარე“ ნიშნავს მკურნალობას, „ორტ“ — ადგილს, „კურორტი“ კი — სამკურნალო ადგილს. თანამედროვე კურორტის ცნებაში მარტო ბუნებრივი საკურორტო ფაქტორები: მინერალური წყალი, კლიმატი, სამკურნალო ტალახი და სხვა არ იგულისხმება. ის უნდა უზრუნველყოფდეს სხვა ხელშემწყობ პირობებსა და საშუალებებს მკურნალობა-დასვენებისა და თანამედროვე საკურორტო მკურნალობის კომპლექსური მეთოდების გამოყენებისთვის.

კურორტული მკურნალობის ეფექტურობას ძირითადად წამყვანი კურორტული ფაქტორი განსაზღვრავს, ეს იქნება მინერალური წყალი, სამკურნალო ტალახი თუ კლიმატი, მაგრამ კურორტოთერაპიის შედეგები განპირობებულია საკურორტო მკურნალობის მთლიანი კომპლექსით. საკურორტო მეურნეობის რთული კომპლექსი შედგება კლიმატური პირობების, ლამაზი ლანდშაფტის, კურორტის კეთილმოწყობის, სანატორიული რეჟიმის, მოწესრიგებული კვების, აქტიური დასვენებისა და კურორტული გართობის პირობების, სამკურნალო-პროფილაქტიკური საშუალებებისგან და სხვა. (დგებუაძე, 1994, გვ. 98-99)

კურორტები კლასიფიცირდება კლიმატოთერაპიულ, ბალნეოთერაპიულ და ტალახით სამკურნალო კურორტებად. არსებობს შერეული ტიპის კურორტებიც.

საქართველოს ტერიტორია იყოფა ოთხ საკურორტო და ერთ არასაკურორტო ზონად (ალპინიზმისთვის), აქედან რეგიონის ტერიტორიაზე სამი საკურორტო და ერთი არასაკურორტო ზონაა: დაბალმთიანი საკურორტო ზონა (სიმაღლე 500 - 1 000 მ), საშუალომთიანეთის საკურორტო ზონის ქვედა სარტყელი (1 000 - 1 500 მ), საშუალომთიანეთის საკურორტო ზონის ზედა სარტყელი (1 500 - 2 000 მ) და მაღალმთიანი არასაკურორტო ზონა (2 000 მ და ზევით). (საქართველოს მთავრობა, 2014)

საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 3 ივლისის დადგენილების მიხედვით შიდა ქართლის ტერიტორიაზე მდებარეობს 9 კურორტი და 16 საკურორტო ადგილი.

კურორტებიდან 5 (ნაგუთნი, კოდიბინა, ჯავა, ხოვლე და ბაგიათა) ბალნეოლოგიური, 3 (სურამი, ქვიშხეთი და ბიისი) კლიმატო-ბალნეოლოგიური და ერთი ბალნეო-კლიმატური ტიპისაა. საკურორტო ადგილებიდან 4 (აბანო, ხვედურეთი, ქაშვეთი და ხცისი) ბალნეოლოგიური, 4 (ტყემლოვანა, ედისა, ყემულთა და ქოთანთო) კლიმატო-ბალნეოლოგიური და 8 (ატენი, ფელი, საყავრე, ბატეთი, ბულბულისციხე, ახალქალაქი, გოსტიბე და წრუ) კლიმატური ტიპისაა. (იხ. [რუკა N13](#)) (საქართველოს მთავრობა, 2014)

ამჟამად შიდა ქართლის კურორტებიდან და საკურორტო ადგილებიდან საქართველოს ხელისუფლების მიერ კონტროლირებად ტერიტორიაზე მხოლოდ 17 მათგანია. ესენია:

დიდი გორიჯვარი — ბალნეო-კლიმატური კურორტი დაბალმთიან საკურორტო ზონაში, შიდა ქართლის ვაკეზე, ზღვის დონიდან 600 მეტრზე. ქალაქ გორიდან სამხრეთ-დასავლეთით მე-2 კმ-ზე. სამხრეთიდან ესაზღვრება თრიალეთის მთები.

კურორტზე დაბალმთის ზომიერად მშრალი კლიმატია. ზამთარი ზომიერად ცივია, მცირეთოვლიანი. იანვრის საშუალო ტემპერატურაა $-1,2^{\circ}\text{C}$. ზაფხული თბილია, მშრალი. აგვისტოს საშუალო ტემპერატურაა $22,3^{\circ}\text{C}$. ნალექების წლიური რაოდენობაა 498 მმ. ჰაერის საშუალო წლიური ტენიანობა — 74%. წელიწადში მზიანი საათების ხანგრძლივობა 2 300 სთ-ს აღწევს. კურორტის ბუნებრივი სამკურნალო ფაქტორია დაბალი მთის ჰავა და სულფიდური, ქლორიდულ-ჰიდროკარბონატული, ნატრიუმის მინერალური თბილი წყლები, საერთო მინერალიზაციით $0,9$ გ/დმ³.

კურორტზე შეიძლება საყრდენ-მამოძრავებელი აპარატის, პერიფერიული ნერვული სისტემისა და გინეკოლოგიური პროფილის დაავადებების მკურნალობა.

მკურნალობის სახეობებია: მინერალური წყლის აბაზანები და პასიური კლიმატოთერაპია. (ლიპარტელიანი & ნინიკაშვილი, 2014, გვ. 73)

სურამი — კლიმატო-ბალნეოლოგიური კურორტი დაბალმთიან საკურორტო ზონაში, ლიხის ქედის აღმოსავლეთ ფერდობებზე, ზღვის დონიდან 750 მეტრზე, ხაშურის მუნიციპალიტეტში, ხაშურიდან 7 კმ-ით ჩრდილო-დასავლეთით. სურამი როგორც კურორტი სახელს იხვეჭს XIX საუკუნის ბოლოდან. რუსეთ-თურქეთის ომის დროს აქ სამხედრო ჰოსპიტალი ფუნქციონირებდა. მაშინ აღმოაჩინეს, რომ სურამი

კლიმატი დადებითად მოქმედებდა მაღარიით დაავადებულ პაციენტებზე. თანდათან სურამი პოპულარული სააგარაკო ადგილი გახდა.

სურამი მდებარეობს, კლიმატი კურორტზე ზომიერად კონტინენტურია. ზამთარი ცივია, თითქმის უთოვლო. იანვრის საშუალო ტემპერატურა -9°C -ა. ზაფხული თბილია, აგვისტოს საშუალო ტემპერატურა $20,2^{\circ}\text{C}$ -ა. წლიური ნალექების რაოდენობა 781 მმ-ა. ჰაერის საშუალო წლიური ფარდობითი ტენიანობა — 76%. წელიწადში მზიანი საათების რაოდენობა შეადგენს 2 300 სთ-ს. (ვადაჭკორია, უშვერიძე, & ჯალიაშვილი, 1987)

სურამი საბავშვო პროფილის კურორტია, მის ბუნებრივ სამკურნალო ფაქტორებს წარმოადგენს დაბალი მთის ჰავა, დაბის ირგვლივ 120 ჰა-ზე გაშლილი ფოთლოვანი ტყე, რომელშიც ხელოვნურად გაშენებული წიწვოვანი მასივებია შერეული და სუსტად სულფიდური, ჰიდროკარბონატული, მაგნიუმთან-კალციუმთან მინერალური ცივი წყლები, საერთო მინერალიზაციით 0,6 გ/დმ³ და 68 მგ/დმ³ კაჟმჟავას შემცველობით.

კურორტზე შეიძლება სახსრების ქრონიკული დაავადებების, პერიფერიული ნერვული სისტემის, კანის, გულ-სისხლძარღვთა და ნერვული სისტემის ფუნქციური დაავადებების მკურნალობა.

მკურნალობის სახეობებია: პასიური კლიმატოთერაპია და მინერალური წყლის აბაზანები. (ლიპარტელიანი & ნინიკაშვილი, 2014, გვ. 71)

ქვიშხეთი — კლიმატო-ბალნეოლოგიური კურორტი დაბალმთიან საკურორტო ზონაში, ზღვის დონიდან 750 მეტრზე, შიდა ქართლის ვაკეზე, ხაშურის მუნიციპალიტეტში, ქ. ხაშურიდან 10 კმ-ით სამხრეთ-დასავლეთით. სამი მხრიდან გარშემორტყმულია საშუალო სიმაღლის (900-1 000 მ-ის) მთებით: ჩრდილოეთიდან და დასავლეთიდან ლიხის ქედით, ხოლო სამხრეთიდან მესხეთის ქედით. მიუხედავად იმისა, რომ ქვიშხეთი ადმინისტრაციული ხაშურის მუნიციპალიტეტს ეკუთვნის ის ბორჯომის ჯგუფის კურორტად მოიხსენიება.

კურორტი კლიმატურ-ბალნეოლოგიური ტიპისაა, გარშემორტყმულია წიწვოვან-ნაძვნართა და შერეული ტყით. ქვიშხეთის ჰავის უნიკალურ სამკურნალო თვისებებს განაპირობებს შავი ზღვიდან წამოსული თბილი ნოტიო ჰაერის მასები, რომლებიც კურორტის ტერიტორიაზე ერწყმის მთების ჰავას. კურორტის ტერიტორიაზე გამოსავალს პოულობს მინერალური წყლები, რომლებიც სხვადასხვა დაავადების

სამკურნალოდ გამოიყენება. ქვიშხეთი განსაკუთრებით სასარგებლოა ბავშვებისთვის, რომლებსაც სასუნთქი გზების დაავადებები აწუხებთ.

კურორტზე ზამთარი ზომიერად ცივი და მცირეთოვლიანია. იანვრის საშუალო ტემპერატურა $-1,9^{\circ}\text{C}$ -ა. ზაფხული თბილია, აგვისტოს საშუალო ტემპერატურა $20,7^{\circ}\text{C}$ -ა. ნალექების წლიური რაოდენობა 567 მმ-ს შეადგენს, ჰაერის საშუალო წლიური ფარდობითი ტენიანობა — 70%-ს. მზის ნათების ხანგრძლივობა წელიწადი 2 100 საათია.

ბუნებრივი სამკურნალო ფაქტორებია დაბალი მთის სუბტროპიკული ჰავა და სუსტად სულფიდური, კარბონატულ-ნატრიუმის მინერალური თბილი წყლები, $0,14$ გ/დმ³ საერთო მინერალიზაციით. კურორტზე შესაძლებელია გულ-სისხლძარღვთა, სუნთქვის, საჭმლის მომნელებელი და შარდ-სასქესო სისტემების დაავადებების, რკინადეფიციტური ანემიის, მსუბუქი და საშუალო ხარისხის შაქრიანი დიაბეტის, პოდაგრას და რადიოაქტიური და სხივებით გამოწვეული დაავადებების მკურნალობა. მკურნალობის სახეობებია პასიური კლიმატოთერაპია და მინერალური წყლის აბაზანები. (ლიპარტელიანი & ნინიკაშვილი, 2014, გვ. 70)

ხოვლე — ბალნეოლოგიური კურორტი, დაბალმთიან საკურორტო ზონაში, ზღვის დონიდან 750 მეტრზე. ქ. კასპიდან სამხრეთ-დასავლეთით 26-ე კმ-ზე. კურორტზე დაბალი მთის, ზომიერად მშრალი ჰავაა. ზამთარი ზომიერად ცივია, მცირეთოვლიანი. იანვრის საშუალო ტემპერატურაა $-1,2^{\circ}\text{C}$. ზაფხულია თბილი, ზომიერად მშრალი. აგვისტოს საშუალო ტემპერატურაა $20,5^{\circ}\text{C}$. ნალექების წლიური რაოდენობა შეადგენს 400-600 მმ-ს. მზის ნათების ხანგრძლივობა წელიწადში 2 400 საათია. კურორტის ბუნებრივი სამკურნალო ფაქტორებია დაბალი მთის ჰავა და სუსტად სულფიდური, სულფატ-ჰიდროკარბონატული, ნატრიუმის ცივი მინერალური წყლები, $0,8$ გ/დმ³ საერთო მინერალიზაციით.

კურორტზე შეიძლება გულ-სისხლძარღვთა, სუნთქვისა და ძვალ-სახსართა სისტემების, გინეკოლოგიური დაავადებების, ნერვული სისტემის ფუნქციური დარღვევების, ცისტიტისა და ქრონიკული პროსტატიტის, ენდოკრინოლოგიური სიმსუქნის მკურნალობა.

ბიისი — კლიმატო-ბალნეოლოგიური კურორტი საშუალომთიანეთის საკურორტო ზონის ქვედა სარტყელში, ზღვის დონიდან 1 030 მეტრზე, გორის

მუნიციპალიტეტში. ქ. გორიდან სამხრეთ-დასავლეთით 24-ე კმ-ზე, მტკვრის შენაკად მდ. ტანის ნაპირებზე.

ბუნებრივი სამკურნალო ფაქტორებია საშუალომთიანეთის ქვედა სარტყლის ჰავა, წიწვოვანი და შერეული ფოთლოვანი ტყეები და თბილი სულფიდური წყლები 1,3 გ/ლ მინერალიზაციით.

კურორტზე შესაძლებელია ართროლოგიური, პერიფერიული ნერვული სისტემისა და გინეკოლოგიური დაავადებების მკურნალობა. (ლიპარტელიანი & ნინიკაშვილი, 2014)

საკურორტო ადგილები:

ცხრილი N1

დასახელება	ტიპი	მინ. წყლის ძირითადი ტიპი	პროფილი
აბანო	ბალნეოლოგიური	სულფიდური	პროფილაქტიკური, გინეკოლოგიური, ართროლოგიური, ნევროლოგიური (პნს)
ატენი	კლიმატური		პროფილაქტიკური, კარდიოლოგიური
ახალქალაქი	კლიმატური		პროფილაქტიკური
ბატეთი	კლიმატური		პროფილაქტიკური, პულმონოლოგიური, ნევროლოგიური (ცნს)
ბულბულისციხე	კლიმატური		პროფილაქტიკური, კარდიოლოგიური
ფელი	კლიმატური		პროფილაქტიკური
გოსტიბე	კლიმატური		პროფილაქტიკური, პულმონოლოგიური, ნევროლოგიური (ცნს)
ქაშვეთი	ბალნეოლოგიური		პროფილაქტიკური
საყავრე	კლიმატური		პროფილაქტიკური, პულმონოლოგიური, ნევროლოგიური
ტყემლოვანა	კლიმატო-ბალნეოლოგიური	ნახშირმჟავიანი	პროფილაქტიკური, გასტროენტეროლოგიური
ხცისი	ბალნეოლოგიური	სულფიდური	ართროლოგიური, ნევროლოგიური (პნს), გინეკოლოგიური

ხვედურეთი	ბალნეოლოგიური	სულფიდური	ართროლოგიური, ნევროლოგიური (პნს), გინეკოლოგიური
-----------	---------------	-----------	---

რეგიონის ოკუპირებულ ნაწილზე მოქცეულია შემდეგი კურორტები და საკურორტო ადგილები: ჯავა, ბაგიათა, კოდიბინა, ნაგუთნი, ედისა, ქოთანთო, წრუ და ყემულთა. (საქართველოს მთავრობა, 2014)

შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ რეგიონში არსებული კურორტები ამჟამად არც ისე კარგადაა ათვისებული და მათი ნაწილი თითქმის საკურორტო ადგილის დონემდეც კი დაქვეითდა. საჭირო სამუშაოების ჩატარებისა და ინვესტიციების მოზიდვის შემთხვევაში რეგიონში კურორტების და საკურორტო ადგილების არც თუ მცირე რაოდენობა, მათ ხელსაყრელ გეოგრაფიულ მდებარეობასთან ერთად, იძლევა იმის პოტენციალს, რომ რეგიონში აღდგეს ან განვითარდეს ფართო სპექტრის სამკურნალო ტურიზმი.

სამწუხარო რეალობად რჩება რეგიონის ოკუპირებულ ნაწილზე დარჩენილი კურორტებისა და საკურორტო ადგილების ბედი, რადგან ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენამდე მათი ტურისტული ნიშნით განვითარება შეუძლებელია.

1.4 შიდა ქართლის ტურისტულად მნიშვნელოვანი ინფრასტრუქტურის ანალიზი

ინფრასტრუქტურა ტურიზმის განვითარების და არსებული ტურისტული რესურსების ათვისების საფუძველია. ტურისტულად მნიშვნელოვან ინფრასტრუქტურაში შეგვიძლია ვიგულისხმოთ ყველა ის მრავალფეროვანი მომსახურება, რომელიც აუცილებელია ტურისტთა მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად დანიშნულების ადგილზე მათი ყოფნის განმავლობაში. (Sonja & Ivana, 2016)

ამრიგად, შიდა ქართლის ტურისტულად მნიშვნელოვანი ინფრასტრუქტურის ანალიზისას შევხები რეგიონის საგზაო ქსელსა და სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურას განთავსების საშუალებებს, კვების ობიექტებს, ჯანდაცვის, საფინანსო, საინფორმაციო და სხვა სერვისებს.

შიდა ქართლის ტერიტორიაზე სამი საერთაშორისო მნიშვნელობის გზა გადის, რომელიც რეგიონს საქართველოს სხვა კუთხეებთან აკავშირებს. მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია ქვეყნის მთავარი სატრანსპორტო არტერია „თბილისი-სენაკი-ლესელიძის“ (ს1/E60) ავტომაგისტრალი. იგი რეგიონს აღმოსავლეთიდან დასავლეთის მიმართულებით 102,11 კმ-ზე კვეთს და მხარის ყველა მთავარ საქალაქო დასახლებას აკავშირებს გარე სამყაროსთან.

ამჟამად, აღნიშნულ ავტომაგისტრალზე მიმდინარე სამშენებლო სამუშაოები რეგიონის ტერიტორიაზე თითქმის დასრულებულია, 102,11 კილომეტრიდან ოთხზოლიანი ავტომაგისტრალი 79,4 კმ-ზეა (77,8%) დაგებული, რაც საგრძნობლად ამცირებს გადაადგილების დროს და ზრდის მგზავრობის კომფორტულობას როგორც რეგიონის შიგნით, ისე დედაქალაქიდან.¹⁹

მეორე საერთაშორისო მნიშვნელობის გზა „გორი-ცხინვალი-გუფთა-ჯავა-როკი“ (ს 10), გორიდან იწყება და რეგიონს რუსეთის ფედერაციასთან აკავშირებს, მისი სიგრძე 91,5 კმ-ს შეადგენს.²⁰ დღევანდელი მდგომარეობით, რუსეთის ფედერაციის რეგიონის ოკუპაციის ფონზე აღნიშნული გზა საერთაშორისო გადაადგილებებისთვის არ გამოიყენება.

მესამე საერთაშორისო გზა „ხაშური-ახალციხე-ვალე“ (ს 8), ქალაქ ხაშურიდან იწყება და სამცხე-ჯავახეთის ტერიტორიის გავლით თურქეთის რესპუბლიკას უკავშირდება. შიდა ქართლის ტერიტორიაზე მისი სიგრძე 10,7 კმ-ს შეადგენს.²⁰

რეგიონის დასახლებული პუნქტები ერთმანეთთან გზების საკმაოდ მჭიდრო ქსელით არიან დაკავშირებული. რეგიონის ტერიტორიაზე არსებული შიდა მნიშვნელობის გზების საერთო სიგრძე 524,5 კმ-ს შეადგენს, აქედან მოასფალტებული 397,4 კილომეტრია (75,6%).²⁰

რეგიონის მთლიანი საგზაო ქსელის სიგრძე, მათ შორის დასახლებების შიდა გზების ჩათვლით, 13 878,9 კმ-ს შეადგენს, აქედან მყარი საფარით 1 444,3 (10,4%) კილომეტრია.²⁰ მოასფალტებული გზების რაოდენობით ძირითადად შიდა ქართლის

¹⁹ აღნიშნული გამოთვლები დაფუძნებულია საჯარო რეესტრის მონაცემებს და მცირედით განახლებულია ჩემს მიერ სატელიტურ ფოტომასალებზე დაყრდნობით

²⁰ მონაცემები გამოთვლილია გის-ში საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს (სრეს) მონაცემების მიხედვით

ვაკეა დაფარული, რეგიონის ხეობებში ყველაზე ღრმად მოასფალტებული გზა მხოლოდ ტანას ხეობაში შედის (სოფ. ბიისამდე), ხოლო ძამის (სოფ. ზღუდერამდე) და თემის ხეობებში — ძალიან მცირედით. აღნიშნული ფაქტი ტურიზმის განვითარებისთვის უთუოდ შემაფერხებელი ფაქტორია და აუცილებელ გაუმჯობესებას საჭიროებს. (იხ. [რუკა N14](#))

შიდა ქართლის ტერიტორიაზე ასევე წარმოდგენილია სარკინიგზო ქსელი (151,3 კმ), რომელიც რეგიონის ყველა მუნიციპალურ ცენტრს (ჯავის გამოკლებით) აკავშირებს როგორც ერთმანეთთან, ისე საქართველოს ყველა დიდ დასახლებულ პუნქტთან. შიდა ქართლის ტერიტორიაზე 34 სამგზავრო რკინიგზის სადგურია. რეგიონის მთავარი სარკინიგზო კვანძები ქალაქ ხაშურში და გორშია.²⁰ მხარეში სარკინიგზო ქსელის არსებობა ტურისტული თვალსაზრისით დადებითი მოვლენაა, რადგან ის ამრავალფეროვნებს სატრანსპორტო ქსელს და ამავდროულად შეღავათიანი ფასებითაც ხასიათდება. (საქართველოს რკინიგზა, 2017)

საერთაშორისო აეროპორტები რეგიონის ტერიტორიაზე არ არის, თუმცა უახლოესი საერთაშორისო აეროპორტი ქალაქ თბილისშია და რეგიონის სამხარეო ცენტრიდან, ქ. გორიდან 100 კმ-ით არის დაშორებული, ხოლო მეორე უახლოესი საერთაშორისო აეროპორტი ქ. ქუთაისში — 175 კმ-ითაა დაშორებული.²¹

რეგიონის ყველა მუნიციპალურ ცენტრში ავტოსადგური მდებარეობს ქალაქის ცენტრალურ ნაწილში ან მისგან 1 კმ-ზე ნაკლები დაშორებით. ავტოსადგურებიდან ავტობუსით ან მიკროავტობუსით შესაძლებელია მუნიციპალიტეტების სხვადასხვა სოფლებში მოხვედრა. რეისები სრულდება ქალაქების მიმართულებითაც. ყველა ავტოსადგურში ასევე შესაძლებელია ტაქსის დაქირავებაც.

რეგიონში სატრანსპორტო მომსახურება მეტნაკლებად კარგ დონეზეა და განვითარებულია, თუმცა საჭიროებს ტექნიკურ განახლებასა და დახვეწას.

საქართველოს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის განთავსების ობიექტების ბაზის 2017 წლის ივნისის თვის მონაცემებით, შიდა ქართლის ტერიტორიაზე 22 განთავსების ობიექტია, რომელთა ოთახების ჯამური რაოდენობა 163-ს, ხოლო საწოლი

²¹ მონაცემები გამოთვლილია გის-ში საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს (სრეს) მონაცემების მიხედვით

ადგილებისა 485-ს შეადგეს. ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის მონაცემებითვე, ამჟამად, შიდა ქართლში 6 განთავსების ობიექტის მშენებლობა მიმდინარეობს ჯამურად 86 ოთახითა და 178 საწოლი ადგილით. 2016 წელს, შიდა ქართლის ტერიტორიაზე 2 განთავსების ობიექტი გაიხსნა ჯამურად 33 ოთახითა და 59 საწოლი ადგილით. (საქართველოს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაცია, 2017)

იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ ეროვნული ადმინისტრაციის განთავსების ობიექტების ბაზაში რეგისტრაცია არასავალდებულოა, ეროვნული ადმინისტრაციის აღნიშნული სტატისტიკური მონაცემები ვერ ასახავს რეგიონში განთავსების საშუალებების რეალურ სახეს. თუმცა, ზემოხსენებული მონაცემებით იმ დასკვნის გაკეთება მაინც შეიძლება, რომ შიდა ქართლში განთავსების საშუალებების რაოდენობის ზრდის ტენდენცია მცირედით, მაგრამ მაინც აღინიშნება.

იმისთვის, რომ ჩემს ნაშრომში შიდა ქართლის განთავსების საშუალებების შეძლებისდაგვარად სრულყოფილი სახე მეჩვენებინა, მოვიძიე და გავაანალიზე მრავალი წყარო: Tripadvisor, Booking.com, Airbnb.com, OpenStreetMap, Google Maps, HERE Maps და ა.შ.

ჩემს მიერ შეგროვებული მონაცემების მიხედვით, 2017 წლის ივნისის მდგომარეობით შიდა ქართლის ტერიტორიაზე 61 განთავსების საშუალებაა, ამათგან ოთახებისა და საწოლი ადგილების რაოდენობის დადგენა მხოლოდ 53 ობიექტზე მოხერხდა.

განთავსების საშუალებების სახეობის მიხედვით რეგიონში წარმოდგენილია სასტუმროები, საოჯახო სასტუმროები, ჰოსტელები, სასტუმრო სახლები, აპარტამენტი და კოტეჯი. ამ ჩამონათვალთან ყველაზე მეტად საოჯახო სასტუმროებია (77%) გავრცელებული. (იხ. [დიაგრამა N2](#))

მონაცემების მქონე 53 განთავსების საშუალებების ოთახების საერთო რაოდენობა 253-ს შეადგენს, ხოლო საწოლებისა — 722-ს. ოთახების რაოდენობის მიხედვით ყველაზე მეტი სამოთახიანი განთავსების საშუალებაა (იხ. [დიაგრამა N3](#)), ხოლო საწოლების რაოდენობის მიხედვით ექვს, რვა და ცხრა საწოლიანი განთავსების საშუალებები ლიდერობენ (იხ. [დიაგრამა N4](#)).

რეგიონში განთავსების საშუალებების რაოდენობის კონცენტრაციის ორი კერაა — ქალაქი გორი (29 ობიექტი) და დაბა სურამი (17 ობიექტი). (იხ. ცხრილი N2)

ცხრილი N2: განთავსების საშუალებები შიდა ქართლში

დასახლება	განთავსების საშუალებები	ოთახების ჯამური რაოდენობა	საწოლების ჯამური რაოდენობა
გორი	29	119	288
სურამი	17	110	369
ხაშური	3	7	16
ცხინვალი	2	-	-
ბობნევი	2	-	-
დიდი ატენი	1	3	7
გარდატენი	1	4	15
ქვიშხეთი	1	7	20
ხიდისთავი	1	3	7
ქვემო ბოშური	1	-	-
ქარელი	1	-	-
რბონა	1	-	-
ითრია	1	-	-

რეგიონის კვების სექტორი საკმაოდ განვითარებულია, ჩემს მიერ მოძიებული მონაცემებით²² აქ წარმოდგენილია დაახლოებით 118 კვების ობიექტი, რომელთა შორის ყველაზე გავრცელებული სახეობა რესტორანია (48), შემდეგ კაფე (31), სწრაფი კვების ობიექტები (13) და ლუდის ბარი (12).

კვების ობიექტების სიმრავლით განსაკუთრებით გამოირჩევიან შემდეგი დასახლებები: გორი (51), კასპი (14), ხაშური (12) და სოფელი ითრია (10). (იხ. [რუკა N15](#))

²² Tripadvisor, Booking.com, Airbnb.com, OpenStreetMap, Google Maps, HERE Maps და ა.შ.

კვების ობიექტების უმრავლესობა მუშაობს 9-10 საათიდან 22-23 საათამდე. კვების ობიექტების უდიდეს ნაწილში მომსახურებაზე ფასის გადახდა ხდება ნაღდი ფულით და ძალიან მცირე ნაწილში Visa და MasterCard ბარათებით, ისიც მხოლოდ ქალაქ გორში.

2011 წელს შიდა ქართლში, კერძოდ ქალაქ გორში გაიხსნა რეგიონში პირველი ტურიზმის საინფორმაციო ცენტრი. აღნიშნული საინფორმაციო ცენტრი ქალაქის ცენტრალურ ნაწილში, ტურისტების ერთ-ერთი ყველაზე დიდი თავმოყრის ადგილას, სტალინის სახლ-მუზეუმის სიახლოვეს მდებარეობს და მნახველებს დახმარებას, ინფორმაციას, ბუკლეტებსა თუ რუკებს ქართულ, ინგლისურ და რუსულ ენებზე სთავაზობს. (Geo News, 2011) თუმცა, ბუკლეტებში მოცემული ინფორმაცია რეგიონს მთლიანად არ ფარავს და ძირითადად გორისა და ატენის ხეობის არეალებს მოიცავს.

ქ. გორში ასევე დაიწყო ტურისტული ინფრასტრუქტურის დახვეწა, დაიდგა ღირსშესანიშნაობების მანიშნებელი მიმართულებები, რომლებიც ქართულ და ინგლისურ ენებზეა და მნახველებს ქალაქში ორიენტაციაში ეხმარება. (იხ. [სურათი N14](#)) ტურიზმის საინფორმაციო ცენტრის მიმდებარედ გაიხსნა კვების ახლი ობიექტები და სუვენირების მაღაზიები, აღნიშნულ მაღაზიებში სუვენირები როგორც ქალაქისა და რეგიონის, ისე საქართველოს თემატიკითაა.

ქალაქ გორში ისევე როგორც რეგიონის დანარჩენ საქალაქო ცენტრებში ერთ-ერთ პრობლემად კვლავ რჩება საზოგადოებრივი საპირფარეშოების არარსებობა. ტურიზმის საინფორმაციო ცენტრის მიმდებარედ გარკვეული პერიოდი ფუნქციონირებდა ფასიანი საზოგადოებრივი საპირფარეშო, თუმცა 2017 წლის ივლისის მდგომარეობით ის გაუქმებულია.

საფინანსო, ჯანდაცვის, უსაფრთხოების სერვისებს რაც შეეხება, რეგიონის ტერიტორიაზე ისინი უხვადაა წარმოდგენილი. (იხ. [რუკა N15](#))

საბანკო ინსტიტუტები წარმოდგენილია რეგიონის ყველა ქალაქში და დაბაში (სულ 45 ოფისი), ამის გარდა რამდენიმე ATM აპარატია ცენტრალური მაგისტრალის გასწვრივაც. საბანკო ინსტიტუტების სიმრავლე განსაკუთრებით ხელსაყრელია იმ ტურისტებისთვის ვინც ვიზიტის დროს ტრანზაქციების განხორციელებას დააპირებს.

სატელეკომუნიკაციო ოპერატორებიდან რეგიონის ტერიტორიაზე წარმოდგენილია საქართველოს სამივე ოპერატორი, თუმცა ოფისების ჯაჭვით

გამოირჩევა მხოლოდ მაგთი (გორი, ხაშური, კასპი, რუისი, გომი, ტყვიავი, დიდი მეჯვრისხევი და ბერძენაური). ჯეოსელის ოფისები წარმოდგენილია გორში, ხაშურში და კასპში, ხოლო ბილაინისა მხოლოდ გორში. (იხ. [რუკა N15](#))

საყოველთაო წესრიგს რეგიონის ტერიტორიაზე 28 საპატრულო განყოფილება იცავს. განყოფილებები განლაგებულია რეგიონის ყველა ქალაქსა და დაბაში, ასევე განყოფილებების მჭიდრო ქსელია საოკუპაციო ხაზის გასწვრივ.

ჯანდაცვის სერვისებს რეგიონის ტერიტორიაზე 9 კლინიკა და 2 ჰოსპიტალი უზრუნველყოფს. სამედიცინო დაწესებულება ყველა მუნიციპალურ ცენტრშია წარმოდგენილი, თუმცა კლინიკების უმრავლესობა ქალაქ გორშია. (იხ. [რუკა N15](#))

შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ რეგიონში ტურისტულად მნიშვნელოვანი ინფრასტრუქტურა არაერთფეროვნადაა განვითარებული. შედარებით ყველაზე უკეთ კვების, საფინანსო, ჯანდაცვის, სატელეკომუნიკაციო, უსაფრთხოების სერვისებია უზრუნველყოფილი. განთავსების საშუალებების სექტორი ძალიან დანაწევრებულია და ორ განცალკევებულ ბირთვად იყოფა, აგრეთვე რეგიონში ძალიან მცირეა სასტუმროების წილი რაც დადებით მოვლენად ვერ ჩაითვლება. საგზაო ინფრასტრუქტურა ყველაზე კარგად რეგიონის ცენტრალურ ნაწილშია განვითარებული, ხოლო მთიანი ზონა თავისი ტურისტული პოტენციალის უკეთ ასათვისებლად მეტ ძალისხმევასა და განვითარებას საჭიროებს.

II თავი: ტურიზმის თანამედროვე მდგომარეობის ანალიზი და განვითარების პოტენციალი შიდა ქართლში

2.1 ტურიზმის განვითარების თანამედროვე მდგომარეობა და ტურისტთა დინამიკა შიდა ქართლში

შიდა ქართლის რეგიონის ტურისტული პოტენციალის შეძლებისდაგვარად სრული ანალიზისთვის აუცილებელ შემადგენელს წარმოადგენს რეგიონში ტურიზმის თანამედროვე მდგომარეობის დადგენა და მის შესაბამისად დასკვნების გამოტანა.

ამჟამად, საქართველოს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაცია არანაირ სტატისტიკურ აღრიცხვას არ აწარმოებს საერთაშორისო ტურისტების მიერ საქართველოს რეგიონების მონახულების შესახებ და აქედან გამომდინარე, შიდა

ქართლის რეგიონში ტურისტული ნაკადების შესახებ ოფიციალური სტატისტიკური მასალის გაანალიზება შეუძლებელია.

იმისთვის, რომ ნაწილობრივ მაინც დამედგინა რეგიონში საერთაშორისო ტურისტების ჩამოსვლის რაოდენობა და ამ მაჩვენებლის დინამიკა, ერთადერთ საშუალებად რეგიონის ერთ-ერთი მთავარი ტურისტული ატრაქციის სტალინის სახლ-მუზეუმის ვიზიტორების რაოდენობის გაანალიზება მივიჩნევ. აღნიშნული ანალიზი არ იქნება რეგიონის დონეზე რელევანტური, თუმცა დინამიკის დადგენისთვის ამჟამად ალტერნატივა არ არსებობს, მითუმეტეს იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ რეგიონის მეორე უმთავრესი ატრაქცია უფლისციხის ნაკრძალ-მუზეუმი სტატისტიკის წარმოებისას დამთვალეირებლების მოქალაქეობის მიხედვით აღრიცხვას არ ახორციელებს.

სტალინის სახლ-მუზეუმის ადმინისტრაციისგან გამოთხოვილი დამთვალეირებლების სტატისტიკური მასალის მიხედვით 2015 წელს მუზეუმს 53 094 მნახველი ყავდა, აქედან უცხოელი დამთვალეირებლების რაოდენობა 48 301 ადამიანს (90,9%) შეადგენდა, 2016 წლის მაჩვენებლებით დამთვალეირებლების საერთო რაოდენობა 74,5%-ით გაიზარდა და 92 693 მნახველი შეადგინა, მათ შორის უცხოელი დამთვალეირებლების ზრდა 76,9%-ით მოხდა და 85 480 მნახველი შეადგინა. 2017 წლის პირველი 5 თვის მონაცემით მუზეუმს უკვე ეწვია 37 173 დამთვალეირებელი, მათ შორის 34 606 (93%) უცხოელი მოქალაქე. 2017 წლის მონაცემებს გასული წლის იმავე პერიოდის მონაცემებს თუ შევადარებთ (18 602) 2017 წელს უცხოელი დამთვალეირებლების რაოდენობა ისევ გაზრდილია, ამჯერად 86%-ით. (იხ. [დიაგრამა N5](#))

თუკი სტალინის სახლ-მუზეუმის სტატისტიკურ მონაცემებს დავეყრდნობით, რეგიონში ისევე როგორც ქვეყანაში (საქართველოს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაცია, 2016) საერთაშორისო ტურისტების ნაკადი ყოველწლიურად მატების ტენდენციით ხასიათდება. ამ ფაქტს ასევე ამყარებს უფლისციხის ნაკრძალ-მუზეუმიდან გამოთხოვილი სტატისტიკური მონაცემები, რომელთა მიხედვით 2015 წელს უფლისციხეს 119 141 დამთვალეირებელი ჰყავდა, 2016 წელს — 184 454, ხოლო 2017 წლის პირველ 6 თვეში — 123 272, რაც 2016 წლის იმავე პერიოდთან შედარებით 184,3%-ით მეტია. უფლისციხის მუზეუმ-ნაკრძლის ადმინისტრაციისგან მიღებული ცნობით

დამთვალეიერებლების საერთო რაოდენობის დაახლოებით 70%-ს უცხოელი ვიზიტორები შეადგენენ.

შიდა ტურიზმს რაც შეეხება, 2016 წლის მონაცემებით საქართველოს მოქალაქე ვიზიტორების საერთო რაოდენობიდან რეგიონს 8,8% სტუმრობს, აქედან დასვენება/გართობა/რეკრეაციისთვის — საერთო რაოდენობის 3%. შიდა ვიზიტორების რეგიონში დარჩენის საშუალო ხანგრძლივობა 1,1 დღეს შეადგენს. (საქართველოს ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაცია, 2017)

იმისთვის, რომ რეგიონში ტურიზმის განვითარების მდგომარეობა უკეთ წარმოვაჩინო დავეყრდნობი ასისტენტ პროფესორ ვალერი არღუთაშვილის მიერ შიდა ქართლში 2015 წლის ზაფხულის თვეებში ჩატარებულ კვლევას, რომელიც კვლევის მიზნად სწორედ ზემო აღნიშნულ საკითხს ისახავდა. (არღუთაშვილი, 2015)

კვლევის დროს გამოიკითხა როგორც საერთაშორისო და შიდა ტურისტები, ისე ადგილობრივი მოსახლეობა. გამოკითხვა მიმდინარეობდა ანკეტური კითხვარებით და პირდაპირი ინტერვიუს მეთოდით (ადგილობრივ მოსახლეობასთან).

კვლევის დროს გამოიკითხა 180 ტურისტი და 120 ოჯახი. ტურისტების გამოკითხვა ძირითადად ჩატარდა უფლისციხისა და სტალინის სახლ-მუზეუმის დამთვალეიერებელ ტურისტებთან, ხოლო ოჯახებისა — ქარელის, კასპისა და ხაშურის მუნიციპალიტეტებში.

კვლევის დროს საერთაშორისო ტურისტების აზრი უფრო მნიშვნელოვნად განისაზღვრა და აქედან გამომდინარე გამოკითხულთა 65%-ს უცხოელი ტურისტები, ხოლო 35%-ს ქართველი ტურისტები წარმოადგენდნენ. (იხ. [დიაგრამა N6](#))

გამოკითხულ ტურისტთა ასაკობრივი შემადგენლობა შემდეგნაირი იყო: 20 წლამდე ასაკის — 11%, 20-დან 35 წლამდე — 48%, 35-დან 55 წლამდე — 26% ხოლო 55 წლის ან მეტის — 15%. (იხ. [დიაგრამა N7](#))

კვლევის თანახმად ქ. გორში ჩამოსული ტურისტების უმრავლესობის მიზანს წარმოადგენს ქალაქის ისტორიულ-კულტურული ძეგლების დათვალეიერება (40%), შემდეგ ადგილობრივი კულტურის გაცნობა (25%), მუნიციპალიტეტის ბუნებისა და ლანდშაფტის დათვალეიერება (11%) და ქართული სამზარეულოს დაგემოვნება (11%). (იხ. [დიაგრამა N8](#))

ტურისტების მიერ გორის მუნიციპალიტეტში ყველაზე მონახულებადი ისტორიულ-კულტურული ძეგლების სია ასე გამოიყურება: სტალინის სახლ-მუზეუმი (40%), უფლისციხე (35%), ატენის ხეობა (14%) და გორის ციხე (9%).

ტურისტების უდიდესი ნაწილი (80%) არაა ინფორმირებული რეგიონის სხვა მუნიციპალიტეტებში მდებარე ღირსშესანიშნაობების შესახებ, თუმცა მზადყოფნას გამოთქვამს მონახულონ ისინი თუკი საკმარისი ინფორმაცია და ღამისთევისა და კვების საშუალება ექნებათ.

რეგიონში ტურისტების ჩამოსვლა უმეტესად ტურისტული კომპანიების რეკომენდაციით ხდება (72%), შემდეგ მეგობრის რჩევით (14%), პირადი ინიციატივით (8%) და სხვა მიზეზებით (6%). (იხ. დიაგრამა N9)

გამოკითხული ტურისტების უმრავლესობა (87%) გორში მხოლოდ ერთი დღით ჩამოვიდა, 8% 2-3 დღით, ხოლო 5% ერთი კვირით. (იხ. [დიაგრამა N10](#))

ღამის გათენების საშუალების არჩევასთან დაკავშირებით ტურისტების 37%-მა საოჯახო სასტუმროებში დარჩენის სურვილი გამოთქვა, 34%-მა — სასტუმროებში, 16%-მა ღამის თბილისში გათენება არჩია, ხოლო დარჩენილმა 13%-მა კარვებით ბუნებაში გათენება. (იხ. [დიაგრამა N11](#)) ამ მხრივ ტურისტები აღნიშნავენ, რომ სასტუმროების გარკვეულ ნაწილში არაა შესაბამისი პირობები და ისინი გაუმჯობესებას საჭიროებენ.

აღსანიშნავია, რომ სასტუმროს არჩევასას ტურისტების 38% განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს სასტუმროს მომსახურების ხარისხს, 36% — სასტუმროს ნომრის მდგომარეობას, 20% — ფასს, ხოლო დანარჩენი 6% — სასტუმროს კვების სერვისს. (იხ. [დიაგრამა N12](#))

ინფრასტრუქტურასთან დაკავშირებით, ტურისტების დიდი ნაწილი (69%) გორის მუნიციპალიტეტში ტურისტულ ინფრასტრუქტურას საშუალო მდგომარეობით აფასებდა. ტურისტების უმრავლესობა აღნიშნავდა, რომ ქალაქში არ არის სპეციალური დაფები რომლებზეც დატანილია ტურისტული და სხვა მნიშვნელოვანი ობიექტების მანიშნებლები,²³ აგრეთვე აღნიშნავენ, რომ ვიზიტისას მათ ჰქონდათ ენის ბარიერის

²³ 2017 წლის ივლისის მდგომარეობით ეს საკითი აქტუალური აღარაა, რადგან ქალაქში ამ მხრივ სიტუაცია საგრძნობლად გამოსწორებულია. (იხ. [სურათი N14](#))

პრობლემატ. ერთ-ერთ მთავარ პრობლემად ასევე დასახელდა ტურისტული ობიექტების სიახლოვეს საზოგადოებრივი საპირფარეშოების არარსებობა.

გარკვეული ნაკლოვანებების გამოვლენის მიუხედავად, ტურისტთა თითქმის ნახევარი (48%) კვლავ გეგმავდა გორში ჩამოსვლას და დარჩენილი დაუთვალეიერებელი ძეგლების მონახულებას, ხოლო ტურისტთა უმრავლესობა (64%) მზადყოფნას გამოთქვამდა გორში ჩამოსვლა მათი ნაცნობებისთვისაც ერჩიათ.

კასპის, ხაშურის და ქარელის მაცხოვრებლების კვლევის ნაწილს რაც შეეხება, აქ უმეტესად გამოკვლეულ იქნა მუნიციპალიტეტების მოსახლეობის მზადყოფნა და სურვილი მათ მხარეში ტურისტული საქმიანობის განვითარებასთან დაკავშირებით.

სამივე მუნიციპალიტეტის გამოკითხული მოსახლეობის უმრავლესობა (კასპი - 90%, ქარელი - 92%, ხაშური - 80%) სურვილს გამოთქვამდა მუნიციპალიტეტების ღირსშესანიშნაობების რეგიონის საექსკურსიო მარშრუტებში ჩართვაზე. აგრეთვე, სამივე მუნიციპალიტეტში მოსახლეობის თითქმის 60%-მა მზადყოფნა განაცხადა 1-3 დღით სტუმრების მიღებაზე, ხოლო დანარჩენმა თავი შეიკავა. (არღუთაშვილი, 2015)

შეჯამების სახით შეიძლება ითქვას, რომ რეგიონში ტურიზმის განვითარების თანამედროვე მდგომარეობა არაერთგვაროვანია, ტურისტული თვალსაზრისით შედარებით ყველაზე დაწინაურებული ქ. გორი და გორის მუნიციპალიტეტია, ხოლო დანარჩენ მუნიციპალიტეტებში მოსახლეობის სურვილის მიუხედავად ტურისტული საქმიანობა მცირედ განვითარებულია.

რეგიონის ერთ-ერთ პრობლემად რჩება ასევე ადგილობრივი ტურ-ფირმების და შესაბამისი ტურისტული მარშრუტების არარსებობა. ასევე, არ არსებობს სრულყოფილი საინფორმაციო საშუალება, რომელიც რეგიონის ყველა მთავარი ღირსშესანიშნაობის შესახებ დეტალურ ინფორმაციას მიაწვდიდა ტურისტს. დახვეწას საჭიროებს კვებისა და განთავსების საშუალებების მომსახურებაც.

ზემო აღნიშნული ნაკლოვანებების მიუხედავად, რეგიონში ტურისტების ნაკადი მაინც მზარდია, რაც რეგიონის ბუნებრივი თუ ანთროპოგენური ტურისტული რესურსების სიმრავლე-მნიშვნელობით აიხსნება. შესაბამისი დაგეგმვისა და ხელშეწყობის შემთხვევაში შიდა ქართლის რეგიონს აღმოსავლეთ საქართველოს ერთ-ერთ მთავარ ტურისტულ მიმართულებად ჩამოყალიბება შეუძლია.

2.2 ტურიზმის განვითარების პოტენციალი შიდა ქართლში

შიდა ქართლის ბუნებრივ და ანთროპოგენურ ტურისტულ-რეკრეაციულ რესურსებზე და ასევე რეგიონის მოსახლეობის ეთნოგრაფიულ თავისებურებებზე დაყრდნობით ამ თავში ვეცდები დავახასიათო ყველა იმ არსებული თუ პოტენციური ტურისტული მიმართულების განვითარების შესაძლებლობა, რომელსაც რეგიონის ტერიტორიაზე საუკეთესო წინაპირობები აქვს.

ტურიზმის სახეობებიდან რეგიონის ტერიტორიაზე ერთ-ერთი საუკეთესო პერსპექტივა აქვს კულტურულ-შემეცნებითი ტურიზმის განვითარებას. კულტურულ-შემეცნებითი ტურიზმის საფუძველში დევს ტურისტის მოთხოვნა გააფართოვოს საკუთარი კულტურული თვალთახედვა. ტურიზმის ეს სახეობა ადამიანს კულტურულ ღირებულებებს აცნობს, ამასთან, ტურისტი ცოდნას დაძალების გარეშე, საკუთარი სურვილით ღებულობს.

კულტურულ-შემეცნებითი საქმიანობა შეიძლება რამდენიმე ჯგუფად დაიყოს:

1. სხვადასხვა ისტორიული, არქიტექტურული ან კულტურული ეპოქების გაცნობა არქიტექტურის ძეგლების, მუზეუმების, ისტორიული მარშრუტების და ა.შ. მონახულების გზით;
2. კულტურის და ხელოვნების წარმოდგენების: მუსიკალური, კინო ან თეატრის, კონცერტების, გამოფენების მონახულება;
3. ლექციებზე, სემინარებზე, უცხო ენის კურსებზე დასწრება (Артёмова & Козлова, 2005)

აღნიშნული ჩამონათვალიდან შიდა ქართლის ტერიტორიაზე განვითარების ყველაზე მეტი პერსპექტივით პირველი დაჯგუფება უნდა მივიჩნიოთ, რადგან აქ არსებული სხვადასხვა ეპოქის უმდიდრესი კულტურული მემკვიდრეობა მოიცავს ასობით ძეგლს, (იხ. [რუკა N12](#)) რამდენიმეს, თუმცა უნიკალური ექსპონატებით უმდიდრეს ეთნოგრაფიულ მუზეუმებს და მათ შორის თავისი თემატიკით მსოფლიოში ერთადერთ სტალინის სახლ-მუზეუმს.

შეგვიძლია თამამად ვივარაუდოთ, რომ თუკი რეგიონში მოხდება ტურისტული, საგზაო და საინფორმაციო ინფრასტრუქტურის დახვეწა შიდა ქართლი მალევე შეძლებს

უფრო მეტი ტურისტის დაინტერესებას და ტურისტთა ნაკადის სულ მცირე, გაორმაგებას.

რეგიონში კიდევ ერთი დიდად პერსპექტიული ტურიზმის სახეობა **სათავგადასავლო ტურიზმია**.

სათავგადასავლო ტურიზმი პირობითად შეიძლება ორ ნაწილად დაიყოს: სათავგადასავლო სპორტი და სათავგადასავლო მოგზაურობა.

სათავგადასავლო სპორტი მოიცავს:

- საჰაერო ბურთებით მოგზაურობას;
- კლდეზე ცოცვას;
- რაფტინგს;
- წყლის თხილამურებს;
- უინდსერფინგს;
- მოტოციკლებით, ცხენებით, ველოსიპედებით, ფეხით მოგზაურობას;
- მთიდან ან ზღვაზე პარაშუტებით დაშვებას;
- წყალქვეშ ცურვას;
- წყლის მოტოციკლებზე ან თოვლმავლებზე გასეირნებას.

სათავგადასავლო მოგზაურობა მოიცავს არამარტო გარკვეული რისკის მქონე სპორტულ საქმიანობას, არამედ, აგრეთვე სხვადასხვა სახის მოგზაურობას რომლის მარშრუტი რთულ გეოგრაფიულ და ბუნებრივ პირობებში გადის (მაგ.: საჰარის უდაბნოზე, ჰიმალაის მთებზე და ა.შ.) (Артёмова & Козлова, 2005)

სათავგადასავლო ტურიზმიდან რეგიონში კონკრეტულად ისეთი მიმართულებების განვითარება შეიძლება, როგორც კლდეზე ცოცვა, მოტოციკლებით, ცხენებით, ველოსიპედებით ან ფეხით მთებში მოგზაურობა და მთიდან დელტაპლანით დაშვებაა. აღნიშნული საქმიანობებისთვის საუკეთესო პირობებია თრიალეთის მთებზე, რომელზეც გარდა სხვადასხვა სახისა და სირთულის მთის ბილიკებისა მრავლადაა მწვერვალებიც (იხ. [რუკა N4](#)) საიდანაც ვრცელი მიდამოები და ულამაზესი პანორამული ხედები იშლება (იხ. [სურათი N15](#)).

შიდა ქართლში ასევე დიდი პოტენციალი აქვს **ღვინის ტურიზმის** განვითარებას. რეგიონი წარმოადგენს ქართლის მევენახეობა-მეღვინეობის რეგიონის ნაწილს, რომელიც

თბილისის მისადგომებიდან იწყება და იმერეთამდე გრძელდება. ქართლის მევენახეობა-მელვინეობის რეგიონი 4 მხარედ იყოფა, აქედან 2 მხარე შიდა ქართლის ტერიტორიაზე მდებარეობს, ესენია: სურამ-ქვიშხეთის ზონა და გორის ზონა. რეგიონის რელიეფის თავისებურების მკაცრი კლიმატის გამო ვაზი ძირითადად მტკვრისა და მისი შენაკადების ხეობებშია გავრცელებული — ფრონე, ძამა, დიდი და მცირე ლიახვი, ტანა, ლეხურა, თეძამი, კავთურა და ქსანი. (ხარბედია, 2016, გვ. 71)

რეგიონში გავრცელებულია შემდეგი ვაზის ჯიშები: თეთრი — ჩინური, გორული მწვანე, ბუდეშური, რქაწითელი; წითელი — თავკვერი, შავკაპიტო და საფერავი. იშვიათი ჯიშებია: ჯვარი, ანდრეული, არაგვისპირეული, ბუზა, დანახარული, გრძელმტევანა, დაკიდულა, მელიკუდა, ჭროლა, ქიშური, ღრუბელა, შაბა, ხარისთვალა, რკო და ძელშავი. (ხარბედია, 2016, გვ. 73)

რეგიონში რთველი ძალაში ოქტომბრიდან შედის პირველად ყურძენი გორის ზონაში მწიფდება, ხოლო შემდეგ სურამ-ქვიშხეთის ზონაში. ამ ზონაში ყურძენი იშვიათად აგროვებს მაღალ შაქრიანობას, ამიტომ ღვინო შედარებით დაბალალკოჰოლიანი და მაღალმჟავიანი დგება. (ხარბედია, 2016, გვ. 73-74)

უკანასკნელი ასწლეულის მანძილზე ქართლური ღვინის სახეს ძირითადად ჩინურის ჯიშიდან დაყენებული ღვინო წარმოადგენს, თუმცა რეგიონის ასევე განთქმულია ცქრიალა ღვინითაც. აქ მოყვანილი გორული მწვანის, ჩინურისა და ფრანგული ჯიშების, პინო ნუარისა და ალიგოტეს ჯიშების ყურძნის დიდი ნაწილი სწორედ ქართული ცქრიალა ღვინის წარმოებაში მიდის. (ხარბედია, 2016, გვ. 74-75)

შიდა ქართლში აყენებენ ელეგანტურ და ხასიათიან წითელ ღვინოებსაც. ყველაზე მეტად გავრცელებულია თავკვერი (კასპისა და გორის მუნიციპალიტეტებში), რომლიდანაც ძალზე გემრიელი ლალისფერი ღვინო მიიღება.

შიდა ქართლში მევენახეობა-მელვინეობისათვის საუკეთესო მიკროზონებად მიჩნეულია ატენი, ხიდისთავი, თეზი, მეჯვრისხევი და ლამისყანა. (ხარბედია, 2016, გვ. 75)

ქართლში იწარმოება ერთი ადგილწარმოშობის დასახელების ღვინო — ატენი. ატენური ალბათ ერთ-ერთი ყველაზე სახელოვანი ქართული ღვინოა. ის ჯერ კიდევ შუა საუკუნეებში იყო ცნობილი და ამ ტიპის ღვინოს ხეობაში დღემდე წურავენ. მელვინეობის

მნიშვნელობა მდ. ტანას ხეობაში იქიდანაც ჩანს, რომ ერთი საუკუნის წინ სამეურნეო მიწების 75% აქ ვენახს ეკავა.

ატენური ე.წ. მოგუდულ ღვინოდ ითვლება (მას ბუნებრივ ცქრიალა ღვინოსაც უწოდებენ). შაქრისა და ნახშიროჟანგის შენარჩუნების მიზნით ატენის ხეობაში, მაღლობ ადგილას სპეციალურად იყო მოწყობილი ქვევრები, სადაც ბუნებრივ სიცივეს იყენებდნენ. ვახუშტი ბატონიშვილი ახსენებს ე.წ. „საცივის მარანს“,²⁴ ადგილს რომელიც დღემდე არსებობს. (იხ. [სურათი N16](#))

დღესდღეობით ატენში ყველაზე დიდი რაოდენობით ჩინური მოდის, რასაც გორული მწვანე, ასევე მცირე რაოდენობით ბუდემური, ალიგოტე და რქაწითელი მოსდევს. გარდა ამისა, აქ საფერავიდან და თავკვერიდან დღესაც საკმაოდ მაღალი ხარისხის მსუბუქი წითელი ღვინოები მიიღება. (ხარბედია, 2016, გვ. 75-76)

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შეგვიძლია მივიჩნიოთ, რომ შიდა ქართლის რეგიონში გარკვეულ ზონებს განსაკუთრებით დიდი პოტენციალი აქვს ღვინის ტურიზმის გასავითარებლად და ამ პოტენციალს ადგილობრივი მოსახლეობა რაც უფრო მალე და უკეთ გამოიყენებს მით უკეთესი იქნება, როგორც მეღვინეებისთვის ისე რეგიონის ტურისტული როლის ზრდისთვის.

რეგიონში შესაძლებელია **სასოფლო ტურიზმის** განვითარებაც, იგი წარმოადგენს ტურიზმის ინდუსტრიის იმ სექტორს, რომელიც ორიენტირებულია სასოფლო ადგილის ბუნებრივი, კულტურულ-ისტორიული და სხვა რესურსების გამოყენებაზე, რათა შექმნას კომპლექსური ტურისტული პროდუქტი.

ტურისტები გარკვეული დროის განმავლობაში სასოფლო ცხოვრებას ეწევიან, ეცნობიან ადგილობრივ კულტურასა და წეს-ჩვეულებებს, მონაწილეობას ღებულობენ ტრადიციულ სასოფლო მეურნეობაში.

სასოფლო ტურიზმის დადებითი სოციალური მხარე სოფლის მოსახლეობის მომსახურების სფეროში სოფლადაცე ჩართვაა. ტურიზმის ამ მიმართულებას დეპრესიული სასოფლო რაიონების სოციალური განვითარების ერთ-ერთი გზად მიიჩნევენ, რამეთუ საშუალებას იძლევა სოფლის დეგრადაცია და მოსახლეობისგან მუდმივი დაცლა შეჩერდეს.

²⁴ „საცივი, ვითარცა მყინვარი, სადაცა დგება ღვინო წარჩინებული“

სასოფლო ტურიზმის პროგრამების მომსახურება ჩვეულებრივ შეიცავს ცხოვრებას გლეხის ან სხვა პირის კარ-მიდამოზე, ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტით კვებას, მხარის ისტორიასთან გაცნობას, ლაშქრობებს სოფლის მიდამოებში, ხალხურ დღესასწაულებში მონაწილეობას, ცხენით სეირნობას, ეროვნული სამზარეულოს კურსების მოწყობას და ა.შ. (Русская Википедия, 2016)

ტურიზმის აღნიშნული მიმართულების განვითარება შეიძლება ითქვას აუცილებელიცაა შიდა ქართლში, რადგან როგორც [რუკა N2](#)-ზე ჩანს რეგიონის სამხრეთ მთიანი სასოფლო არეების ნაწილი გაუკაცრიელებულია, ხოლო სოფლების დარჩენილი ნაწილი მოსახლეობის გადინებას განიცდის. (საქსტატი, 2016) ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მიდამოებში ყველა ბუნებრივი თუ კულტურული პირობაა, რომ ასეთი ტურიზმი განვითარდეს, ხოლო ინფრასტრუქტურის მოსაწყობად და ამ სფეროში ჩართვის მსურველი მოსახლეობის მოსამზადებლად შესაბამისი სამთავრობო ორგანოების აქტიური ძალისხმევაა საჭირო. დღეის მდგომარეობით რეგიონში სოფლის მოსახლეობის მომსახურების სფეროში ჩართვის რამდენიმე მაგალითი უკვე არსებობს (იხ. [რუკა N15](#), ტანას ხეობა) და მეტი ორგანიზების შემთხვევაში ამ მაგალითის სხვა სასოფლო ადგილებზე გავრცელებაც მოხდება.

რეგიონს პოტენციალი აქვს განავითაროს **სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი ტურიზმიც**. ტურიზმის ამ სახეობის არსში დევს სხვადასხვა დაავადების მკურნალობა ან უბრალოდ იმუნიტეტის გაძლიერება.

სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი ტურიზმი ტურიზმის უძველეს სახეობას წარმოადგენს. მინერალური წყლისა და სამკურნალო ტალახის მკურნალობის მიზნით გამოყენება ადამიანებმა ჯერ კიდევ ანტიკურ ხანაში ისწავლეს. (Бабкин, 2008)

სამკურნალო-გამაჯანსაღებელ ტურიზმს რამდენიმე ნაირსახეობა გააჩნია, რაც განპირობებულია იმ რესურსებით, რომლის მეშვეობითაც ხდება ზეგავლენა ადამიანის ორგანიზმზე. ხშირად მკურნალობისას რამდენიმე სახის ზეგავლენის მეთოდს იყენებენ. (Артёмова & Козлова, 2005)

შიდა ქართლის ტერიტორიაზე წარმოდგენილი ბუნებრივი სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი რესურსები (იხ. [რუკა N13](#)) იმის საშუალებას იძლევა, რომ რეგიონში ბალნეოთერაპიისა და კლიმატოთერაპიის განვითარება მოხდეს. გარდა ბალნეო და

კლიმატო თერაპიისაა, მზის რადიაციის საკმაოდ მაღალი მაჩვენებელი (იხ. [რუკა N8](#)) დამატებით იმის საშუალებას იძლევა, რომ აქ ჰელიოთერაპიაც განვითარდეს, მზის სხივების დადებითი ეფექტი გარდა D ვიტამინის გამომუშავებაში მონაწილეობისა, ასევე მდგომარეობს ადამიანის ქსოვილში სისხლშიმოქცევის, კვებისა და ტროფიკის გაუმჯობესებაში, ბაქტერიციდულ მოქმედებაში და სხვა. (დგებუაძე, 1994)

შესაბამისი ინვესტიციების მოზიდვით ყველა კურორტის თუ საკურორტო ადგილის ინფრასტრუქტურული გამართვის შემთხვევაში, რეგიონს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სამკურნალო-გამაჯანსაღებელ კერად ქცევის საშუალება აქვს.

III თავი: შიდა ქართლის კულტურულ-შემეცნებითი მარშრუტების შედგენა გეოსაინფორმაციო სისტემების გამოყენებით

ნაშრომში გადმოცემული ინფორმაცია პრაქტიკულ ნაწილში რომ გადამეყვანა, ამისთვის საჭიროდ მივიჩნეე გეოსაინფორმაციო სისტემების დახმარებით შემდგინა ერთ-ერთი ტიპის ტურისტული მარშრუტი, რომელიც ტურისტებს შედარებით უფრო გაუადვილებს შიდა ქართლის ტურისტული მიმზიდველობის აღქმას და შედეგად უფრო მეტ მათგანს გაუჩნდება რეგიონში ჩამოსვლის და დარჩენის სურვილი.

აღნიშნულ თავში მოცემული ინფორმაცია, ტექნიკური თავსებადობის გაუმჯობესების შემდეგ, განთავსდება საჯაროდ, Google My Maps-ის ბაზაზე და ინტერნეტთან წვდომის შემთხვევაში ამ ინფორმაციის გაცნობა ტურისტებისთვის მსოფლიოს ნებისმიერი კუთხიდან იქნება შესაძლებელი.

პირველი მარშრუტის შედგენა ქალაქ გორის შესახებ გადავწყვიტე, რადგან ტურისტების უმრავლესობა შიდა ქართლში მოგზაურობას სწორედ გორში ჩამოსვლით იწყებს.

ქ. გორის კულტურულ-შემეცნებითი მარშრუტის (იხ. [რუკა N16](#)) საწყის წერტილად, ტურიზმის საინფორმაციო ცენტრი მივიჩნეე რადგან ეს ზონა ყველაზე მეტად არის ტურისტული თვალსაზრისით პოპულარული. მარშრუტის პირველი მოსანახულებელი ობიექტი სტალინის სახლ-მუზეუმია, შემდეგ იგი მიემართება ეთნოგრაფიული მუზეუმში, აქედან კირიონ II-ის ქუჩით გადადის ღვთისმშობლის ეკლესიასთან (ყოფილი კათოლიკური ეკლესია), ღვთისმშობლის ეკლესიიდან მარშრუტი აკაკი წერეთლის ქუჩიდან გორის ციხისკენ მიემართება, სადაც მნახველების ქალაქის და მხარის ხედებით ისიამოვნებენ, გორისციხიდან ისევ წერეთლის ქუჩაზე დაბრუნების შემდეგ, მარშრუტი გაივლის მრავალ რესტავრირებულ კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლს და გავა ილია ჭავჭავაძის ქუჩაზე, შემდგომ მარშრუტი ამილახვრების

სასახლიდან გაუყვება ქ. გორის ერთ-ერთ უძველეს უმნიშვნელოვანეს სამეფოს ქუჩას, სადაც ასევე მრავალი კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლი მდებარეობს, მათ შორის აღსანიშნავია სასულიერო სასწავლებელი სადაც სტალინი სწავლობდა, სამეფოს ქუჩის ბოლოს ინახულებენ 1908 წელს აშენებულ, გორის უძველეს ხიდს. ხიდიდან უკან გამობრუნებისას მარშრუტი გადავა თამარ მეფის ქუჩაზე და დაუკავშირდება რუსთაველის ქუჩას, ამ ქუჩის მთავარი ღირშესანიშნაობა „ერეკლეს აბანოა“, აქედან მარშრუტი ისევ ჭავჭავაძის ქუჩაზე გადის და გორის დრამატული თეატრის სკვერს კვეთს, რომლის შემდეგ მარშრუტი ქალაქის მთავარ მოედანზე გადის ამ მიდამოში 4 კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლია, აქედან მარშრუტი მიდის საბრძოლო დიდების მუზეუმთან, მუზეუმიდან იგი სტალინის სახლ-მუზეუმის სკვერს გაივლის ავა სამხატვრო სკოლასთან ჭანტურიას ქუჩით გადავა შარტავას ქუჩაზე გაივლის რამდენიმე კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლ საცხოვრებელ სახლს და დაბრუნდება მარშრუტის საწყის წერტილზე.

აღნიშნული მარშრუტი საფეხმავლოა, თუმცა რამდენიმე მონაკვეთის გამოკლებით შესაძლებელია ტრანსპორტის გამოყენებაც. მარშრუტის საერთო სიგრძე დაახლოებით 5 კილომეტრია. თუკი კვლევებით დადგენილ ადამიანის სიარულის საშუალო სისწრაფეს (5 კმ/სთ) გავითვალისწინებთ ტურისტებს დაახლოებით 1 სთ მხოლოდ გადაადგილებაში დაეხარჯებათ, თუმცა იმ ფაქტის გათვალისწინებით, რომ დათვალიერების და სხვადასხვა ატრაქციაზე დარჩენის დრო ინდივიდუალურია აღნიშნული მარშრუტი სულ მცირე 3-4 საათი მაინც გასტანს.

მარშრუტი შეიძლება ითქვას ოპტიმალურია და ქალაქ გორის ყველა მთავარ ღირშესანიშნაობას გადის.

რეგიონის სხვა ნაწილებში 14 კულტურულ-შემეცნებითი მარშრუტები შევადგინე. (იხ. [რუკა N17](#)) მარშრუტების გაყვანის მთავარი კრიტერიუმი ძეგლების მნიშვნელობა, მათი ისტორია, წლოვანება და ამჟამინდელი ფიზიკური მდგომარეობა იყო.

ჩემს მიერ შედგენილი რეგიონის კულტურულ-შემეცნებითი ტურისტული მარშრუტების სია ასეთია:

<i>მიმართულება</i>	<i>მოსანახლებელი ძეგლები</i>	<i>კომენტარი</i>
გორი - უფლისციხე - ქვახვრელი - ატენი - გორიჯვარი	უფლისციხის კომპლექსი, ქვახვრელის კომპლექსი, ატენის ციხე, ატენის სიონი, გორიჯვარი	აღნიშნული მარშრუტი დღესდღეობით ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული გორი- უფლისციხის ვრცელი სახეობაა
გორი - ვარიანი - ზემო ნიქოზი - არბო - ძეგარა	იაკობ გოგებაშვილი სახლ- მუზეუმი, მირზაშვილების	

	ციხე, ნიქოზი ღვთაების ეკლესია, არბოს წმ. გიორგის ეკლესია, ძვერის სამების ეკლესია და ალ. ჯავახიშვილის სახლ-მუზეუმი	
გორი - ურბნისი - რუისი	ურბნისის სიონი, რუისის ღვთისმშობლის ეკლესია	
კასპი - ნოსტე - რკონი	მეტეხის ღვთისმშობლის ეკლესია, ნიაბის წმ. გიორგი ეკლესია, ფაენისის წმ. გიორგი ეკლესია, სააკაძეების ნასახლარი ნოსტეში, თარხნიშვილების სასახლე, წმ. ესტატეს ტაძარი ერთაწმინდაში, დრისის ციხე, საორბისის წმ. გიორგის ეკლესია, იკვის წმ. გიორგის ეკლესია, რკონის სამონასტრო კომპლექსი	აღნიშნული მარშრუტის დიდი ნაწილის (სოფ. ერთაწმინდიდან) ასფალტის საფარის გარეშეა ამიტომ საჭიროებს მაღალი გამავლობის ტრანსპორტს
კასპი - ხოვლე	მეტეხის ღვთისმშობლის ეკლესია, ივნახე ჯავახიშვილის სახლ-მუზეუმი, ხოვლეს აკვედუკი	სოფელ ხოვლეში და მის მიდამოებში ასევე შესაძლებელია მრავალი სხვა ღირსშესანიშნაობის ხილვაც
კასპი - ლავრისხევი - წინარეხი	იდლეთის ეკლესია, ლავრის ეკლესია, ქვახვრელის კომპლექსი	აღნიშნული მარშრუტის დიდი ნაწილი მოასფალტებული არაა ამიტომ საჭიროებს მაღალი გამავლობის ტრანსპორტს
კასპი - სამთავისი - ლამისყანა - ქვემო ჭალა	სამთავისის ტაძრის კომპლექსი, ორბელიანების სასახლე (მუზეუმი), ამილახვრების სასახლე, სხვილოს ციხე	
ქარელი - ორთუბანი	სამწვერისის კომპლექსი, ყინწვისის კომპლექსი, მძოვრეთის ციხე, ციციშვილების აბანო	აღნიშნული მარშრუტის ნახევარი ასფალტის საფარის გარეშეა და საჭიროებს მაღალი გამავლობის ტრანსპორტს

ქარელი - დირბი - დვანი	არადეთის წმ. გიორგი ეკლესია, ბრეთის კომპლექსი, დირბის ციხე, დვანის წმ. გიორგი ეკლესია	
ქარელი - არადეთი - აბისი - ბრემა	აბისის ციხე, ბრემის კომპლექსი	
ხაშური - ხცისი - წრომი	ციციშვილის სასახლე, ხცისის ნათლისმცემლის ეკლესია, წრომის ტაძარი	
ხაშური - ვაყა - ნაბახტევი - ალი	ორსართულიანი ეკლესია ვაყაში, ნაბახტევის ღვთისმშობლის ეკლესია, ალის ღვთისმშობლის ეკლესია	
ხაშური - სურამი - იტრია	სურამის ციხე, იტრიის სამონასტრო კომპლექსი	
ხაშური - ქვიშხეთი	დიმიტრი ყიფიანის სასახლე, ქვიშხეთის ციხე	

დასკვნა

ჩემი ნაშრომის წერისას შეგროვებული და დამუშავებული მასალები, რეგიონის ტურისტული პოტენციალის ნათელ სახეს იძლევა, ნაშრომის ღირებულება მით უფრო მატულობს რომ ის დაწერილია თანამედროვე ტექნოლოგიების, გეოსაინფორმაციო სისტემების გამოყენებით და ტურიზმის სექტორის ანალიზის ახლებურ მიდგომას წარმოაჩენს.

ნაშრომში გამოყენებული სხვადასხვა გის მეთოდი ცხადყოფს იმის მაგალითს, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანია თანამედროვე ტექნოლოგიების როლი რიგი საკითხების ძირეული გაანალიზებისთვის.

ნაშრომში ასახული სხვადასხვა ინფორმაცია მცირედით თუმცა მაინც დაეხმარება რეგიონში ჩამოსვლის მსურველ ტურისტს, ბოლომდე აღიქვას რეგიონის ტურისტული მნიშვნელობა და შედეგად უფრო მეტად დაინტერესდეს აქ დასვენება-განმუხტვით.

გამოყენებული წყაროები

- Ecologic Institute EU. (2005). მოპოვებული Eco-regional conservation plan for the Caucasus: http://ecologic.eu/sites/files/download/projekte/1900-1949/1939/ecp_caucasus_05.pdf-დან
- Fick, S., & Hijmans, J. R. (2017). Worldclim 2: New 1-km spatial resolution climate surfaces for global land areas.
- Google Maps. (2017). მოპოვებული თრიალეთის გეგმარებითი ეროვნული პარკი: <https://www.google.ge/maps/@41.7709932,44.292766,11.87z>-დან
- Hijmans, R., Cameron, S., Parra, J., Jones, P., & Jarvis, A. (2005). Very high resolution interpolated climate surfaces for global land areas.
- Ipress.ge. (2016 წლის 12 აპრილი). მოპოვებული რაჭაში და ერუშეთში ახალი დაცული ტერიტორიები დაარსდება: <http://www.ipress.ge/new/29288-rachashi-da-erushetshi-akhali-daculi-teritoriebi-daarsdeba>-დან
- Sportfishing.ge. (2017). მოპოვებული ნადარბაზევის ტბა: <https://sportfishing.ge/forum/index.php?/topic/108-ნადარბაზევის-ტბა/-დან>
- Sportfishing.ge. (2017). მოპოვებული რა ხდება წყალსატევებზე: <https://sportfishing.ge/forum/index.php?/forum/65-რა-ხდება-წყალსატევებზე/-დან>
- World Wide Fund For Nature. (2012 წლის 10 ივნისი). მოპოვებული Eco-region Conservation Plan for the Caucasus: <http://wwf.panda.org/?205437/Ecoregion-Conservation-Plan-for-the-Caucasus-revised#-დან>
- Русская Википедия. (2017 წლის 22 აპრილი). Население Южной Осетии. მოპოვებული 2017 წლის 2 ივნისს, https://ru.wikipedia.org/wiki/Население_Южной_Осетии-დან
- ალფენიძე, მ. (2012). *საქართველოს ფიზიკური გეოგრაფია*. თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
- აფხაზავა, ი. (1977). *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია*, (ტ. 2). თბილისი.
- აფხაზავა, ი. (1979). *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია*, (ტ. 4). თბილისი.
- აფხაზავა, ი. (1984). *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია*, (ტ. 7). თბილისი.
- ბერაია, ქ. (2017 წლის 31 მაისი). *საზოგადოებრივი მაუწყებელი*. მოპოვებული 2017 წლის 2 ივლისს, საზოგადოებრივი მაუწყებლის ვებ-გვერდ: <http://1tv.ge/ge/news/view/163150.html>-დან
- გამყრელიძე, გ. (2013). *ქართლის ცხოვრების ტოპოარქეოლოგიური ლექსიკონი* (1-ლი გამ.). თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა.
- დავითაია, თ., & გველესიანი, გ. (1979). *საქართველოს აღმოსავლეთ-სენტრალური ეკონომიკური რაიონი*. თბილისი: მეცნიერება.
- დაცული ტერიტორიების სააგენტო. (2017). მოპოვებული დაცული ტერიტორიების რუკა: <http://apa.gov.ge/ge/-დან>

- დაცული ტერიტორიების სააგენტო. (2017). მოპოვებული ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნული პარკი: <http://apa.gov.ge/ge/protected-areas/cattestone/bordjom-xaragaulis-erovnuli-parkis-administracia>-დან
- დოლიძე, ვ., კინწურაშვილი, ს., სიდამონიძე, უ., & ცეციტიშვილი, გ. (1990). *საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა (ტომი V)*. თბილისი: ი. ჭავჭავაძის სახელობის წიგნის ფაბრიკა.
- კარტოგრაფიისა და გეოდეზიის დეპარტამენტი. (1960-იანი წწ.). ტოპოგრაფიული რუკა 25:000 (ციფრული ვერსია).
- კეცხოველი, ნ. (1960). *საქართველოს მეცნარეული საფარი*. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.
- კორძახია, მ. (1961). *საქართველოს ჰავა*. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია.
- ლიპარტელიანი, ი., & ნინიკაშვილი, თ. (2014). *საქართველოს 100 კურორტი*. თბილისი: კლიო.
- მარუაშვილი, ლ. (1970). *საქართველოს ფიზიკური გეოგრაფია* (პირველი გამ.). თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- ნონეშვილი, ა., & თავართქილაძე, ა. (2012). *საქართველოს 100 მუზეუმი*. თბილისი: კლიო.
- პავლიაშვილი, ნ., & ხარაბაძე, ვ. (2009). *საქართველოს გეოგრაფია*. თბილისი: ვახუშტი ბაგრატიონის გეოგრაფიის ინსტიტუტი.
- საქართველოს ადგილობრივ თვითმართველობათა ეროვნული ასოციაცია. (2017). მოპოვებული 2017 წლის 2 ივნისს, http://nala.ge/self_menage/-დან
- საქართველოს მთავრობა. (2013). *შიდა ქართლის რეგიონის განვითარების სტრატეგია 2014-2021*. თბილისი.
- საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია. (2017). მოპოვებული 2017 წლის 3 ივლისს, Georgian Museums - ი. ბ. სტალინის სახელმწიფო მუზეუმი: http://www.georgianmuseums.ge/?lang=geo&id=1_1&sec_id=8&th_id=208-დან
- საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია. (2017). მოპოვებული 2017 წლის 3 ივლისს, Georgian Museums - სერგი მაკალათიას სახელობის გორის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი: http://www.georgianmuseums.ge/?lang=geo&id=1_1&sec_id=8&th_id=204-დან
- საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია. (2017). მოპოვებული 2017 წლის 3 ივლისს, Georgian Museums - ივანე ჯავახიშვილის სახლ-მუზეუმი: http://www.georgianmuseums.ge/?lang=geo&id=1_1&sec_id=8&th_id=214-დან
- საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია. (2017). მოპოვებული 2017 წლის 3 ივლისს, Georgian Museums: http://www.georgianmuseums.ge/?lang=geo&id=1&sec_id=8-დან
- საქართველოს მუზეუმების ასოციაცია. (2017). მოპოვებული 2017 წლის 3 ივლისს, Georgian Museums - იაკობ გოგებაშვილის სახლ-მუზეუმი: http://www.georgianmuseums.ge/?lang=geo&id=1_1&sec_id=8&th_id=210-დან
- საქსტატი. (2016). მოპოვებული <http://census.ge/ge/results/census>-დან

სოხაძე, მ. (2008). *საქართველოს ატლასი*. თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა.

სტალინის მუზეუმი. (2017). მოპოვებული 2017 წლის 3 ივლისს, ი.ბ. სტალინის სახელმწიფო მუზეუმი: <http://www.stalinmuseum.ge/geo/about/entrance-fees/>-დან

ტურიზმის გეოინფორმაციული ცენტრი – TravelGIS. (2017). მოპოვებული http://travelgis.ge/ka/tours?lang=ka&show=17!114!22!41!42!43!38!39!40!36!35&language=ka&_=1498833562753-დან

ქართული ვიკიპედია. (2015 წლის 31 იანვარი). *ზონკარის წყალსაცავი*. მოპოვებული https://ka.wikipedia.org/wiki/ზონკარის_წყალსაცავი-დან

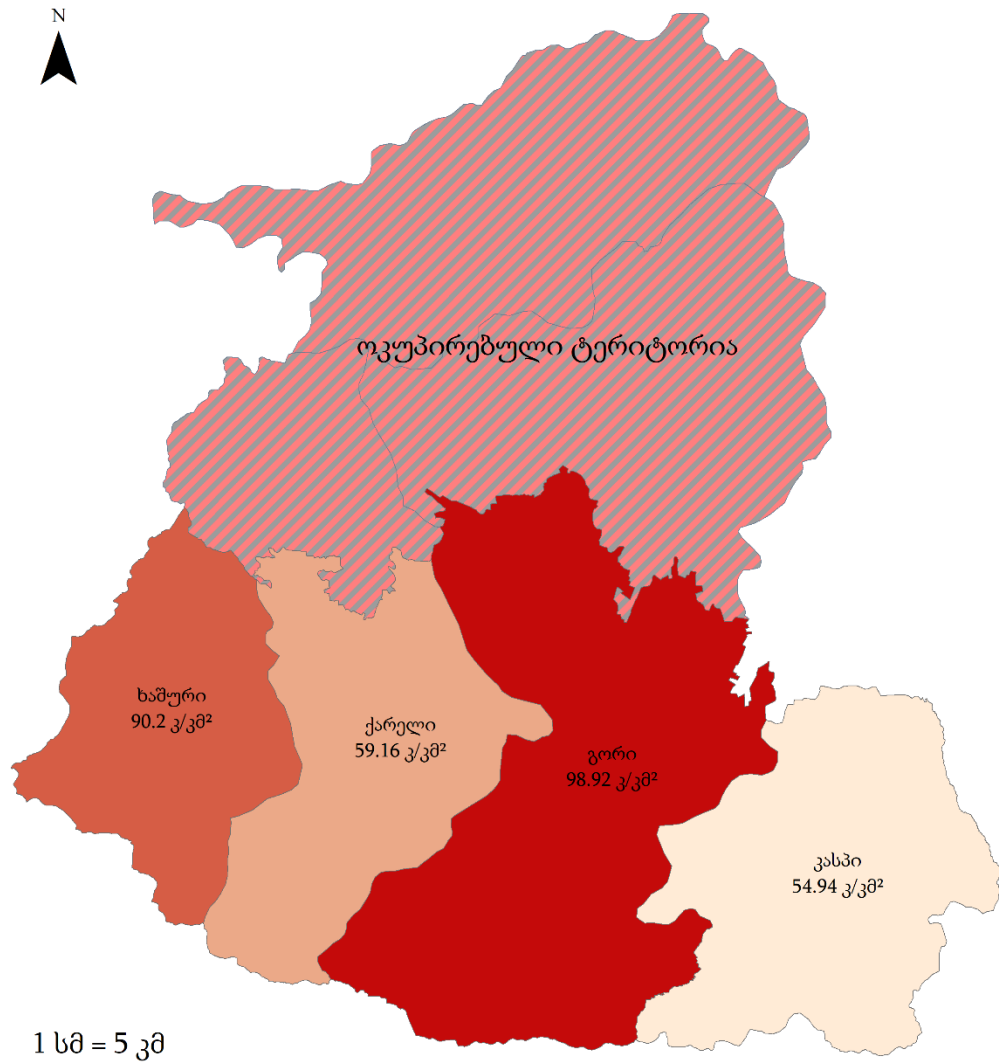
ქიქოძე, ა., & გოხელაშვილი, რ. (2007). *საქართველოს დაცული ტერიტორიები*. თბილისი: ბუდე.

დანართი

რუკები

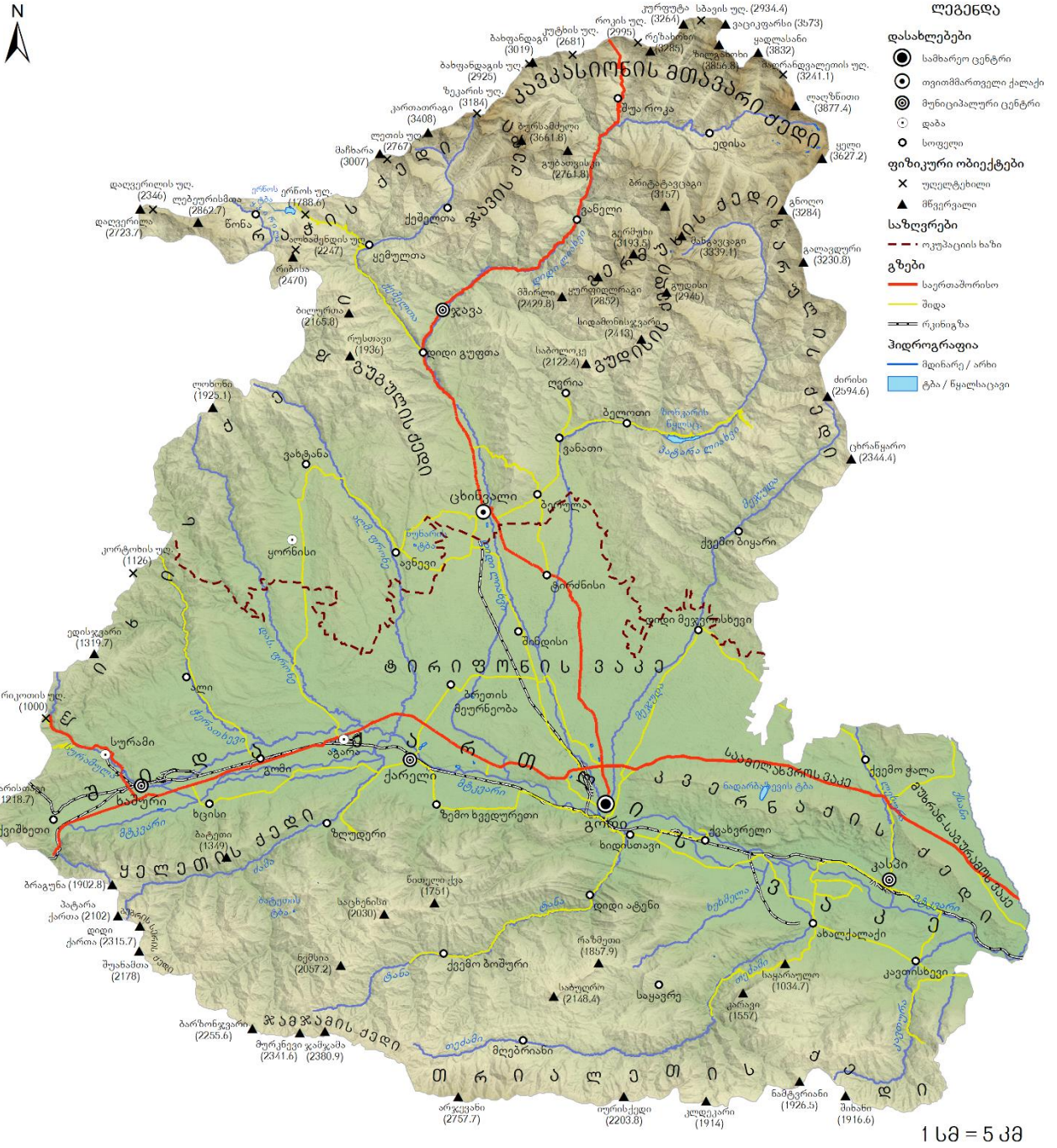
შიდა ქართლის მუნიციპალიტეტების
მოსახლეობის სიმჭიდროვე კ/კმ² (2014 წ)

რუკა N3: შიდა ქართლის მუნიციპალიტეტების მოსახლეობის სიმჭიდროვე (კ/კმ²)

წყარო: მოსახლეობის 2014 წლის აღწერა; პირადი ნამუშევარი

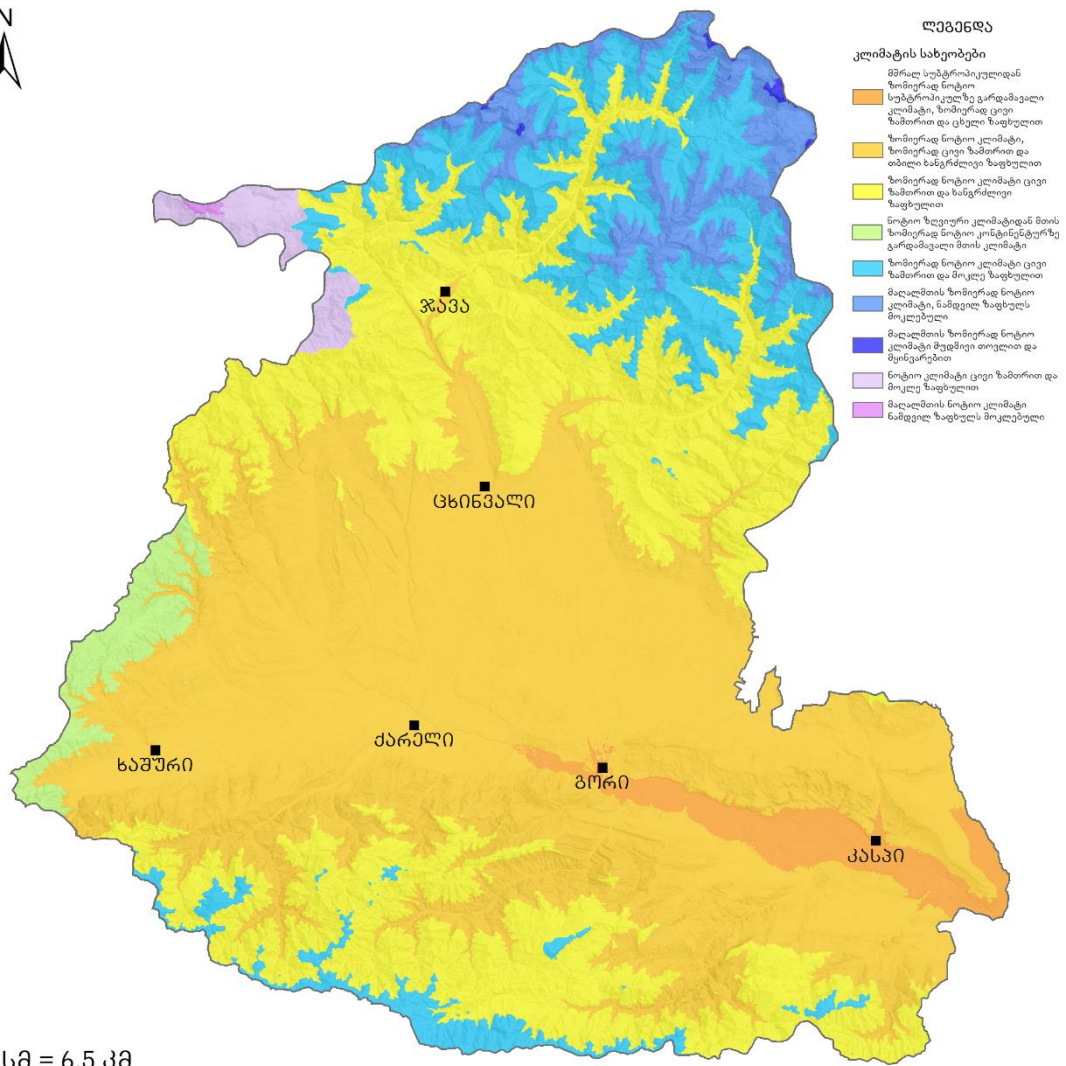
შიდა ქართლის ფიზიკური რუკა

რუკა N4: შიდა ქართლის ფიზიკური რუკა

წყარო: NASA ASTER GDEM v2; სრეს; გკდ-ის ტოპოგრაფიული რუკა (25:000); მარუაშვილი, 1970; პირადი ნამუშევარი

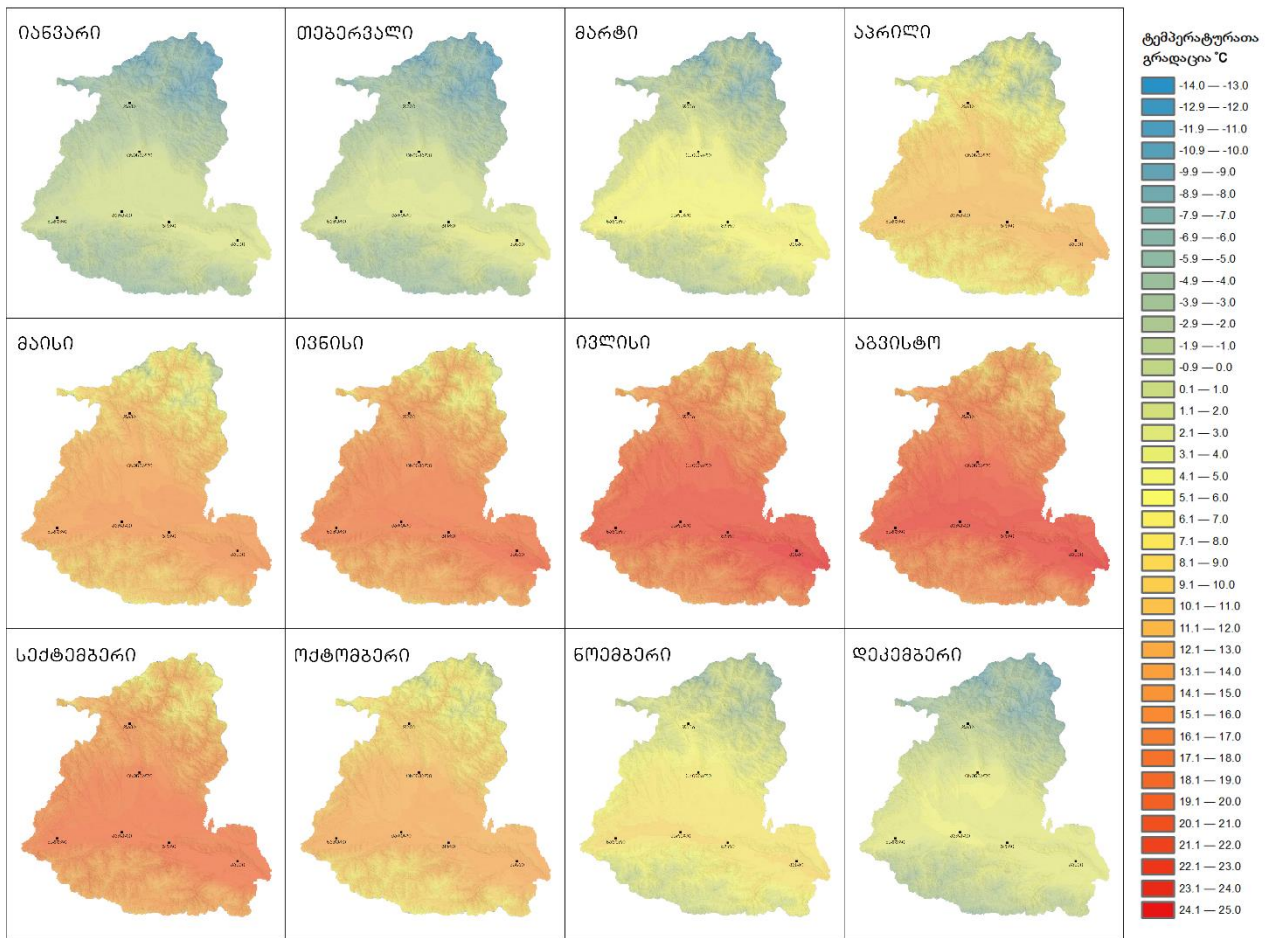
შიდა ქართლის კლიმატური რუკა

რუკა N5: შიდა ქართლის კლიმატური რუკა

წყარო: NASA ASTER GDEM v2; პირადი ნამუშევარი; შედგენილია მ. კორძაბიას (1961) მიხედვით

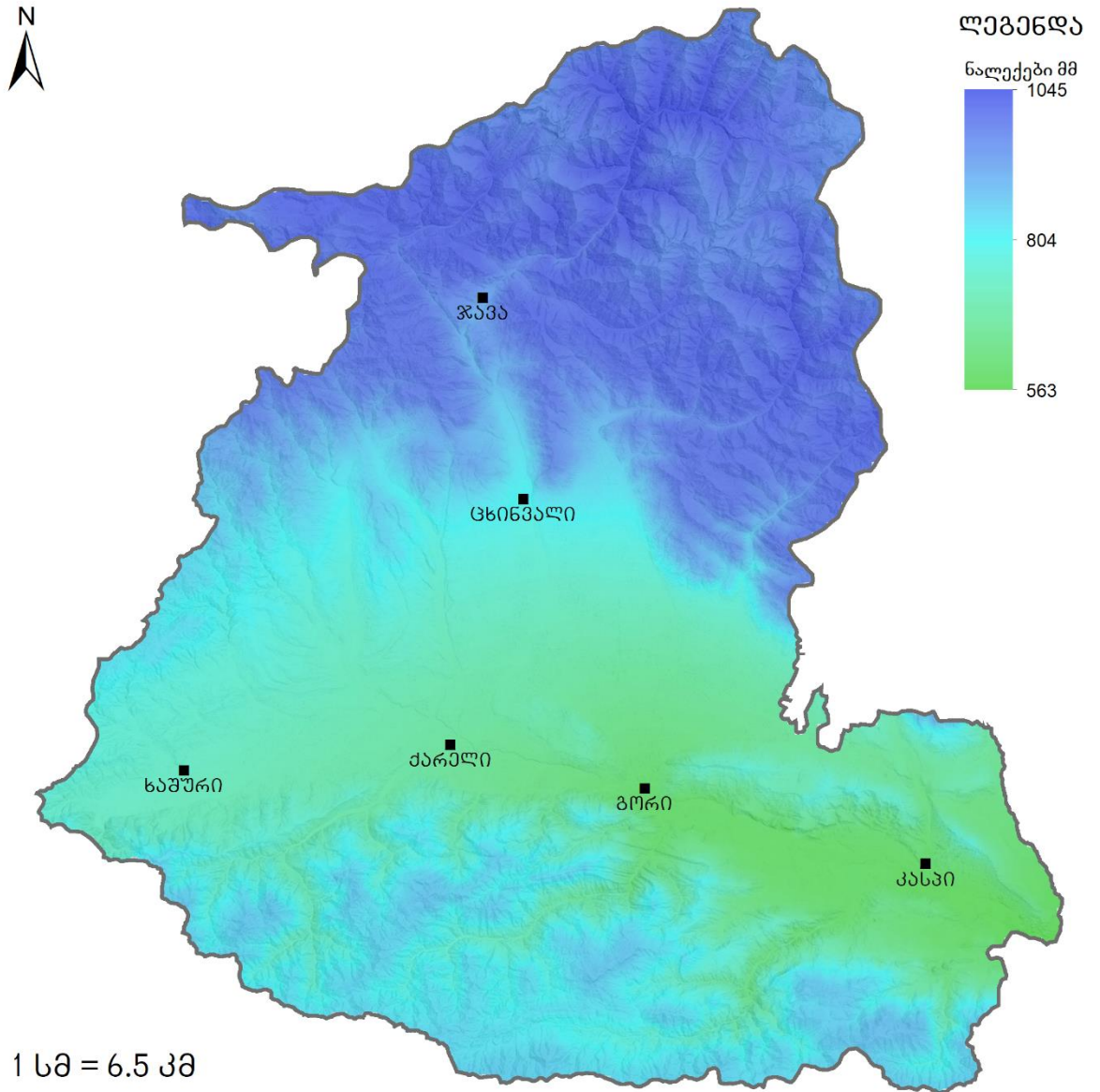
შიდა ქართლის საშუალო ტემპერატურა თვეების მიხედვით

რუკა N6: შიდა ქართლის საშუალო ტემპერატურა თვეების მიხედვით

წყარო: WorldClim - Global Climate Data (1990-2000); პირადი ნამუშევარი

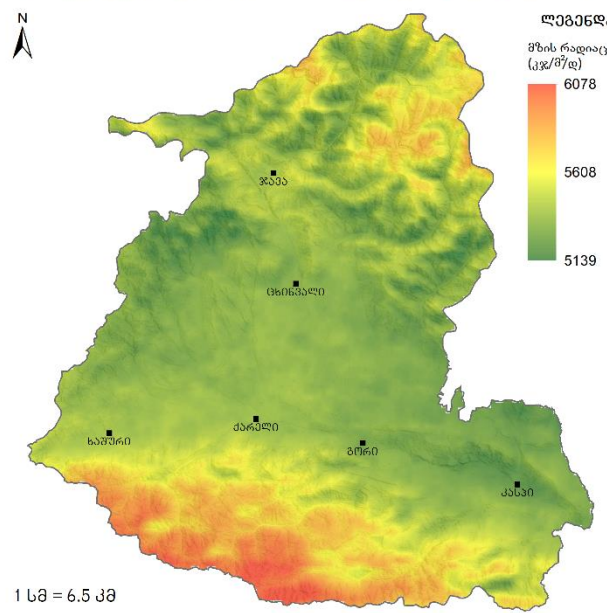
წლიური ნალექების რაოდენობა შიდა ქართლში

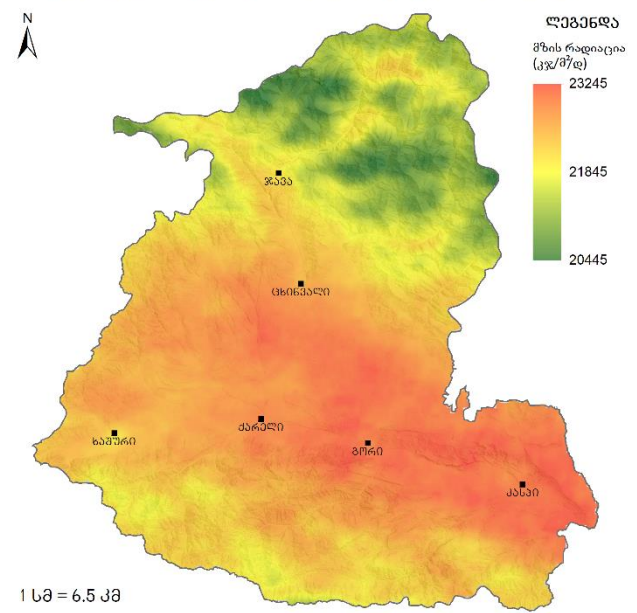
რუკა N7: წლიური ნალექების რაოდენობა შიდა ქართლში

წყარო: WorldClim - Global Climate Data (1970-2000); პირადი ნამუშევარი

შიდა ქართლში მზის რადიაციის განაწილება დეკემბერში

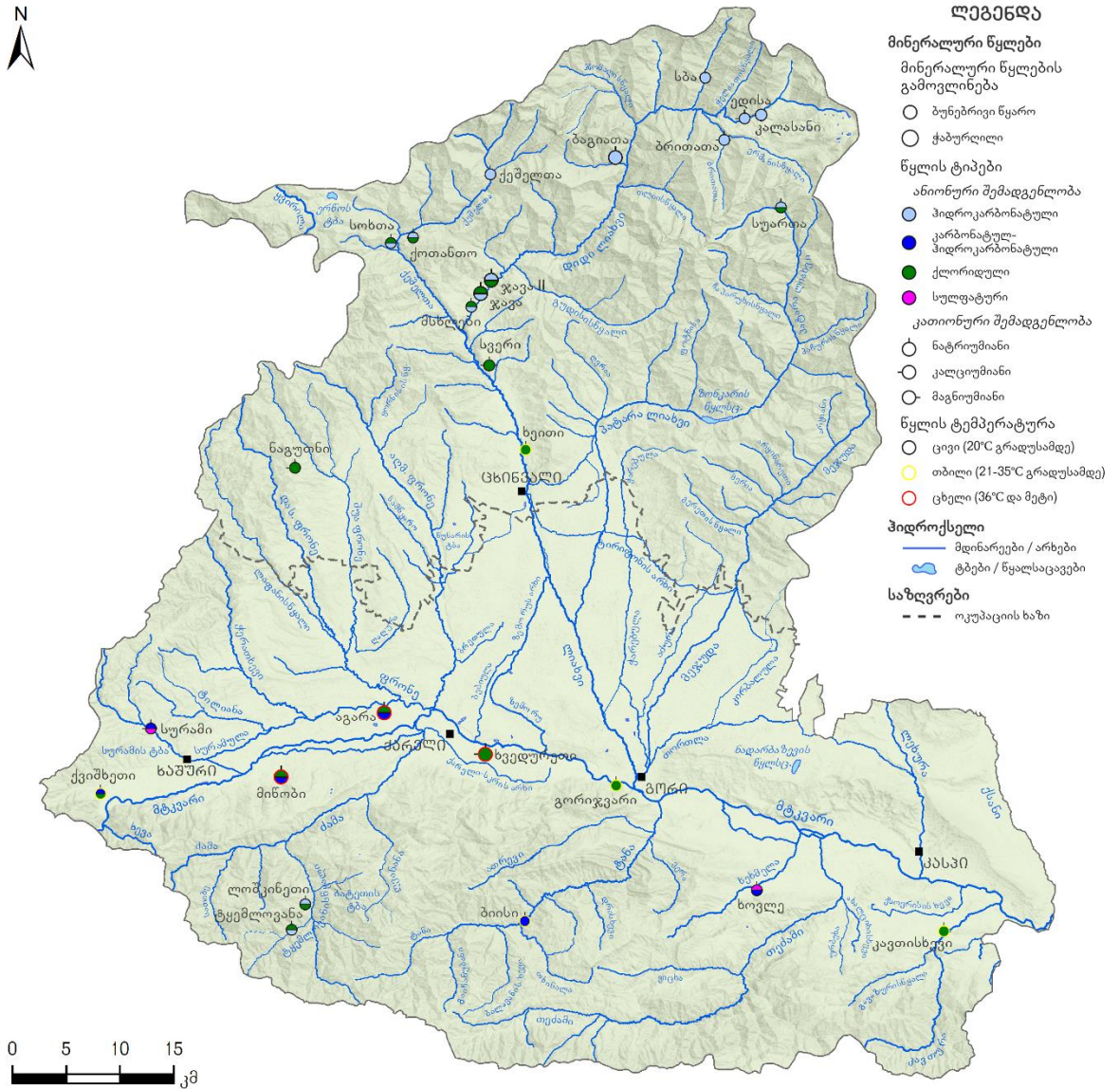
შიდა ქართლში მზის რადიაციის განაწილება ივნისში

რუკა N8: შიდა ქართლში მზის რადიაციის განაწილება დეკემბერსა (ყველაზე უმზეო თვე) და ივნისში (ყველაზე მზიანი თვე)

წყარო: WorldClim - Global Climate Data (1970-2000); პირადი ნამუშევარი

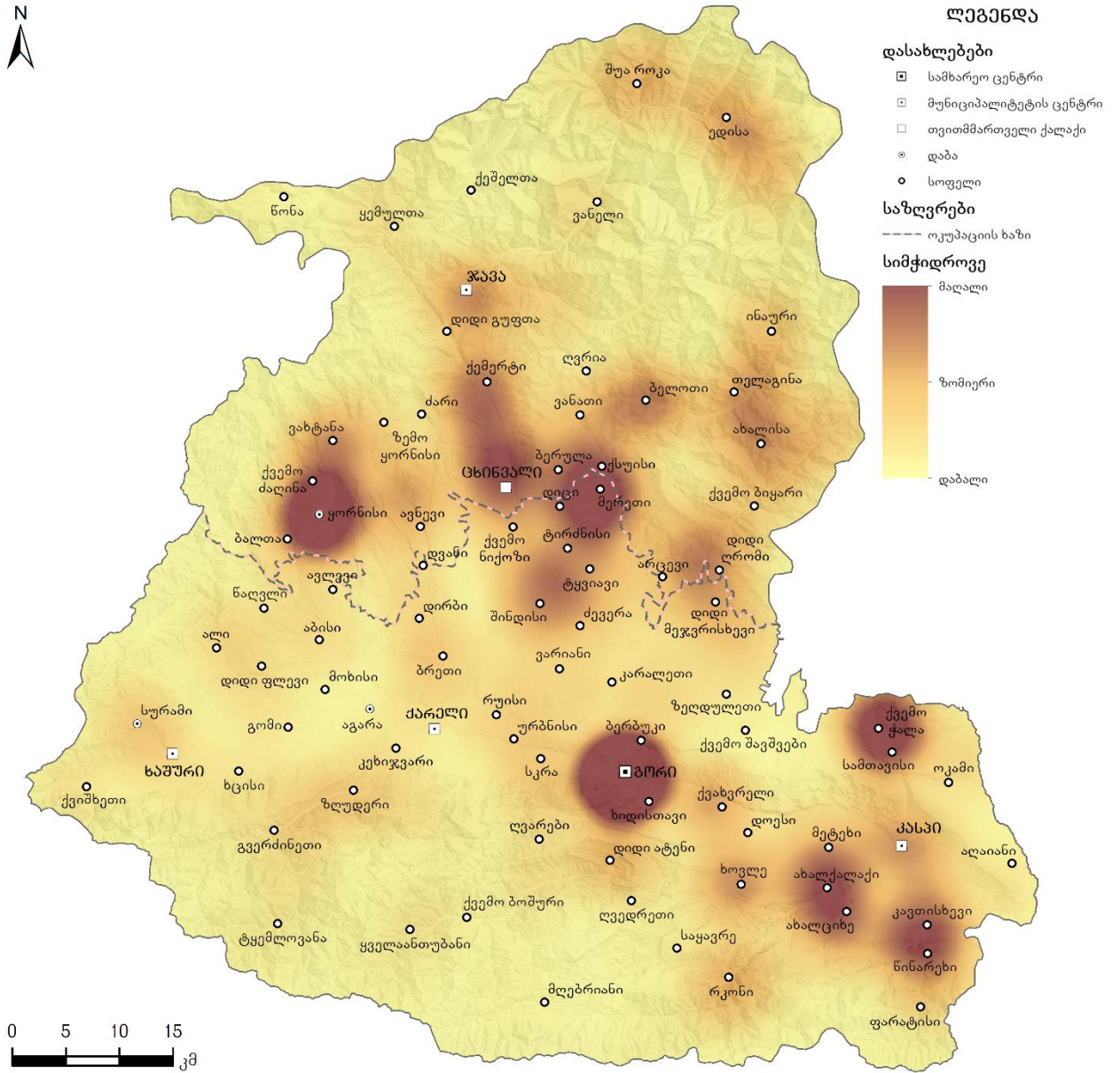
შიდა ქართლის ჰიდროგრაფიული რესურსები

რუკა N9: შიდა ქართლში ჰიდროგრაფიული რესურსები

წყარო: სრეს; საქართველოს ეროვნული ატლასი (2012); NASA ASTER GDEM v2; პირადი ნამუშევარი

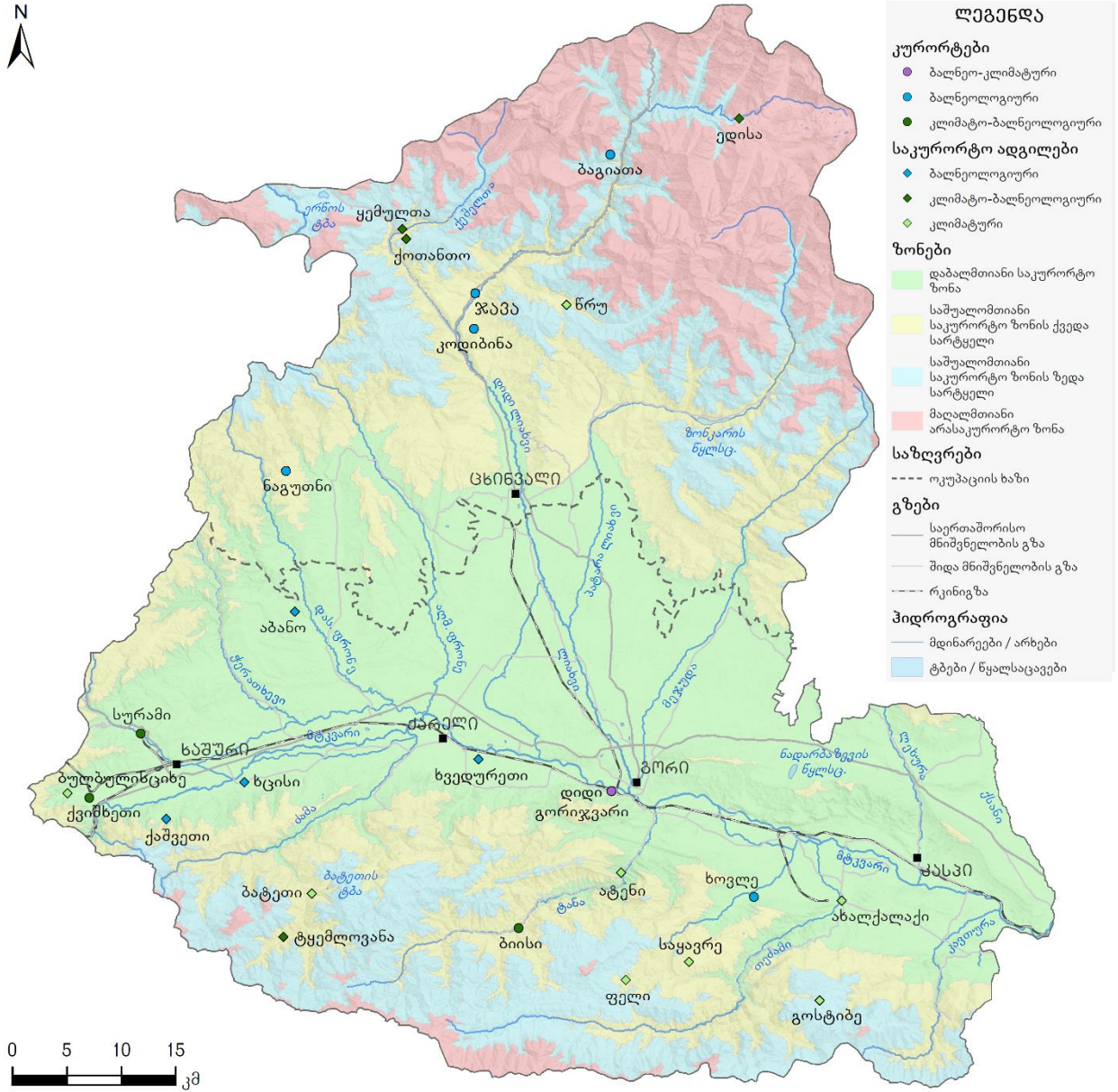
შიდა ქართლის კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების სიმჭიდროვე

რუკა N12: შიდა ქართლის კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების სიმჭიდროვე

წყარო: საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სააგენტო; NASA ASTER GDEM v2; პირადი ნამუშევარი

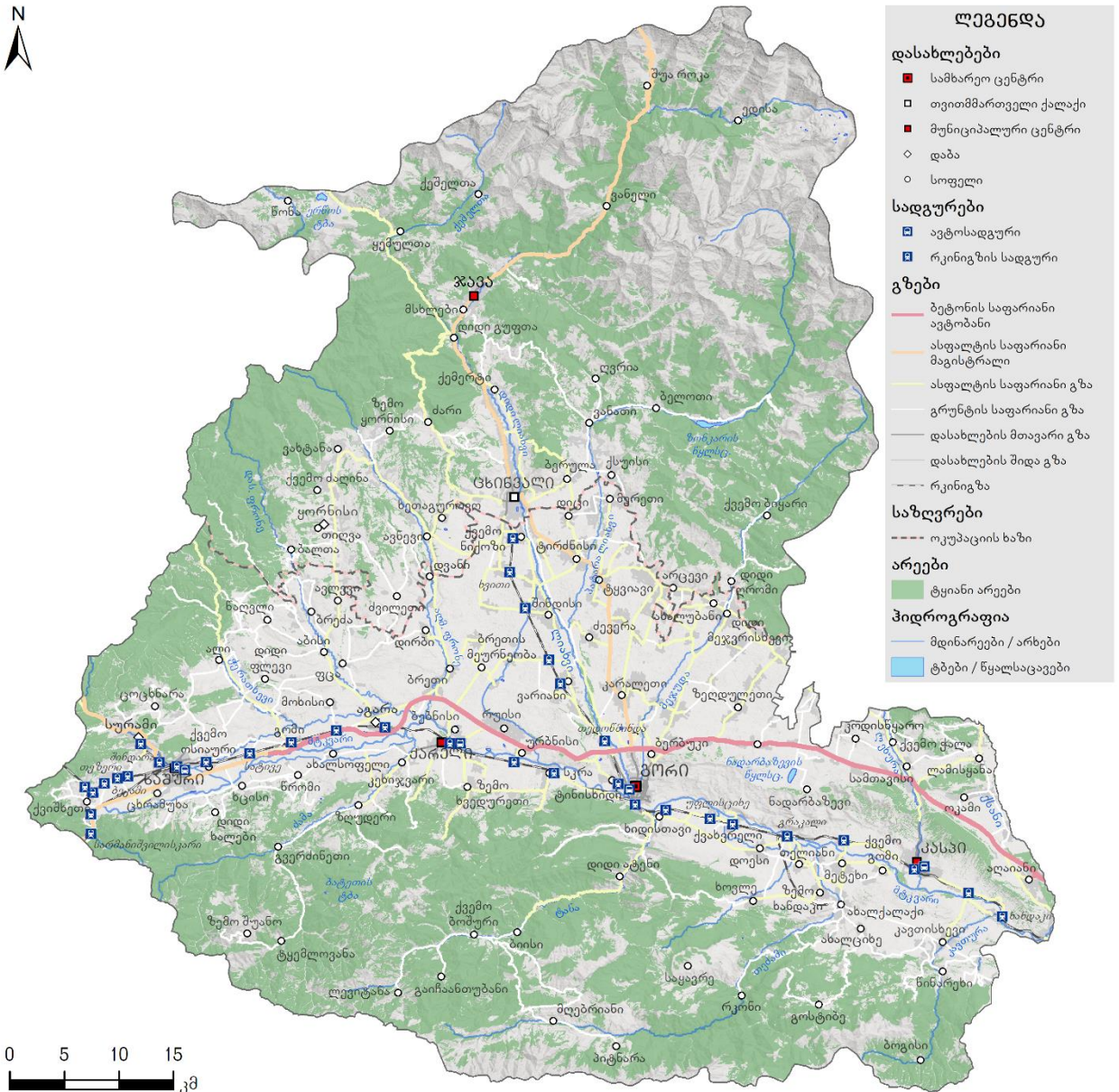
შიდა ქართლის კურორტები, საკურორტო ადგილები და საკურორტო ზონები

რუკა N13: შიდა ქართლის კურორტები, საკურორტო ადგილები და საკურორტო ზონები

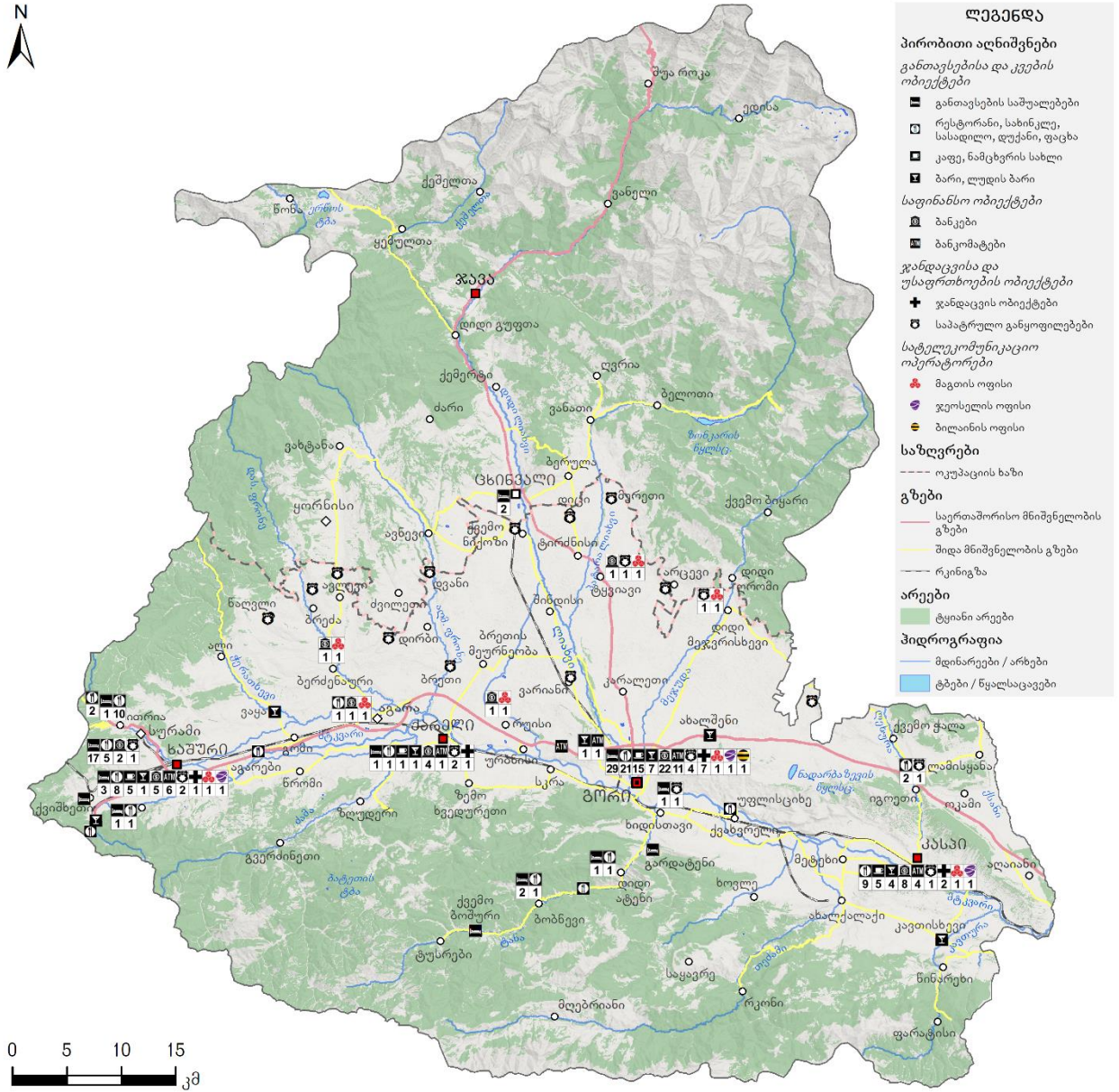
წყარო: საქართველოს მთავრობა; სრეს; NASA ASTER GDEM v2; პირადი ნამუშევარი

შიდა ქართლის სატრანსპორტო რუკა

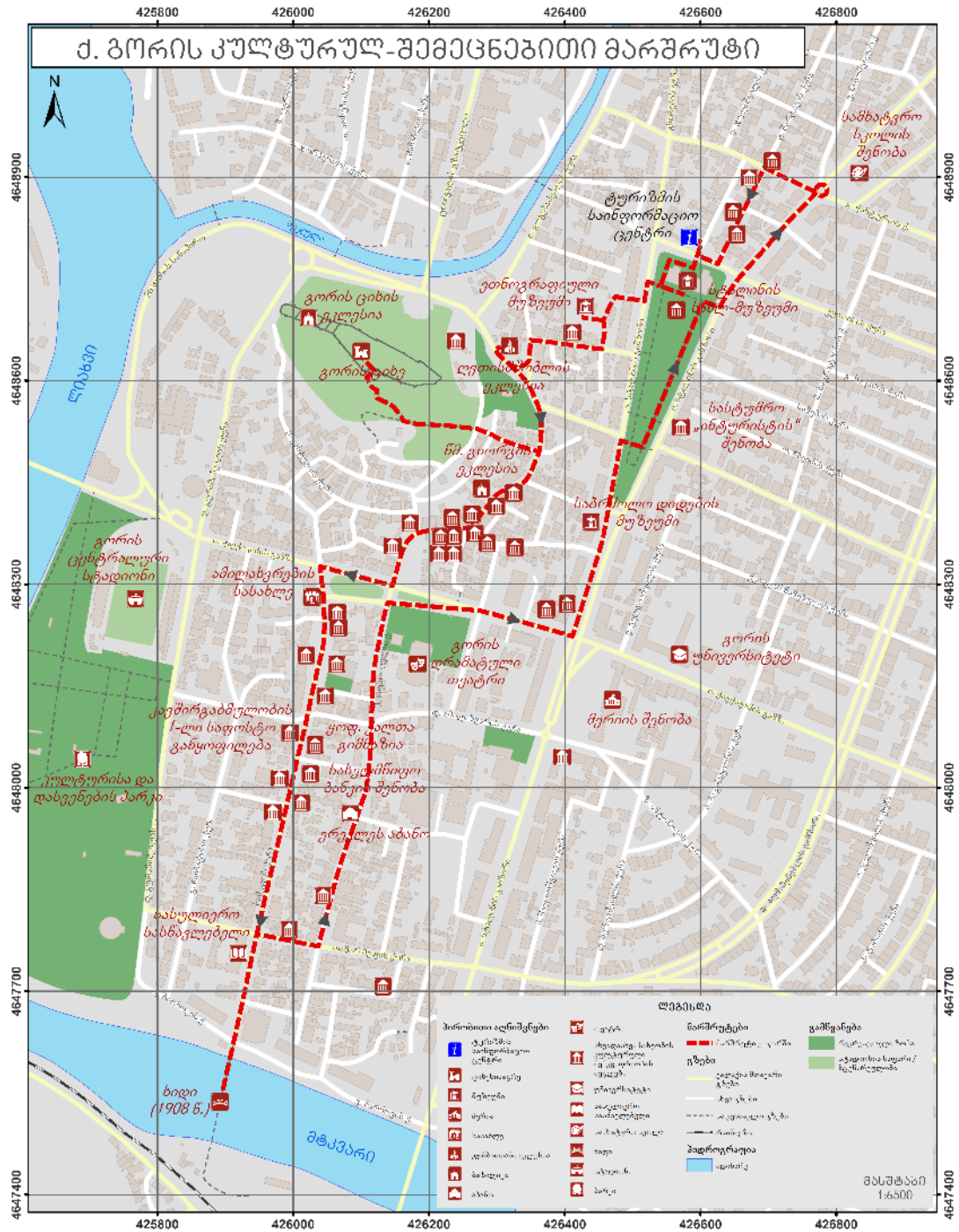
რუკა N14: შიდა ქართლის სატრანსპორტო რუკა გზის საფარის მიხედვით
წყარო: სრეს; Bing Satellite; NASA ASTER GDEM v2; პირადი ნამუშევარი

შიდა ქართლის განთავსების, კვების, საფინანსო, ტელეკომუნიკაციის, უსაფრთხოების და ჯანდაცვის სერვისების რუკა

რუკა N15: შიდა ქართლის განთავსების, კვების, საფინანსო, ტელეკომუნიკაციის, უსაფრთხოების და ჯანდაცვის სერვისების რუკა

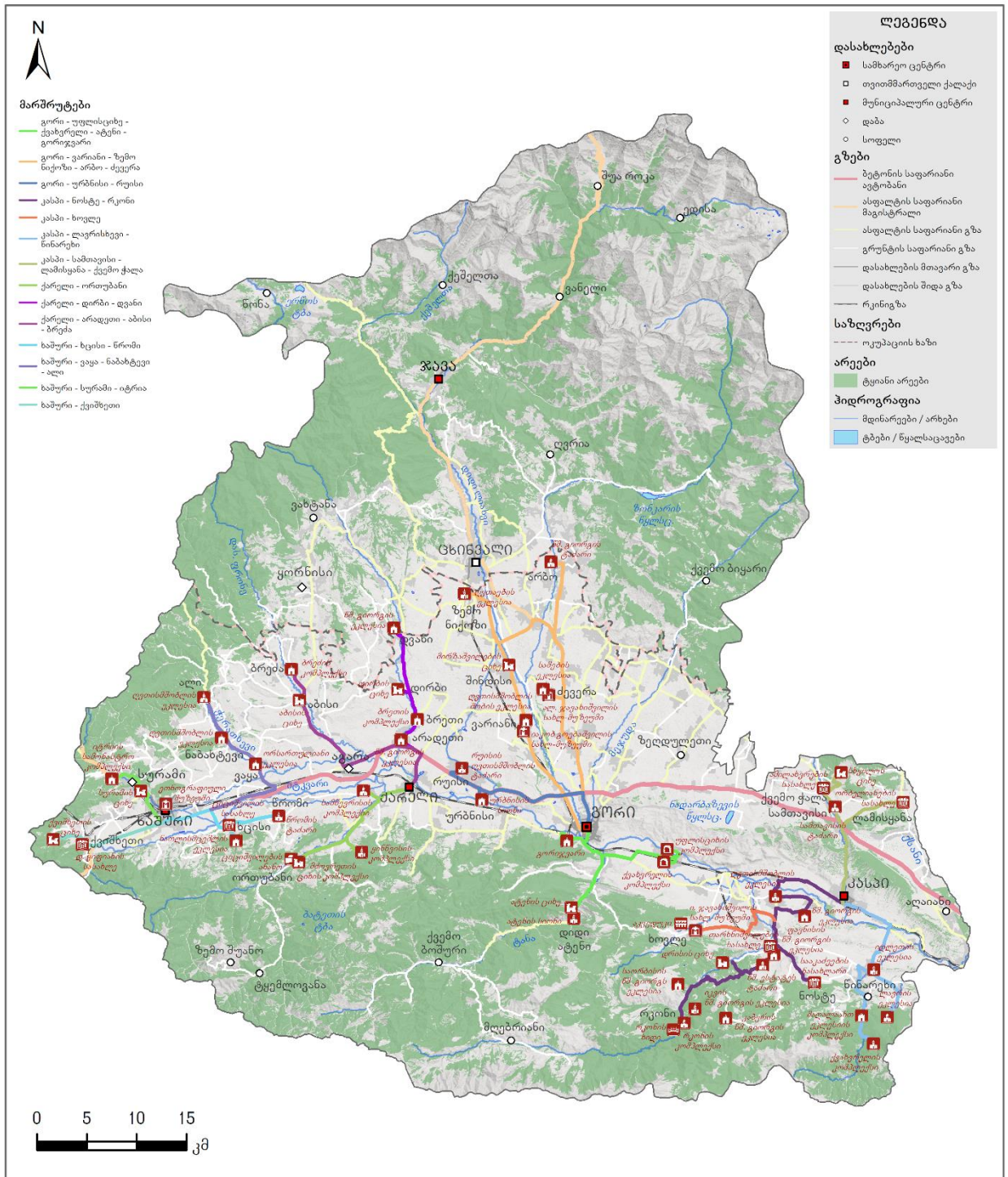
წყარო: პირადი ნაშუქვარი; Tripadvisor, Booking.com, Airbnb.com, OpenStreetMap, Google Maps, HERE Maps; სრეს; NASA ASTER GDEM v2

რუკა N16: ქ. გორის კულტურულ-შემეცნებითი მარშრუტი

წყარო: პირადი ნამუშევარი; სრეს; კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტო

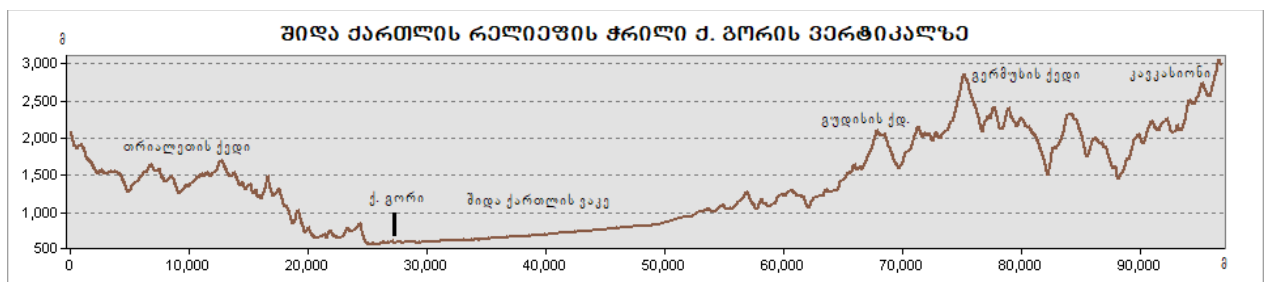
კულტურულ-შემეცნებითი მარშრუტები შიდა ქართლში

რუკა N17: შიდა ქართლის კულტურულ-შემეცნებითი მარშრუტები

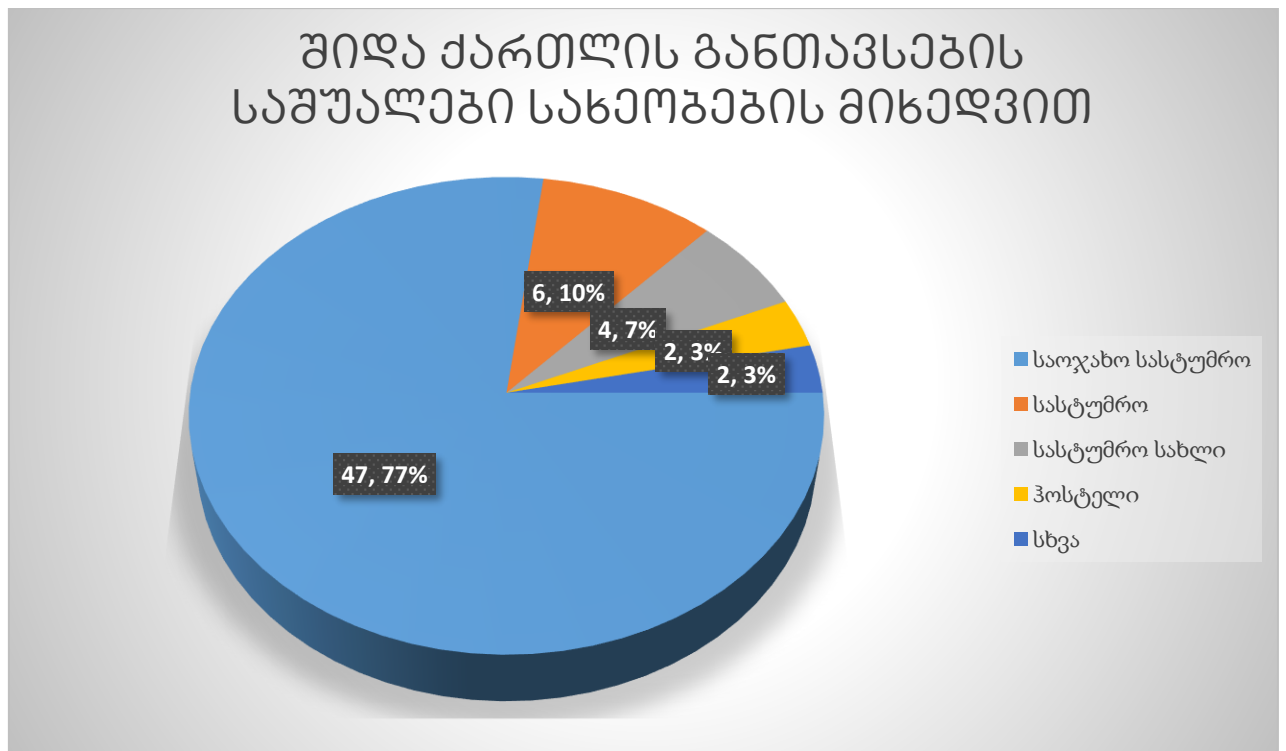
წყარო: პირადი ნამუშევარი; სრეს; კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტო

დიაგრამები

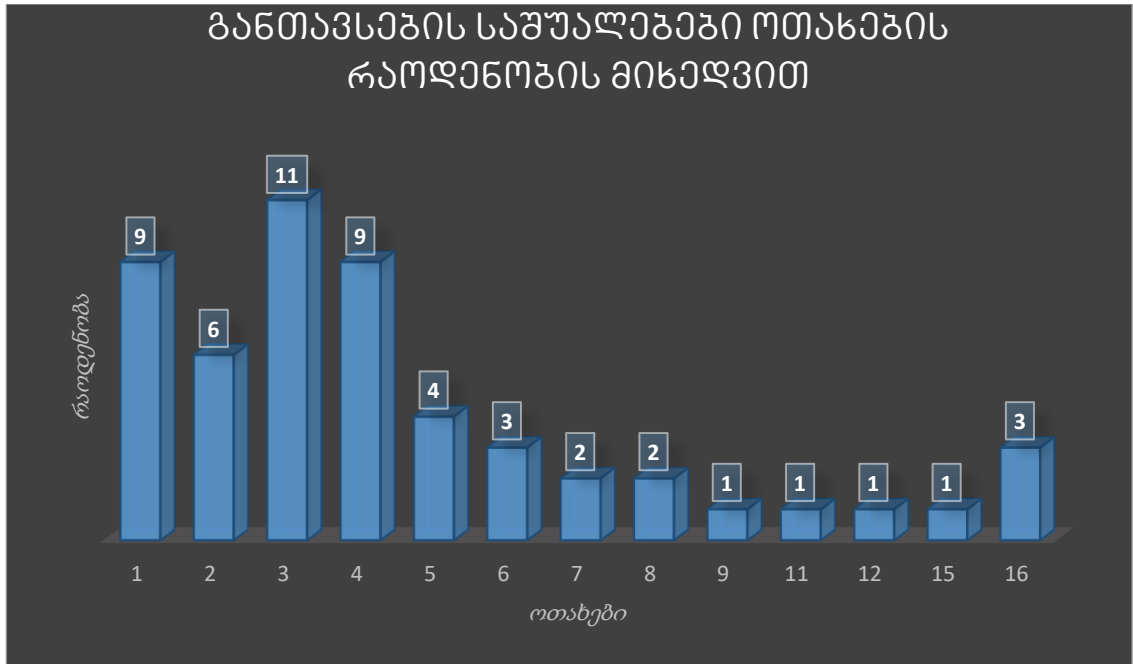
დიაგრამა N1: შიდა ქართლის რელიეფის ჭრილი ქ. გორის ვერტიკალზე

წყარო: NASA ASTER GDEM v2; პირადი ნამუშევარი

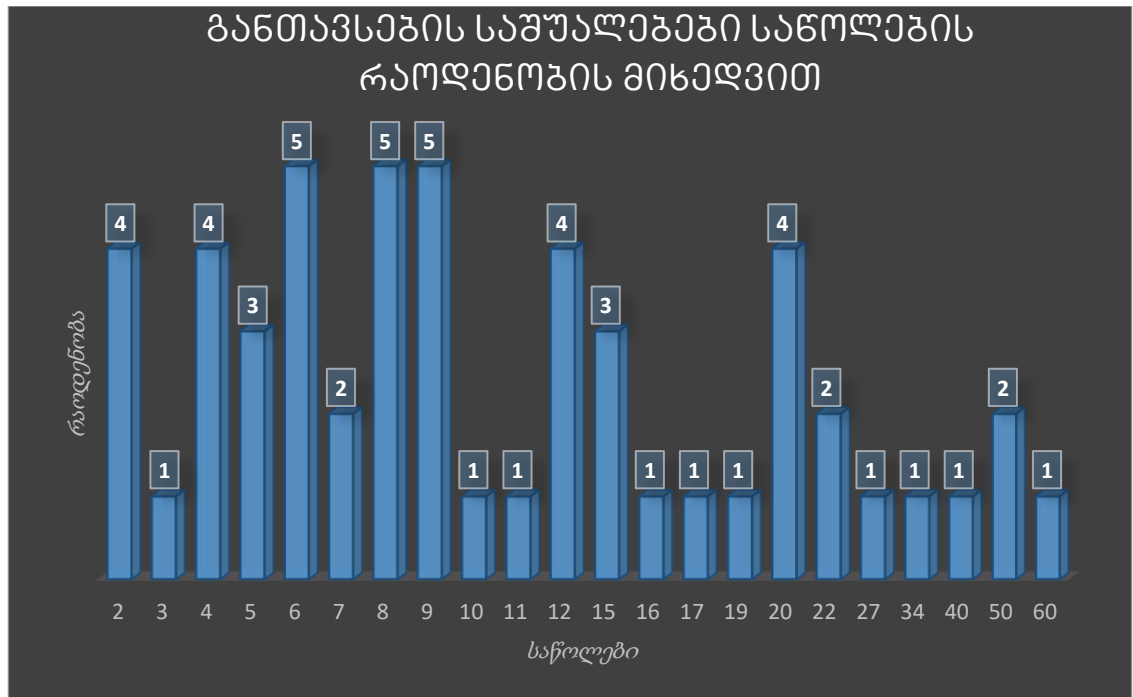

დიაგრამა N2: შიდა ქართლის განთავსების საშუალებების სახეობების მიხედვით

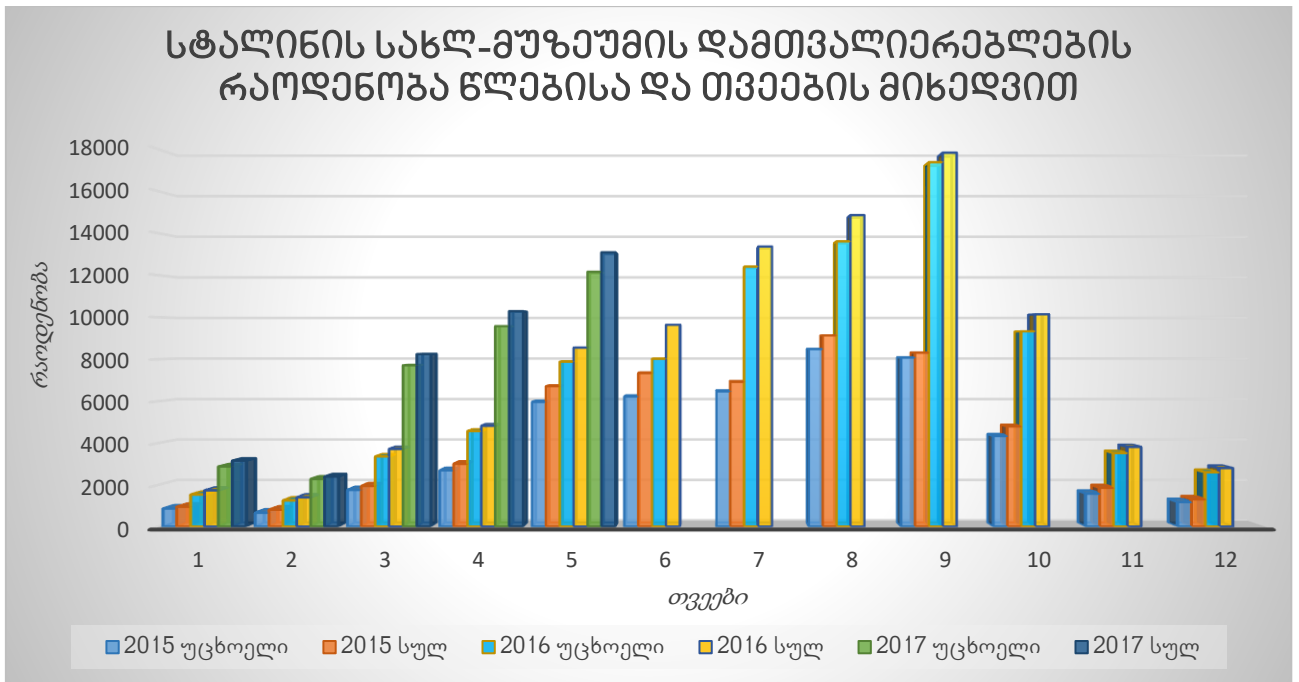
წყარო: Tripadvisor, Booking.com, Airbnb.com, OpenStreetMap, Google Maps, HERE Maps; პირადი ნამუშევარი

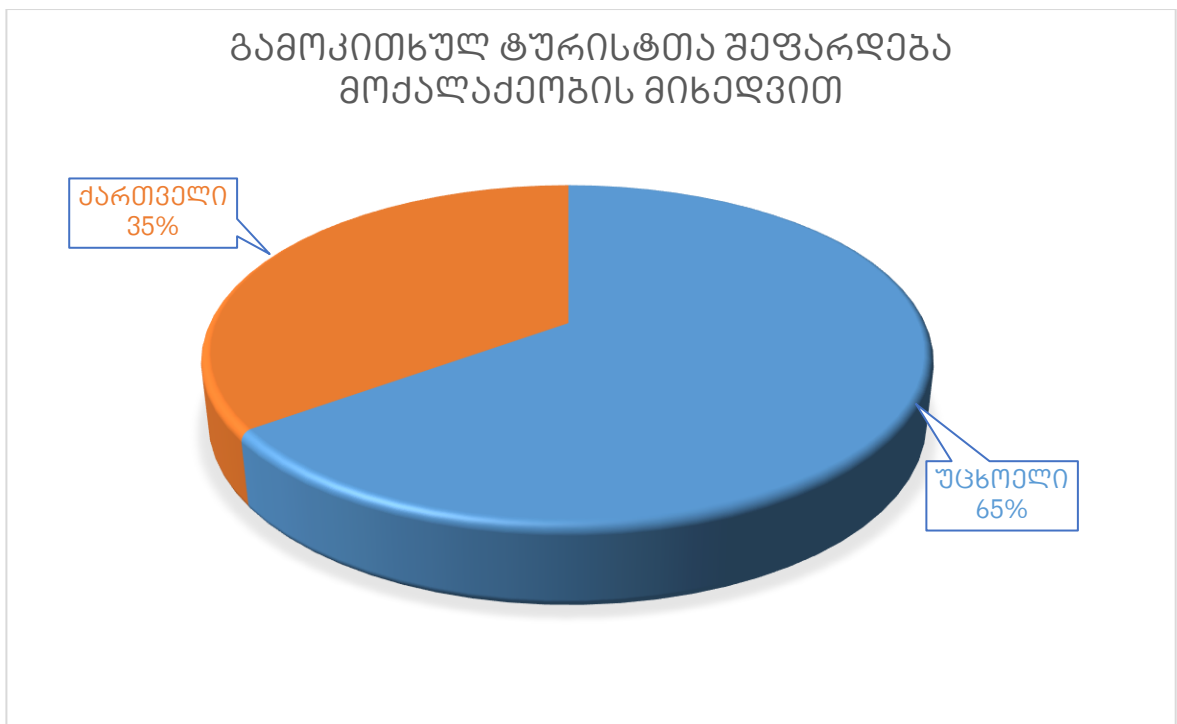
დიაგრამა N3: შიდა ქართლის განთავსების საშუალებები ოთახების რაოდენობის მიხედვით
 წყარო: Tripadvisor, Booking.com, Airbnb.com, OpenStreetMap, Google Maps, HERE Maps; პირადი ნამუშევარი

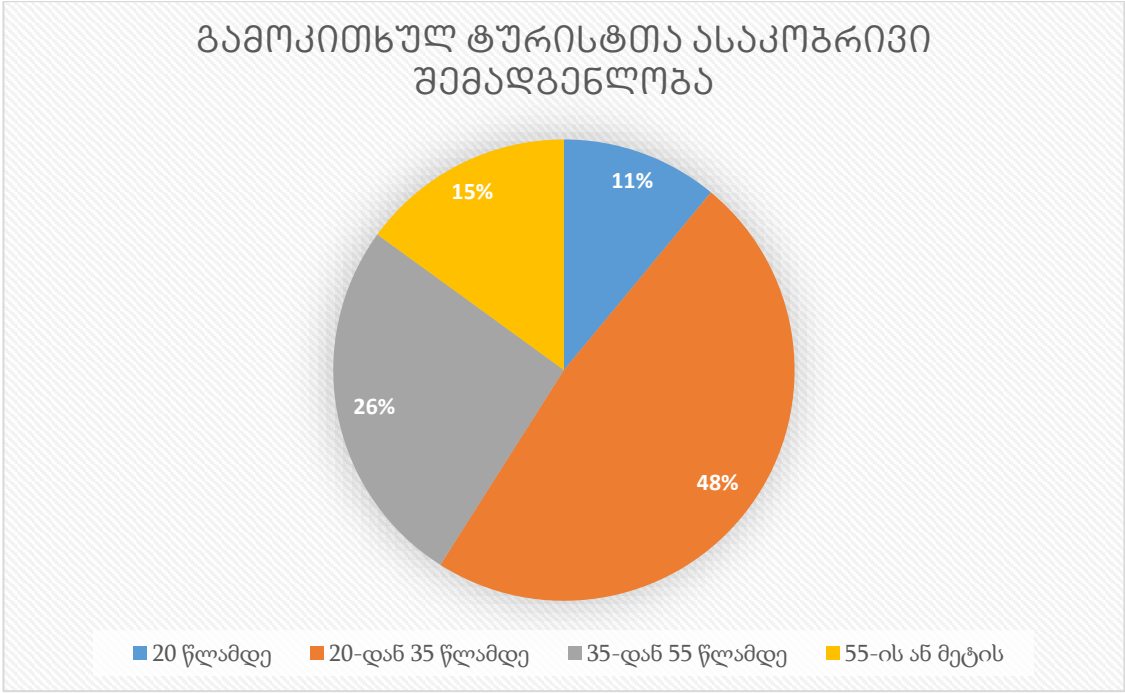
დიაგრამა N4: შიდა ქართლის განთავსების საშუალებები საწოლების რაოდენობის მიხედვით
 წყარო: Tripadvisor, Booking.com, Airbnb.com, OpenStreetMap, Google Maps, HERE Maps; პირადი ნამუშევარი

დიაგრამა N5: სტალინის სახლ-მუზეუმის დამთვალიერებლები წლებისა და თვეების მიხედვით
წყარო: სტალინის სახლ-მუზეუმის ადმინისტრაცია

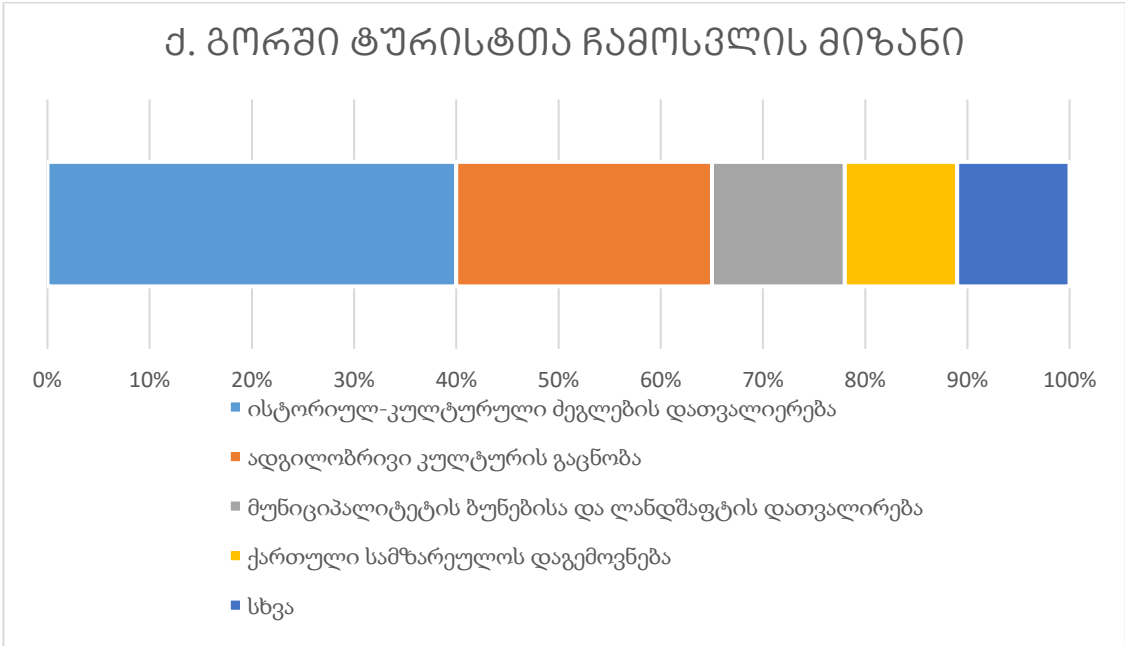

დიაგრამა N6: გამოკითხულ ტურისტთა შეფარდება მოქალაქეობის მიხედვით
წყარო: (არლუთაშვილი, 2015)

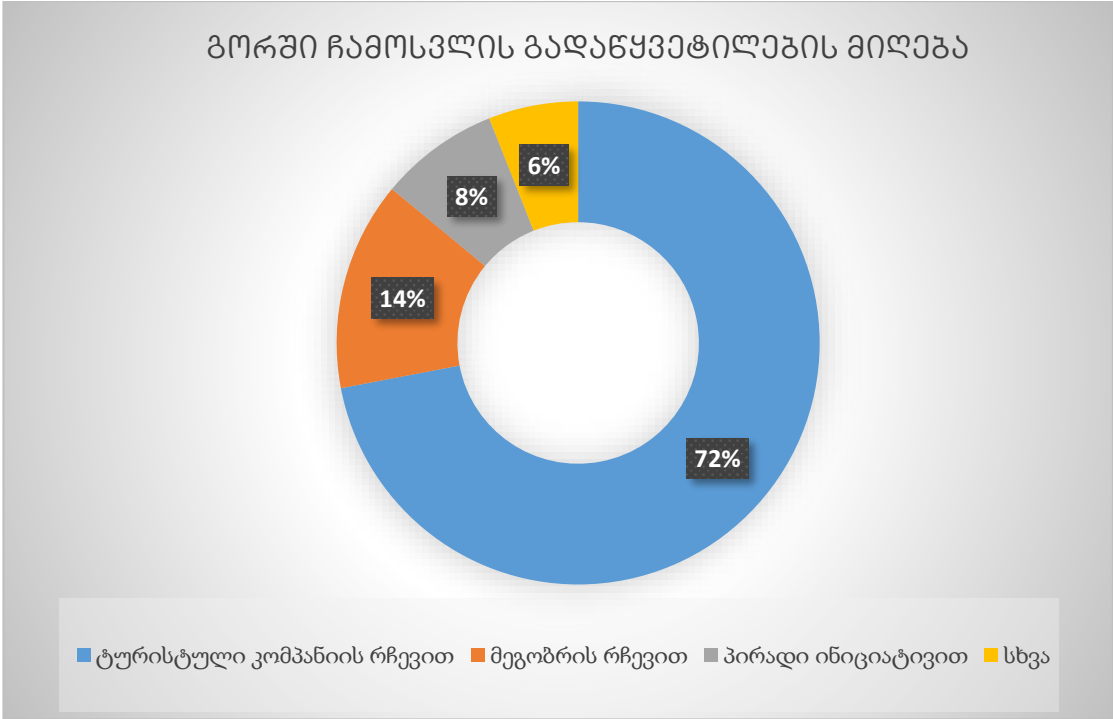
დიაგრამა N7: გამოკითხულ ტურისტთა ასაკობრივი შემადგენლობა

წყარო: (არღუთაშვილი, 2015)

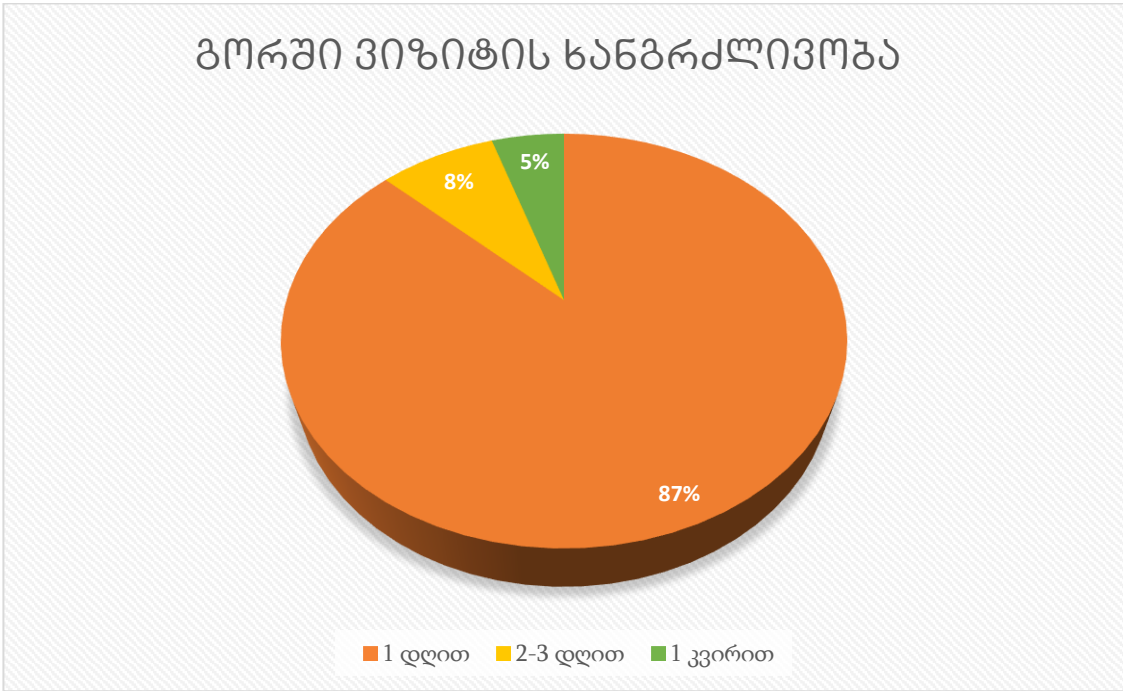

დიაგრამა N8: ქ. გორში ტურისტთა ჩამოსვლის მიზანი

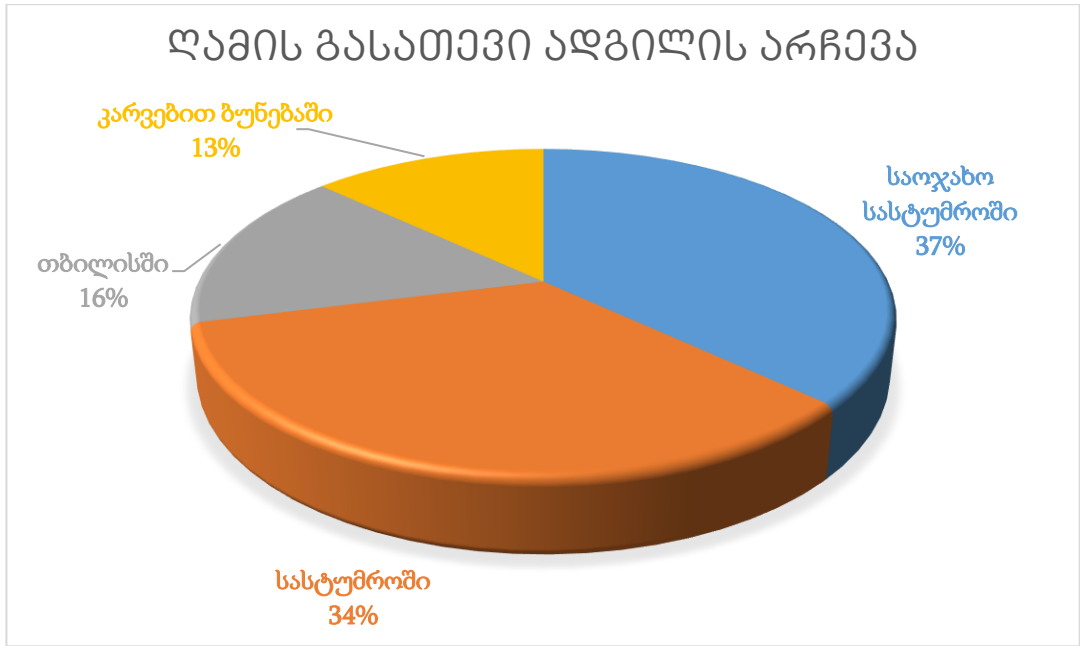
წყარო: (არღუთაშვილი, 2015)

დიაგრამა N9: გორში ჩამოსვლის გადაწყვეტილების მიღება
წყარო: (არღუთაშვილი, 2015)

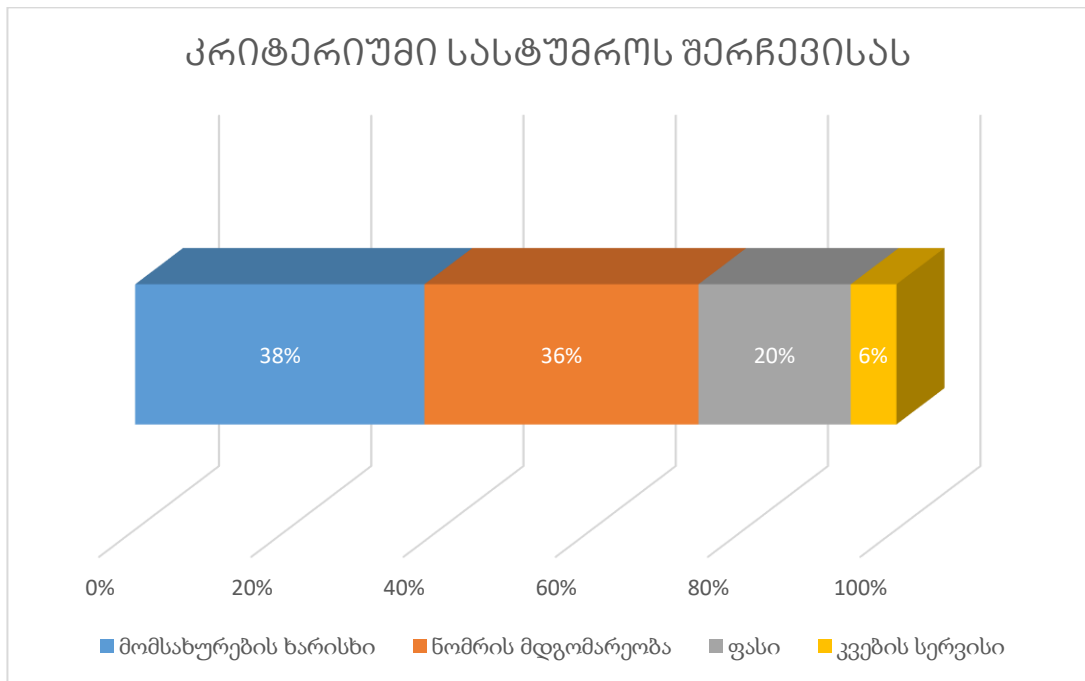

დიაგრამა N10: გორში ვიზიტის ხანგრძლივობა
წყარო: (არღუთაშვილი, 2015)

დიაგრამა N11: ღამის გასათევი ადგილის არჩევა

წყარო: (არლუთაშვილი, 2015)

დიაგრამა N12: კრიტერიუმი სასტუმროს შერჩევისას

წყარო: (არლუთაშვილი, 2015)

სურათები

სურათი N1: ერწოს ტბა აღმოსავლეთიდან, გუფთა-ონის გზიდან

ავტორი: აცამაზ თეგეევი

სურათი N2: ბატეთის ტბა დრონიდან
ავტორი: ილია ჭკადუა

სურათი N3: ნადარბაზევის წყალსაცავი
ავტორი: წყალსაცავის ადმინისტრაცია

სურათი N4: ლიახვის სახელმწიფო ნაკრძალი
ავტორი: უცნობია

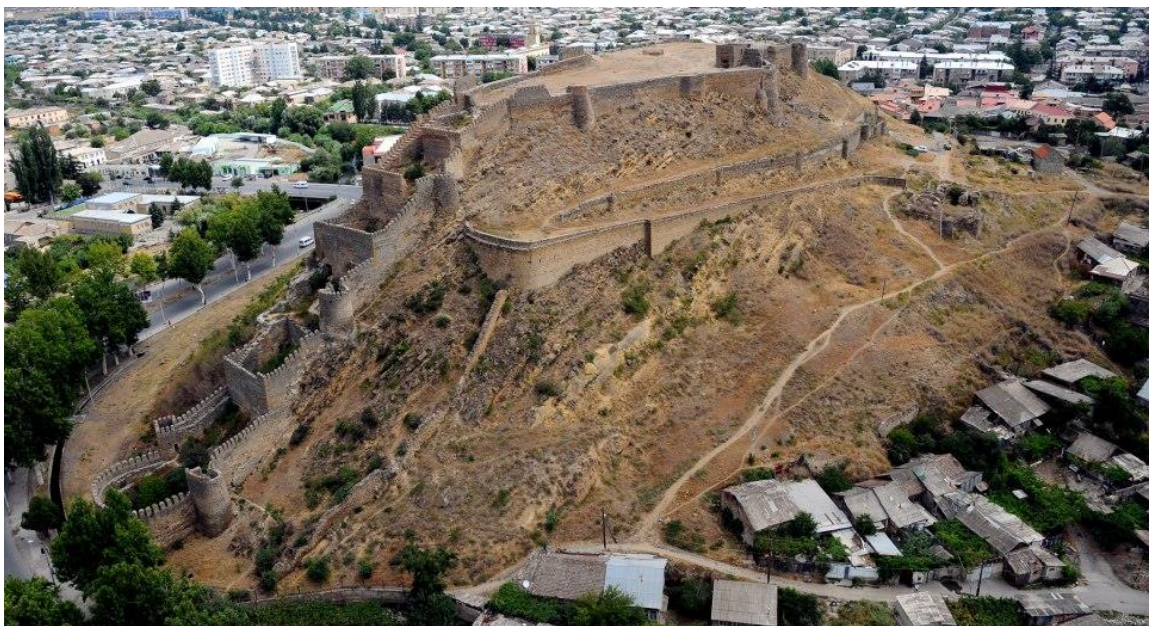

სურათი N5: რკონის ხიდი (XII-XIII სს.)
ავტორი: www.about.ge

სურათი N6: სამთავისის ტაძარი (1030 წ.)

ავტორი: www.saunje.ge

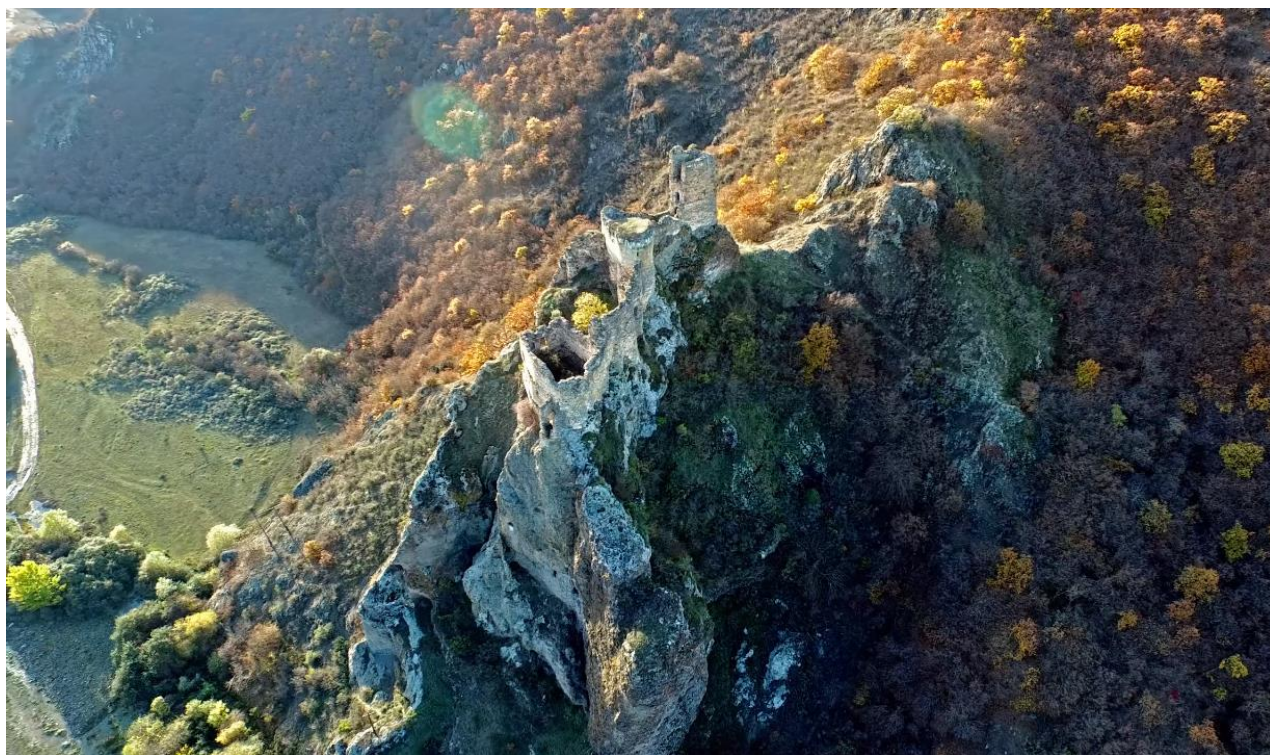
სურათი N7: გორის ციხე

ავტორი: www.georgiaabout.com

სურათი N8: წრომის ტაძრის მოზაიკის კომპოზიციის სქემა (VII ს. I ნახ.)

წყარო: საქართველოს ძეგლთა აღწერილობა. V ტ. თბ. 1990.

სურათი N9: დრისის ციხე

ავტორი: ირაკლი გედენიძე

სურათი N10: ორბელიანთა სასახლე (XIX ს. I ნახ.)

ავტორი: ივანე გოლიაძე

სურათი N11: მძოვრეთის მონასტერი, სარკინეთის კლდეში ნაკვეთი ეკლესია და სურამის ციხე

ავტორები: Dito1993; www.ambioni.ge; www.merve8.wordpress.com

სურათი N12: გორის ეთნოგრაფიული მუზეუმი, გამოფენა „მუზეუმის საგანძური“
ავტორი: www.georgianmuseums.ge

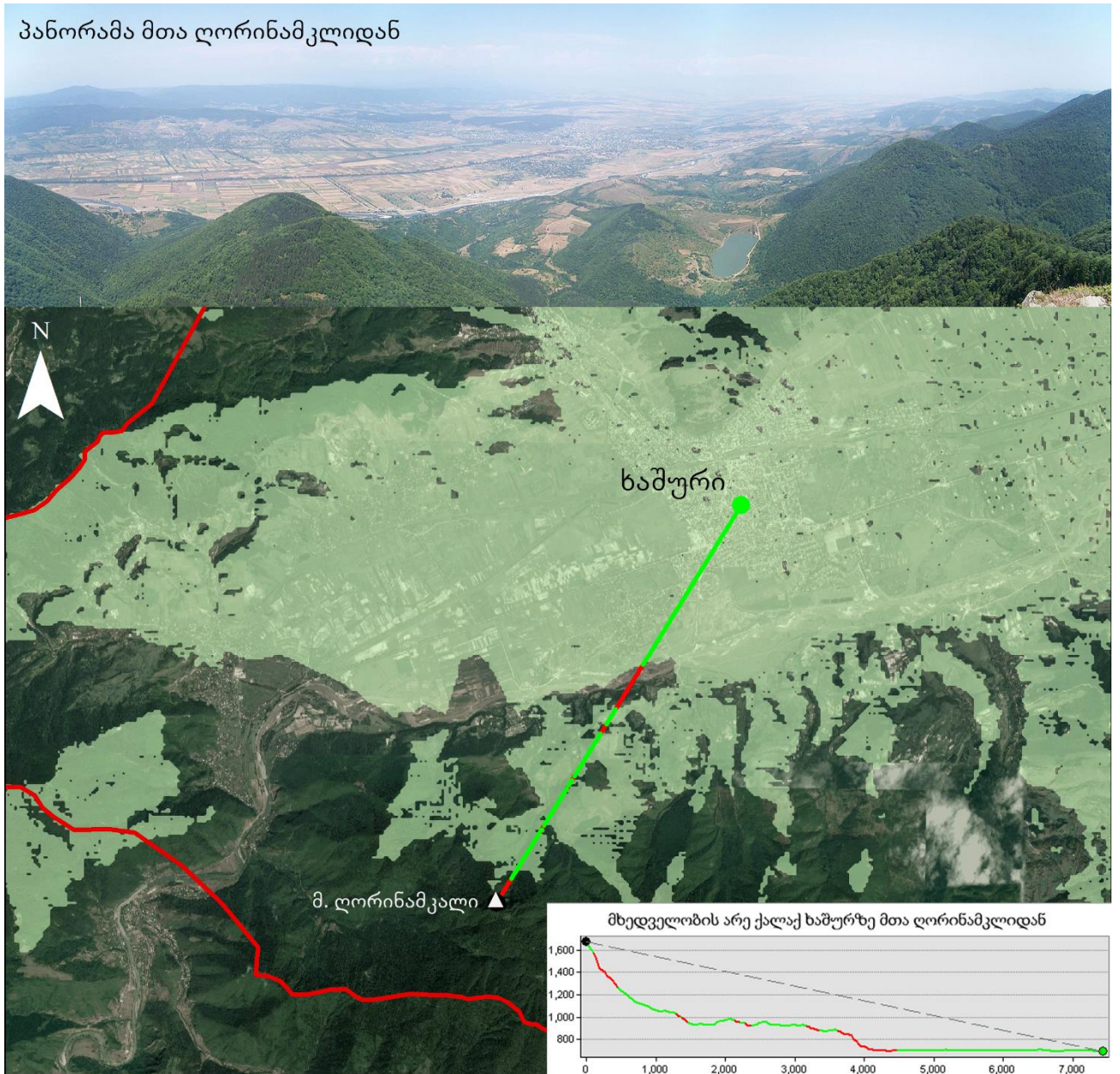

სურათი N13: უფლისციხის ისტორიულ-არქიტექტურული მუზეუმ-ნაკრძალი, საგამოფენო დარბაზი
ავტორი: www.netgazeti.ge

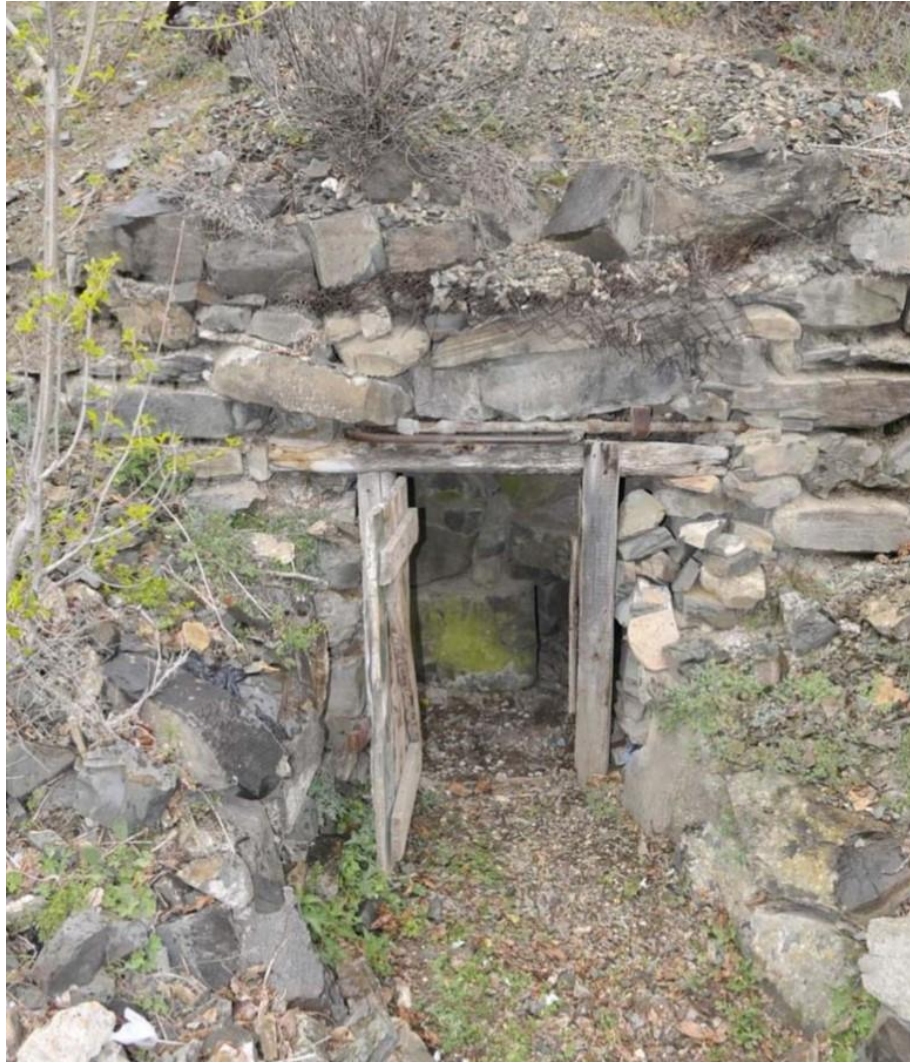
სურათი N14: მნიშვნელოვანი ობიექტების მანიშნებელი მიმართულების დაფა ქ. გორში
ავტორი: პირადი ნამუშევარი

პანორამა მთა ღორინამკლიდან

სურათი N15: ხედი და მხედველობის არე (ღია მწვანედ) მთა ღორინამკლიდან

ავტორი: პირადი ნამუშევარი. ფოტოს ავტორი: ჯაბა ლაბაძე

სურათი N16: „საცივის მარანი“ სოფელ დიდი ატენში
ავტორი: ლ. მარკოიშვილი / www.vinoge.com

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Giorgi Balakhadze

**The Analysis of the Touristic Potential of Shida Kartli using
Geoinformation Systems and Technologies**

Human Geography

The Master Thesis is submitted for Human Geography Master Degree

Supervisor: Nino Pavliashvili

Associate Professor

Tbilisi, 2017